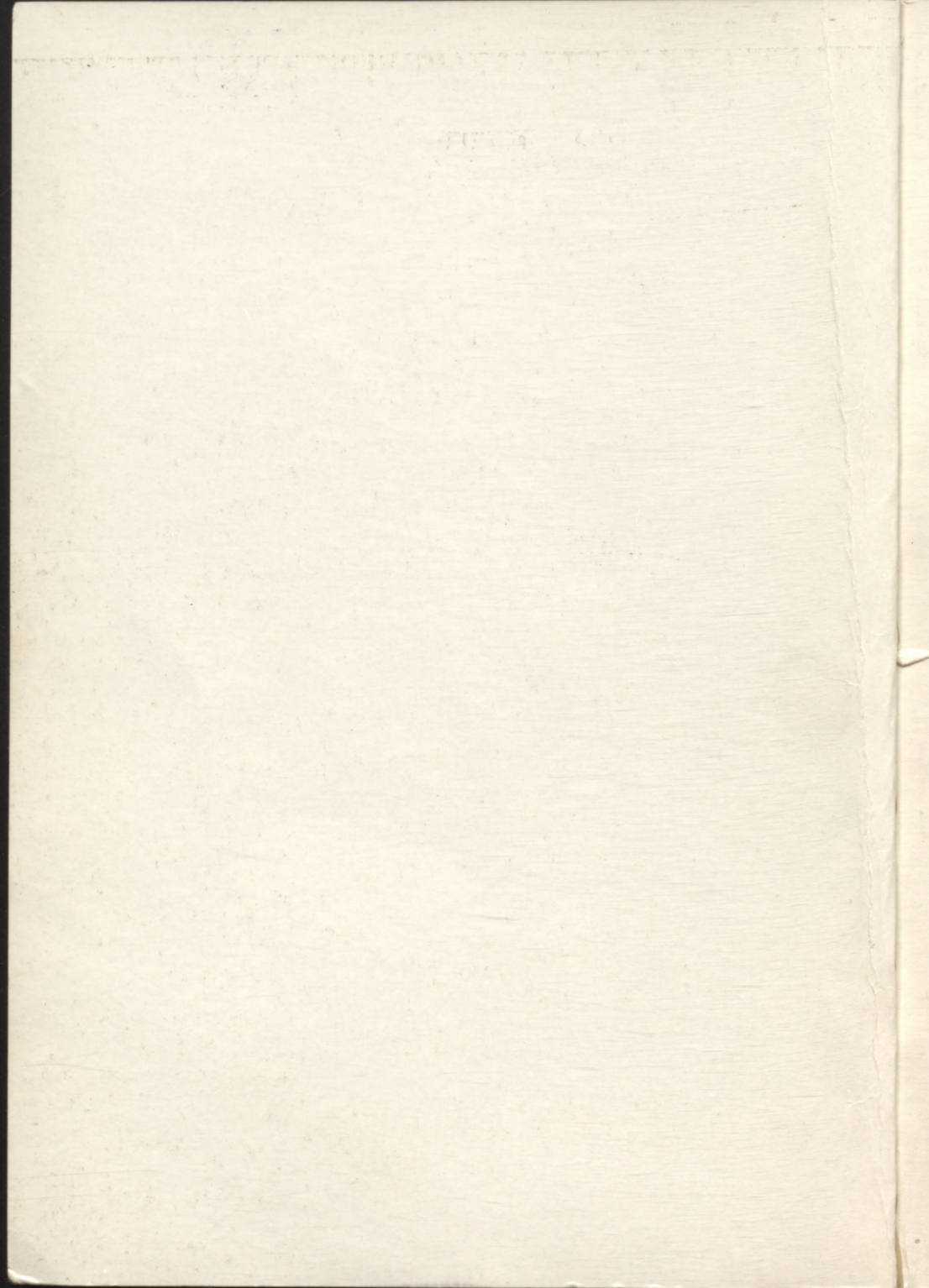

ZINĀTNISKĀS
ATSKAITES SESIJAS
MATERIĀLI
PAR ARHEOLOGU
1992. UN 1993. GADA
PĒTĪJUMU REZULTĀTIEM

94-3
263

Obligātais
eksemplārs

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS

L
9

ZINĀTNISKĀS
ATSKAITES SESIJAS
MATERIĀLI
PAR ARHEOLOGU
1992. UN 1993. GADA
PĒTĪJUMU REZULTĀTIEM

RĪGA «ZINĀTNE» 1994

Latvijas Nacionālā

BIBLIOTĒKA

UDK-p 902/904 (474.3)+947.43
Zi 667

~~94-6.787~~
0305045022

Redakcijas kolēģija:

Z. Apala, A. Caune, J. Graudonis,
Ē. Mugurēvičs (atb. redaktors)

Par izdevumu atbild Z. APALA

ISBN 5-7966-1053-8

© LU Latvijas vēstures institūts,
1994

PRIEKŠVārds

Latvijas arheologu darbs 1992.—1993. gadā pētnieciskajā, bet īpaši izrakumu jomā nav bijis viegls. Grūtības, kas vērojamas valsts ekonomiskajā dzīvē, atstājušas jūtamā iespaidu arī uz to iestāžu darbu, kuru uzdevums ir rūpēties par vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzību un izpēti. Sakarā ar finansējumu samazināšanu vairākas iestādes bijušas spiestas ierobežot izrakumu apjomu vai arī dažu ekspedīciju darbu vispār pārtraukt.

Tajā pašā laikā vairākas ekspedīcijas spēja savu pētniecisko darbu nodrošināt ar agrāk mūsu apstākļos neparastu sponsoru palīdzību — *Pro Baltica forum* atbalstīja Rīgas Melngalvju nama pētniecību, «Lībiešu krasts» finansēja izrakumus Purciemā, Baltijas jūras piļu un muzeju asociācija — pētījumus Bauskas pilsdrupās, Sorosa fonds — Daugmales izrakumus, bet Stokholmas Jūras klubs veicināja ezerpiļu apzināšanas atjaunošanu. Līdzekļus ilggadējo arheoloģisko pētījumu turpināšanai Turaidas un Cēsu pilsdrupās, kā arī Jersikas pilskalnā piešķīra Latvijas Zinātnes padome, bet Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija finansēja izrakumu darbus pieminekļos, kur galvenokārt bija nepieciešama kultūrslāņa aizsardzība. Dažām ekspedīcijām saglabājās pašvaldību (Valmiera, Bauska, Rīgas rajons) vai atsevišķu iestāžu finansējums.

1992.—1993. gadā arheoloģiskajos izrakumos kopumā izpētīta ap 4000 m² liela teritorija, iegūts 1780 senlietu, to vidū 85 senās monētas, 6700 māla trauku lausku, ap 3500 krāsns podiņu, desmitiem tūkstošu uzturā lietoto dzīvnieku kaulu un dažādu paraugu; atsegti 67 apbedījumi.

Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas līdzstrādnieki vien atskaites periodā ir publicējuši monogrāfijas, informāciju par savu pētījumu

rezultātiem mūsu valsts un ārzemju zinātniskajos un populārzinātniskajos izdevumos 53,5 autorlokšņu apjomā. Visi Latvijas arheologi aktīvi iesaistījušies jaunāko zinātnes atziņu propagandā, organizējot ekspedīciju noslēguma skates izrakumu vietās, kā arī uzstājoties radio, televīzijā, sniedzot intervijas presē. Arheologi par saviem pētījumiem ir referējuši Baltijas valstīs — Igaunijā, Lietuvā, kā arī Anglijā, Vācijā, Dānijā, Zviedrijā, Norvēģijā un Polijā. Kā svarīgākais notikums arheologu dzīvē atzīmējama Latvijas arheologu biedrības nodibināšana, apvienojot dažādu iestāžu — Latvijas vēstures institūta, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes, Latvijas vēstures muzeja, Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja, Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas un republikas novadu muzeju arheologus kopējam saskaņotam darbam senatnes pieminekļu izpētē un aizsardzībā.

Pēdējās izrakumu sezonās iegūtais plašais materiāls tiks izmantots kārtējo arheoloģijas rakstu krājumu, «Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla» un monogrāfiju sagatavošanā, kā arī muzeju ekspozīciju un Latvijas Universitātes studentiem lasīto lekciju kursu papildināšanai. Ar kādu jaunu konkrētu materiālu ir papildināta Latvijas senāko un viduslaiku vēstures avotu bāze, tuvāk aplūkojams šajā krājumiņā publicētajos rakstos un attēlos. Krājuma beigās ievietots īss kopsavilkums vācu valodā.

Redakcijas kolēģija

ARHEOLOĢISKIE IZRAKUMI CĒSU VIDUSLAIKU PILĪ

Latvijas vēstures institūta Cēsu arheoloģiskā ekspedīcija 1992. un 1993. gadā (kopumā 7 mēnešus) turpināja ilggadējos pētījumus Livonijas ordeņa Cēsu pils (13.—17. gs.) teritorijā. Izrakumi notika sadarbībā ar Cēsu vēstures muzeju. 1992. gadā tos vēl finansēja Cēsu muzeju apvienība, bet pētniecību 1993. gadā nodrošināja Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas un Latvijas Zinātnes padomes finansējums. Pateicoties šim atbalstam, Cēsu pils sistemātiskā arheoloģiskā izpēte netika pārtraukta, tā pasargājot no bojājumiem 1992. g. darbos daļēji attīrīto kultūrslāni un atklātās būvkonstrukcijas. Darbi norisa pils ziemeļu torņa pakājē lokalizētajos izrakumu laukumos (E, F) un to paplašinājumos, kopumā izpētot 410 m² lielu platību. Pārskata gadu izrakumu galvenais mērķis bija, turpinot pils rietumu nogāzes kultūrslāņa vidējā (15., 16. gs.) horizonta izpēti, mēģināt noskaidrot 1991. g. daļēji atsegto mūra konstrukciju savstarpējo saisti, funkcionālo nozīmi un iespējamo datējumu.

Konstruktīvo veidojumu vidū nozīmīgākie ir divi E izrakumu laukumā viens otram paralēli situēti mūra balsti, kas mūrēti kaļķu javā no plēstiem plienakmeņiem. Kaļķu javā dažuviet iestrādātas jumta kārniņu vai ķieģeļu lauskas. Pirmais balsts (kv. x -6/-8; y -54/-58 m) ir 4,3 m garš un 2,2 m plats, atrodas 11 m attālumā no pils rietumu korpusa ārsienas. Otrs balsts (kv. x -13,5/-14; y -53/-58,80) nedaudz atšķiras pēc izmēriem. Tas ir garāks — 5,4 m, šaurāks — 1,50 m un mūrēts 5,3 m uz rietumiem no pirmā balsta. Atšķirībā no pirmā balsta, kas atzīmēts pils senākajos (17. gs.) plānos un redzams dažādos zīmējumos, otro balstu atklāja tikai izrakumu gaitā, un, kā rāda zondējumi, tā lielākā daļa (līdz 3,6 m) vēl atrodas kultūrslānī. Spriežot pēc balstu mūrējuma, veidojuma un atrašanās vietas pie-

mineklī, tie pieder nesošām konstrukcijām (pārdomājams jautājums par pilīm raksturīgajiem danckeriem). Pirmajam balstam pieslēdzas līdz 2 m plata, deformēta plienakmens siena, kas virzienā uz ziemeļiem turpinās kultūrslāņa nepētītajā daļā. Sienas posma garums F izrakumu laukuma ietvaros 10 m (kv. x -8/-9,40; y. -58/-68 m), tā attīrīta līdz 1,7 m augstumam.

Tā kā daļa no abiem balsta mūriem un minētās sienas vēl nav atrakta, būtu pārsteidzīgi skaidrot šo konstruktīvo veidojumu funkcionālo nozīmi. Līdz pilnīgākai izpētei nevar noteikt arī to piederību kādam noteiktam pils būvperiodam.

Kultūrslānis, ko izpētīja 1,5—2 m dziļumā, bija piesātināts ar dažādiem atradumiem. Te ieguva 307 senlietas, t. sk. 18 monētas, 455 māla trauku lauskas, 2600 krāsns podiņu fragmentu, 60 000 uzturā lietoto dzīvnieku un ap 2000 zivju kaulu, vairākus desmitus būvniecības detaļu (profilķieģeļus, grīdas seguma flīzītes, jumta kārņņus, kaltas naglas) un dažādus citus priekšmetus.

Senlietu vidū minami ar militāro darbību saistāmi atradumi: lielgabala lodes, svina ložu lejamās standziņas (1. att.: 16), zirglietas — pakavi, pakavnaglas, arī kāda apaļa dzelzs sprādze (1. att.: 6), zābaku papēžu apkalumi, dzelzs uzmavas (1. att.: 15) un iedzītņa bultu gali, kuru vidū izdalās viena neparastāka bulta ar trim apaļiem caurumiņiem priekšgalā (1. att.: 14). Iegūts daudz kaulu un raga izstrādājumu — ruceņi, ornamentētas greznojuma plāksnītes (1. att.: 2,5), spēļu — dambretes un šaha — kauliņi (1. att.: 3,4), kā arī kaula stabule ar 6 skaņas caurumiem (1. att.: 1). Interesanti piezīmēt, ka stabules virsmā vērojams viegli iešvīkāts ornaments. Atrasti plāni bronzas skārda apkalumi ar apzeltītu virsmu (1. att.: 7,8) un kāda cita bronzas figurāla (1. att.: 9) apkaluma daļa. Starp pārējiem atradumiem, kas sniedz informāciju par pils iemītnieku nodarbošanos un ikdienas dzīvi, ir darbarīki — spala naži, grieznes, naglu raujamais, īleni (1. att.: 13), lejamveidne (1. att.: 17), no bronzas darināts, ornamentēts atslēgas cauruma apkalums (1. att.: 10), priekšskaramās slēdzenes, atslēgas (1. att.: 11), atrasta arī vēl viena Cēsīm raksturīgā atslēga ar kvadrātisku pacēlumu gredzenveida galvas augšdaļā (1. att.: 12) un dažādi citi priekšmeti.

Viduslaiku pilij raksturīgajā kultūrslānī krasi izdalījās 0,7—1 m bieza intensīvi tumšas zemes kārtā. Tā saturēja degušus, irstošus, pārsvarā dūres lieluma laukakmeņus, pelnus, ogles, ķieģeļu, dakstiņu šķembas, ļoti daudz dzīvnieku un zivju kaulu. Nozīmīgākie atradumi šajā kultūrslāņa kārtā bija krāsns podiņi, ko uzgāja lielā skaitā un labā saglabāšanās pakāpē

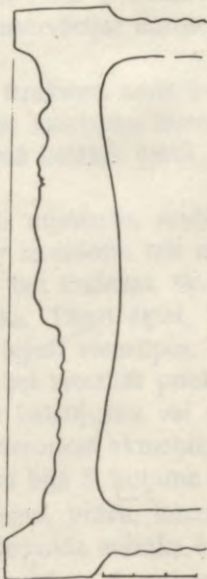
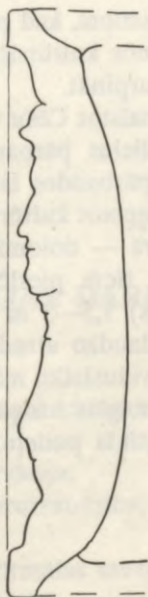
1. att.

(daudz veselu, kā arī liela izmēra fragmentu), kas bieži zemē atradās ar rotāto virsmas pusi uz leju. Tie ir krāsns sienas, dzegu un vainagojošie podiņi, pārsvarā kvadrātiskie plāksnes un arī taisnstūrveida formas, ar bagātīgu virsmu rotājumu spektru. Cēsu podiņu kolekciju papildina arī nelielā skaitā atrastās fiāles un daži puscilindriskie podiņi, kādi līdz šim Latvijā bija atrasti tikai Turaidā un Bauskā. Podiņu virsma klāta ar dažādu nokrāsu zaļu un dzeltenu glazūru. Atrasti arī podiņu fragmenti, kas klāti tikai ar angobu. Interesantākā ir portretu podiņu grupa (10 pilnīgi veseli un lielāks skaits fragmentu), kurū virsmā attēlotas vēsturiskas personas vai vienkārši laikabiedri ar raksturīgiem tērpiem, frizūrām un galvassegām. Atzīmējami krāsns podiņi ar 16. gs. pazīstamā reformatora Mārtaņa Lutera attēlu pusprofilā un uzrakstu MARTINVS LVTER (2. att.: 2). 1983. gadā pirmo šādu nebojātu podiņu atrada Cēsu pils dienvidpuses kultūrslānī, tagad iegūti fragmenti no 24 eksemplāriem, un tā ir lielākā koncentrācijas vieta Baltijā (pēdējos gados podiņi ar M. Lutera attēlu atrasti arī Igaunijā). Uz citiem podiņiem redzami izteiksmīgi bārdainu vīru attēli ar uzrakstiem MEIS, VER un ROMO, atsevišķiem burtiem — L, H un V, retāk attēlotas sievietes (2. att.: 1). Attēloto personu identificēšanai nepieciešamas ikonogrāfisko avotu studijas. Uz dažiem fragmentāriem podiņiem bija Livonijas ordeņa mestru Vilhelma fon Firstenberga un Hermaņa fon Brigeneja dzimtu ģerboņi. Daļa iegūto atradumu pieder bļodveida podiņiem ar rozeti centrā, citiem plāksnes virsmu rotā augu un ziedu motīvi.

Svarīgi ir tas, ka iegūto podiņu datējumam var piesaistīt kopā ar tiem kultūrslānī atrastās 16 monētas. Monētu vidū pārsvarā Livonijas ordeņvalsts Tallinas, Tartu un Rīgas feniņi un šiliņi, Rīgas arhibīskapijas un Tartu bīskapijas šiliņi, kalti 16. gs. 30. gados — 40. gadu beigās. Atrasts arī Lietuvas Sigismunda Augusta (1545—1572) denārs. (Monētas noteica K. Ducmane.)

Pirmo reizi atrasts hipokausta krāsns virsmas plākšņu caurumu nosegšanas vāks ar rokturi, kas darināts no māla un klāts ar tumšas krāsas glazūru.

Līdz ar krāsns podiņiem tumšajā zemē atrastās māla trauku lauskas pieder tradicionālajiem viduslaiku traukiem — lēzenajiem šķīvjiem, vāramajiem trijkājiem un podiem. Traukiem bijusi zaļi un dzeltenīgi glazēta iekšpuse. Trauku lausku vidū daudz Reinzemes keramikas (ap 10%), kurā dominē pelēkā un brūnganā krāsā glazētu, galvenokārt uz 16. gs. attiecināmu izstrādājumu (arī bārdainā vīra krūku) fragmenti. Vērojumi izrakumu laukumos un iegūto materiālu raksturs liek domāt, ka minētā atradumiem bagātā kultūrslāņa kārtā nogāzē izveidojusies pēc kādas pamatīgas pils iekštelpu tīrīšanas, visticamāk — pēc Livonijas kara 1577. un 1578. gada

2. att.

postījumiem, kad pils telpas sakārtoja tālākai izmantošanai. Abos pētītajos laukumos kultūrslānis nav izsmelts līdz galam, kādēļ nepieciešams izrakumus turpināt.

Atbalstot Cēsu vēstures muzeja līdzstrādnieku ierosmi, ekspedīcija veica arī nelielus pārbaudes izrakumus pie muzeja ēkas dienvidu sienas, kur divos pārbaudes laukumos izpētīja 33 m² lielu platību.

Noņemot kultūrslāni līdz pamatzemei, kas vienā laukumā bija smilšmāls, bet otrā — dolomītiezis, atsedza muzeja ēkas pamatus. Virzienā uz dienvidiem tiem pieslēdzās trīs plienakmens sieniņas, ko atsedza (laukumu robežās) 1,5—3 m garumā tikai fragmentāri.

Nedaudzo atradumu vidū bija daži holandiešu pīpīšu fragmenti, atsevišķas viduslaiku māla trauku un krāsns podiņu lauskas, logu stiklu gabaliņi, kaltās naglas un pakava puse. Pārjauktajās augšējās kārtās — arī jaunāko laiku stikla pudeļu, fajansa trauku šķembas un citi līdzīgi atradumi.

ĀRAIŠU ARHEOLOĢISKĀS EKSPEDĪCIJAS DARBS

Latvijas vēstures institūta Āraišu ekspedīcijas darbs, tāpat kā iepriekšējos gados, norisa šādos virzienos:

- 1) Āraišu mūra pils arheoloģiskā izpēte un konservācija;
- 2) Āraišu ezerpils rekonstrukcijas celtniecības autoruzraudzība;
- 3) teritorijas kopšanas darbu organizācija.

Bez tam 1993. g. Āraišu ekspedīcija sadarbībā ar Jūrmalas muzeju apvienību atsāka uz laiku pārtraukto Latvijas ezerpiļu izpēti.

Izrakumus un konservācijas darbus Āraišu mūra pilī 1992. g. finansēja Cēsu muzeju apvienība, kas 1993. g. izrakumu un konservācijas darbiem līdzekļus vairs nepiešķir, — un tādēļ tos pārtrauca.

1992. g. Āraišu mūra pilī izrakumi turpinājās piecos izrakumu laukumos 315 m² kopplatībā. Tie notika galvenokārt pie 5. ēkas austrumu sienas, 6. ēkas dienvidu sienas, kā arī pagalma vidū, bet apjomā lielākie darbi — pie pils ziemeļrietumu stūra, aizsargsienas ārpusē.

Attīrot pagalma bruģi, noskaidrojās, ka tas divreiz atjaunots, sevišķi gar 5. ēkas 2. virszemes telpas austrumu sienu, un tur izveidotas trīs nojumes. To aizmugures noslēdza minētā 5. ēkas siena, bet ārsienas, šķiet, nemaz nav bijis, tās vietā nojumes norobežoja noteka. Tāpat šķiet, ka šīm nojumēm nav bijis arī šķērssienu. Jumti, liekas, bijuši vienslīpes, to augstākās aizmugures puses balstījušās uz ēkas sienas, bet zemākās priekšpuses — uz neliela diametra stabiem. Stabi savukārt balstījušies vai nu iedziļinātās bedrēs, vai arī uz plakaniem, līmeniski novietotiem akmeņiem.

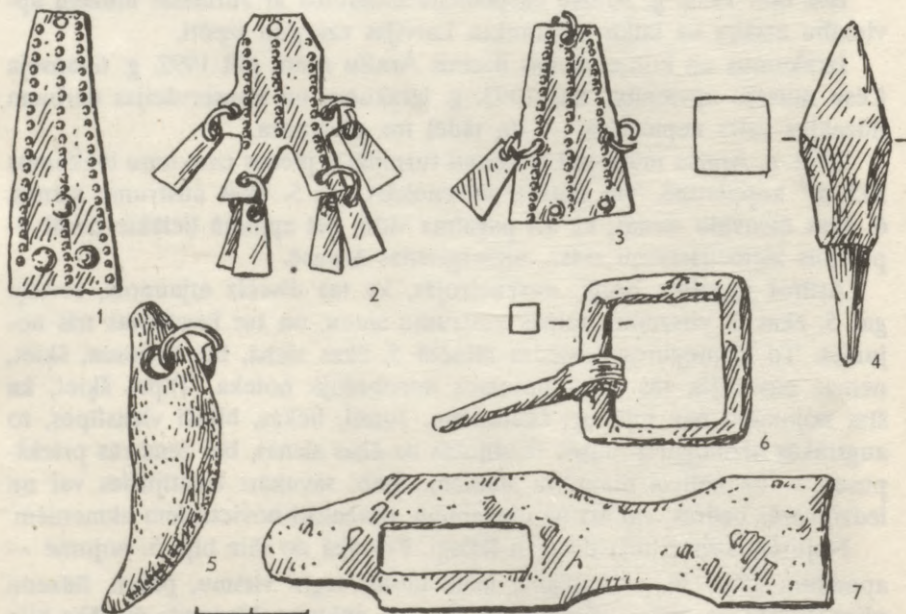
Nojumju izmēri bija diezgan līdzīgi. Prāvākā no tām bija 5. nojume — apmēram 3×4,5 m, ar kaļķaina māla klonu segtu virsmu, prāvu, līdzenu plienakmeni un kaļķu kaudzi vidū, bet bez apkures. Nedaudz mazāka bija 6. un 7. nojume — apmēram 2,5×3 m un 3×3 m. Atšķirībā no 5. nojumes

abām pēdējām bija akmeņu bruģa grīda un pavarda apkure. Tā kā nojumes atradās virs augšējā pagalma bruģa, tās acīmredzot pieder pils pēdējam pastāvēšanas posmam. To funkcionālā nozīme, trūkstot īsti raksturīgiem atradumiem, pagaidām diezgan neskaidra.

1992. g. izrakumu sezonā noņēma arī 6. ēkas priekšā saglabājušās balkona atbalsta sienas un kāpņu paliekas. Arī tās pieder pils pēdējam pastāvēšanas posmam, jo bija celtas virs augšējā pagalma bruģa un aizsedza sākotnējās ieejas durvju ailu 6. ēkā.

Turpretī pagalma vidū atsegtās 12. ēkas paliekas — akmeņu pavīlas un no laukakmeņiem krautās bezdūmeņu krāsns apakšējā daļa — pieder pils sākotnējam apbūves posmam: tās atradās apakšējā pagalma bruģa līmenī virs neskartās pamatzemes.

Interesants atradums bija pamatzemes mālā iedziļinātā mālu mīcāmā bedre. Bedrei ovāla forma, tās izmēri 0,5×1,8×3,8 m. Bedres dibens un malas bijušas izdedzinātas, pēc tam izklātas ar plāniem dēļiem, no kuriem daļa, kaut stipri trūdējušā veidā, vēl bija saglabājusies. Bedres dibenā dēļus klāja līdz 20 cm bieza, smalkas struktūras māla java ar smilšu piejaukumu.

3. att.

Domājams, šajā bedrē mīcītie māli lietoti blakus esošās 10., varbūt arī citu ēku celtniecībā.

Tā kā izrakumu apjoms bija neliels, maz atrasts arī senlietu — tikai 28 priekšmeti, no tiem 8 sudraba monētas — Tartu bīskapu Bartolomeja Savijerves (1441—1459) un Johana Bertkova (1473—1485) Lībekas tipa u.c. sudraba feniņi, kā arī citas monētas. Pārējie atradumi bija mūra pilīm raksturīgie priekšmeti — dzelzs naži, sprādzes (3. att.: 6), durvju aizdares cilpas (3. att.: 7), stopa bultu gali (3. att.: 4) un dažādi citi priekšmeti. Interesantākie tomēr bija bronzas trapecveida piekariņi (3. att.: 1), antropomorfas formas piekariņi ar mēlitēm (3. att.: 2,3), kā arī lāča ilknis — piekariņš (3. att.: 5), kādus vietējās izcelsmes pilsļaudis izmantojuši vai nu tērpa rotāšanai, vai arī kā amuletus.

Atsegto mūru konservēšanas darbus veica studentu — jauno vēsturnieku grupa, kas strādāja pils aizsargsienas ziemeļrietumu daļā, kā arī pārmūrēja kādreiz jau neveiksmīgi konservētās 2. ēkas pagrabtelpas. Diemžēl Cēsu muzeju apvienība nespēja konservētājus savlaicīgi nodrošināt ar būvmateriāliem, un konservēšanas darbus pārtrauca sezonas vidū.

4. att.

Atskaites periodā turpinājās Āraišu ezerpils rekonstrukcijas celtniecība. Darbus veica vietējie iedzīvotāji — profesionāli namdari un studenti. Ezerpili savās atrašanās vietās pašlaik ir uzstādītas 14 ēkas, kas atrodas 70—80% nobeigtības pakāpē, bet būvlaukumā krastmalā atrodas vēl divas pārviетоšanai sagatavotas ēkas. Uzsākta arī apkārtejas celtniecība. Diemžēl arī ezerpils celtniecību Cēsu muzeju apvienība nespēja nodrošināt ar būvmateriāliem.

Tāpat minētajā laikposmā turpinājās Āraišu mūra pils un priekšpils teritorijas kopšanas darbi. Tradicionālajās maija talkās piedalījās skolēni (Spīdolas skola), studenti, kā arī Latvijas vēstures institūta darbinieki.

1993. g. pēc ilgāka pārtraukuma atjaunojās Latvijas ezerpiļu izpēte. Jūlijā Stokholmas Jūras kluba priekšsēdētājs L. Karlsons, Jūrmalas muzeju apvienības zemūdens arheoloģijas nodaļas vadītājs V. Rains un J. Apals iepazīnās dabā ar ezerpiļu stāvokli un apsprieda tālākās sadarbības iespējas. Pēc tam 27. un 28. jūlijā, kā arī 11. un 12. augustā Latvijas nirēji veica zemūdens apsekošanu Cēsu rajona Bricu, Madonas rajona Bakanu, Liezēres un Salu ezeros, lai izvēlētos piemērotāko pieminekli tālākiem pētījumiem. Apsekošanas darbu gaitā bez atsevišķām bezripas keramikas lauskām Bricu ezerā ieguva vēl arī māla vērpjamās vārpstas skriemeļus, Salu ezerā — restaurējamu glūdo podu (4. att.: 1), bet Liezēres ezerā — lielu podu ar nagiekniebumiem rotātu virsmu (4. att.: 2). Atrastās keramikas vécums saskan ar pārējās Latvijas ezerpilīs, īpaši Āraišos, iegūtās bezripas keramikas datējumu.

VĪRIEŠU APBEDĪJUMI SĀRAJU SENKAPOS

Sāraju senkapi atrodas Talsu raj. Lībagu pagastā, Rīgas—Ventspils šosejas labajā pusē, ap 200 m uz ziemeļrietumiem no Sāraju mājām. Apbedīšanas vietai senatnē izvēlēts ap 40×60 m liels lēzena paugura stūris nelielās Lībagupītes krastā.

Senkapu teritorija ilgstoši lauksaimnieciski izmantota (ābeļu dārzs, tīrums), taču senkapi šeit konstatēti tikai 80. gadu pirmajā pusē, kad meliorācijas darbu laikā tīruma stūris tika līdzināts. Sākot teritoriju lauksaimnieciski apstrādāt, šeit tika atrastas vairākas vēlā dzelzs laikmeta kuršu senlietas, lielākā daļa no kurām, pateicoties toreizējā Stendes SIS sabiedriskā muzeja vadītāja Z. Kalmaņa aktivitātei, tika savākta un vēlāk nodota Talsu novadpētniecības un mākslas muzejā.

1986. g. autora vadībā senkapi tika apsekoti, noteikta to aptuvenā teritorija un bez vairākiem savrupatradumiem arumos tika konstatētas arī postīta vīrieša ugunskaņa senlietas — dzelzs divasmens zobena fragments, iedzītņa šķēpa gals ar abpusējām atkarpēm, nazis, iemauktu siksnas gala apkalums un inkrustēts dzelzs piesis.

Lai novērstu kapulauka turpmāku postīšanu, precizētu tā platību un hronoloģiju, Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas ekspedīcija autora vadībā 1989.—1990. g. šeit veica aizsardzības izrakumus. Kopumā tika izpētīta 1069 m² liela platība, kurā atsegti 46 apbedījumi un iegūtas 1307 senlietu vienības. Spriežot pēc kapu bedrēs atrastajām senlietām, 29 ir vīriešu, 13 sieviešu un 4 bērnu apbedījumi, to vidū 6 vīriešu dubultkapi un divi iespējami vīrieša un sievietes dubultkapi. Visi apbedījumi (varbūt izņemot 24. bērna kapu) ir ugunskaņi, taču samērā bieži atrastas arī nedegušas senlietas, kuras kapa bedrē liktas, pirms tajā guldīti mirušā kalcinētie kauli un kopā ar viņu sadedzināto priekšmetu atliekas. No

46 apbedījumiem vismaz 15 (32,6%) diemžēl ir postīti lauksaimnieciskās apstrādes rezultātā, ar ko arī izskaidrojams lielais skaits jau augsnes aramkārtā (10—20 cm dziļumā) iegūto savrupatradumu.

Zem aramkārtas atklājās sarkanīgi dzeltena grants, kurā arī vairumā gadījumu kā tumšākas zemes plankumi iezīmējās kapu bedres. Tās aizņēma 1,2—3 m² lielus, iegarenus laukumus, taču konstatētas (pārsvārā dubultkapiem) arī lielākas, gandrīz kvadrātveida kapu bedres, kuru platība sasniedz 5,5—6 m². Dominējošā mirušo orientācija, tāpat kā lielākajā daļā pētīto vēlā dzelzs laikmeta kuršu ugunskapu, ir ZA—DR (62% no vīriešu un sievietes un 50% no bērnu apbedījumiem), taču raksturīgo sievietes un vīriešu kapu pretējo orientāciju lielākajā daļā apbedījumu novērot nebija iespējams.

Raksturīga Sāraju senkapu iezīme ir samērā lielais vīriešu apbedījumu skaits (63%) un tajos līdzīgi dotu priekšmetu (īpaši ieroču) daudzums un dažādība.

Visizplatītākais apbedījumos sastopamo ieroču veids ir dzelzs uznavas šķēpi, kuri konstatēti 22 no 29 vīriešu kapiem, — līdz pat četriem eksemplāriem vienā apbedījumā (25., 35. kaps). Tādējādi šā veida šķēpi konstatēti 75,8% no visiem vīriešu apbedījumiem un 89% no nepostītajiem vīriešu apbedījumiem. Tipoloģiski izplatītākie ir šķēpi ar vidēji garu, lejasdaļā rombveida, pret smaili stieptu lapu un vidēji garu (13) vai garu, tievu (10) uznavu. Nedaudz retāk sastopami lapasveida šķēpu gali ar garu uznavu (8) un pārsvārā tieši kuršu teritorijā izplatītie īsie šķēpu gali ar šķērgriezumā kvadrātisku lapu un profilējumu kakliņa daļā (6).

Bez uznavas šķēpiem 18 vīriešu apbedījumos konstatēti arī dažādi iedzītņi šķēpu gali (līdz trijiem vienā kapā), kuru vidū dominē šķēpi ar abpusējām atkarpēm (16). Kapā parasti tie likti pa vienam, izņemot divus gadījumus (1., 40. kaps), kad vienā apbedījumā atrasti divi šā veida šķēpu gali. Tipoloģiski tie visi pieder pārsvārā kuršu teritorijā izplatītajam šā veida šķēpu D tipam, precīzāk — D₁ un D₃ variantiem (pēc M. Atgāža izstrādātās tipoloģijas).

Pārsteidz samērā lielais divasmens zobenu skaits — kopskaitā 14 konstatēti 10 vīriešu apbedījumos (četros dubultkapos katrā pa diviem eksemplāriem), bet to detaļas (šķērši, pogas, maksts uzgaļi) — vēl piecos citos apbedījumos. Kopumā zobeni vai to detaļas atrasti 68% no nepostītajiem Sāraju senkapu vīriešu apbedījumiem. Tipoloģiski dominē kuršiem raksturīgie zobeni ar trīs- vai piecdaļu pogu, bet divos gadījumos — ar hronoloģiski nedaudz vēlāko sedlveida pogu. Atsevišķu šķēršu ornamentā vērojamas skandināviskas cilmes iezīmes. Kaut arī zobenu asmeņi līdz šim

vēl diemžēl nav konservēti, vismaz trijos no tiem vērojamas pagaidām nesalasāmu ierakstu paliekas.

Par ieročiem izmantoti arī septiņos vīriešu un vienā zēna kapā atrastie dzelzs āvas cirvji, kuri tipoloģiski ir līdzīgi, bet nedaudz atšķiras pēc izmēriem.

Sāraju senkapi būtiski papildinājuši arī mūsu priekšstatus par seno kuršu aizsardzības apbruņojumu. Unikālu atradumu vidū minama 36. kapā atrastā ar bronzas sloksnītēm apkaltā dzelzs skārda slokšņu bruņucepure, kurai tuvākās analogijas Durbes Diru un Pavirvītes-Gūdu (Lietuva) senkapos. Otras, analogas bruņucepures fragmenti Sārajos iegūti kā savrupatradumi aramkārtā. Līdz šim kuršu apdzīvotajā teritorijā nebija konstatētas bruņukrekla paliekas. Spriežot pēc analogijām, domājams, ka Sāraju 20. kapā atrastās, vidēji 2×6 cm lielās dzelzs skārda plāksnītes, kuru kopskaits pārsniedz 60, uzskatāmas par bruņukrekla paliekām.

Bez ieročiem un bruņojuma lielu kuršu vīriešu kapu inventāra daļu tradicionāli veido zirglietas. Arī Sāraju senkapos tās atrastas 18 vīriešu apbedījumos (62% no visiem vai 89% no nepostītajiem vīriešu kapiem). Tipoloģiski lielāko zirglietu daļu veido dzelzs un bronzas iemauktu siksnu sadalītāji, siksnu galu apkalumi, pieši, kā arī dzelzs divposmu laužņi (8., 38. kaps) un dzelzs kāpslis (30. kaps). No tipiskiem darbarīkiem atzīmējamas vienīgi dzelzs izkaptis (19 kapos), kuras sastopamas pat līdz piecām vienā apbedījumā (8., 33. kaps).

Iedzīves priekšmetu klāstā dominē gan saimniecībā, gan arī cīņā izmantojamie dzelzs naži (14), lirasveida (6) un ovālās (2) šķīļamdzelzis, dzelzs slēdzenes (4) un atslēgas (3), kā arī tradicionālās dzeramo ragu bronzas apmales vai to fragmenti (48). Astoņos vīriešu apbedījumos konstatēti arī ar tirdzniecību saistīti priekšmeti — bronzas atsvariņi, viena bronzas atsvaru kārbiņa, saliekamo svariņu mehānismu fragmenti un bronzas svaru kausiņi. Vairums ar tirdzniecību saistīto priekšmetu atrasts bagātākajos vīriešu apbedījumos, kuru inventārs pārsniedz 25 senlietu vienības.

15 vīriešu apbedījumos (51,7%) atrastas rotaslietas vai to fragmenti. To vidū dominē dažāda veida bronzas gredzeni (ar tordētu vai paplašinātu priekšpusi un vairoggredzeni), kuri atrasti 12 kapos. Bez tam atzīmējamas bronzas pakavsaktas ar rēdžu (9), daudzskaldņu (7) vai zvērgalvu (2) galiem, no deviņām tievām stieplēm vīto bronzas kaklariņķu fragmenti (4 kapos) un bronzas aproces ar paplašinātu vidusdaļu un zvērgalvu galiem (3 kapos). Jāatzīmē, ka 11 vīriešu kapos atrasti arī kuršiem raksturīgie miniatūrie

priekšmeti (dzelzs cirviši, bronzas nazīši, celu dēliši un vārpstiņas), kas gan citos kuršu senkapos pārsvarā atrasti sieviešu apbedījumos. Pieļaujams, ka daļa no miniatūrpriekšmetiem, tāpat kā sievietēm raksturīgo bronzas lentveida aproču, dažādu piekariņu un važiņu atradumi, vīriešu kapos varētu būt uzlūkojami kā mirušā tuvinieču ziedojumi.

Kopumā, spriežot pēc 32. (sievietes) un 24. (bērna) kapā atrastajām 11. gs. beigu un 13. gs. sākuma monētām, kā arī labāk datējamo priekšmetu tipoloģiskās analīzes, Sāraju senkapu izmantošana sākusies 11. gs. otrajā pusē vai 11./12. gs. mijā un turpinājusies vismaz līdz 13. gs. vidum. Lielākā daļa vīriešu apbedījumu datējama ar 12.—13. gs., bet to samērā lielo skaitu un bagātīgo senlietu klāstu tajos hipotētiski var skaidrot divējādi.

Pirmkārt, lai gan dominē viedoklis, ka kurši mierīgā ceļā pakāpeniski asimilējuši Ziemeļkurzemes līvus, tomēr domājams, ka vismaz sākotnēji kuršu ieplūšana agrākajās līvu zemēs nevarēja notikt bez konfliktiem. Sakarā ar to arī šejienes kuršiem ilgāk nekā, piemēram, dienvidkuršu apdzīvotajās zemēs Lietuvā vajadzēja saglabāt spēcīgus militārus formējumus.

Otrkārt, pieļaujams, ka Sārajos apglabāta daļa to kuršu karavīru, kuri krita vai tika ievainoti un vēlāk mira pēc pirmajām kaujām ar vāciešiem 13. gs. sākumā. Katrā ziņā uz to, ka šie kuršu vīri krituši kādās cīņās, kuras, iespējams, notikušas šajā novadā, netieši norāda arī samērā lielais vīriešu dubultkapu skaits.

Lai šos pieņēmumus apstiprinātu vai noraidītu, nepieciešami turpmāki pētījumi kā Baltijas somu, tā kuršu senvietās Ziemeļkurzemē.

PĒTĪJUMI TALSU SENPILSĒTĀ

1992. un 1993. gadā Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas ekspedīcija veica pārbaudes izrakumus Talsu senpilsētā. Pētījumi notika sakarā ar šajā teritorijā plānoto Talsu rajona slimnīcas jaunā korpusa celtniecību, kura pagaidām finansiālu apsvērumu dēļ atlikta.

Talsu senpilsēta atrodas Talsu pilsētas dienvidaustrumu daļā, teritorijā starp Talsu pilskalnu, Saules, Milenbaha un Kalēju ielām. Spriežot pēc atradumiem pārbaudes tranšējās, kuras senpilsētas teritorijā deviņās vietās tika izraktas 1936.—1938. g. A. Karnupa vadīto izrakumu laikā Talsu pilskalnā, tā aizņem ap četrus hektārus lielu platību.

Rakstītajos avotos Talsi («*Talse*») kā vietas apzīmējums pirmo reizi minēts 1230. g., kad pāvesta vicelegāts Alnas Balduīns slēdza līgumu ar 12 vārdā nosauktiem Austrumkursas ciemiem ap Ventu un Abavu. Talsu pils un senpilsēta («*Hachelwerc*») minētas arī Vecākajā Livonijas atskaņu hronikā sakarā ar lietuviešu sirojumiem Talsu novadā ap 1290. g. Talsu senpilsētas vārds rakstītajos avotos parādās arī 14. un 15. gs. ar nosaukumiem «*oppidum*» un «*pilsahten*».

Pašlaik lielāko senpilsētas daļu aizņem Talsu rajona slimnīcas komplekss. Celtniecības un komunikācijas ierīkošanas gaitā stipri postīts kultūrslānis, kurš atsevišķās vietās līdz 1,7 m biezs.

Pārbaudes izrakumos Talsu senpilsētā tika izpētīta 175 m² liela teritorija.

Pilskalna ziemeļu nogāzes apakšējā terasē, kas saplūst ar senpilsētas teritoriju un kuras lielāko daļu sapostījusi siltumtrase, tika atsegta divu dažādu apdzīvotības posmu celtnu fragmentu paliekas. Abas celtnes, spriežot pēc atsegtajiem degušo baļķu fragmentiem, bijušas virszemes un celtas guļbūves tehnikā. Hronoloģiski agrākās celtnes iekšpusē konstatēts māla

klons. Izpētītā izrakumu laukuma ierobežoto apjomu un agrāko postījumu dēļ precīzus minēto celtnu izmērus noteikt nebija iespējams.

Senpilsētā izpētītajos izrakumu laukumos atsegta divu celtnu vietas. Tāpat kā tas konstatēts jau agrākajos pētījumos Talsu pilskalnā, arī senpilsētas celtnu pamatos vai to tuvumā atsegti dzīvnieku (pārsvarā zirgu) galvaskausu un kaulu ziedojumi. No atsegtajām celtnēm viena bijusi nedaudz iedziļināta, 2,0×4,4 m liela, un tās pamati izlikti ar dūres lieluma akmeņiem. Otrās celtnes precīzi izmēri un konstrukcija sliktās saglabātības pakāpes dēļ nav nosakāmi, jo to postījuši kādas 18. gs. beigās vai 19. gs. sākumā celtas mūra ēkas pamati. Par celtnes esamību liecina kultūrlāņa intensitāte un atradumu — bronzas stienīšu (5) (5. att.: 8), bronzas skārda atgriezumu, stieplu u.c. — koncentrācija, kas, iespējams, liecina, ka šeit atradusies rotkaļa darbnīca.

Bez celtnu paliekām senpilsētā tika atsegti četri pavardi un viena krāsns. Visi šie objekti bija izvietoti ārpus celtnēm. Māla kleķa krāsns pamatne ap 15 cm iedziļināta pamatzemē un aizņem ieapaļas formas laukumu 1,0—1,3 m diametrā. Virs tās 0,6 m diametrā labi iezīmējās krāsns velves loka paliekas. Krāsns mute atradusies ziemeļu pusē, uz ko norāda neliela, oglēm piebirusi ieplaka.

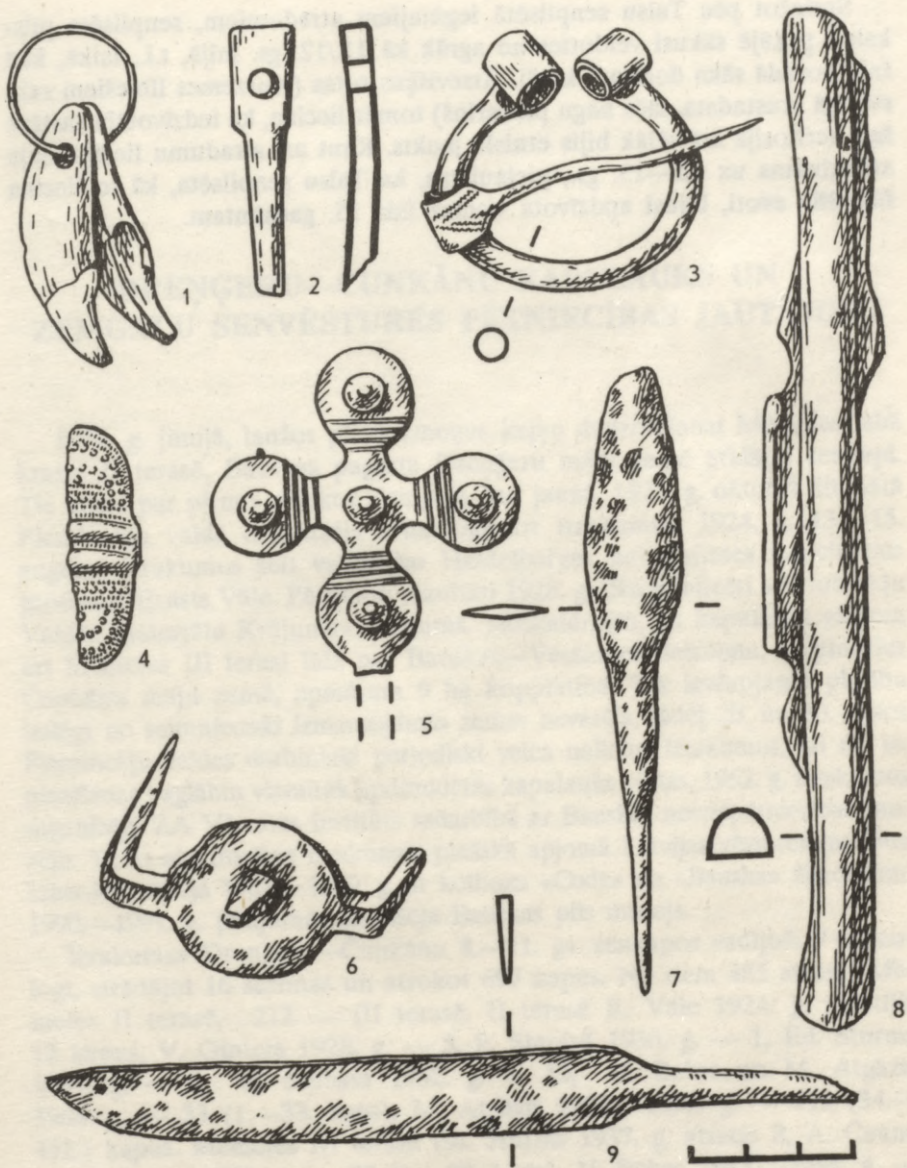
Balstoties uz atradumiem un novērojumiem III izrakumu laukumā, pieļaujams, ka 13. gs. beigās atsevišķās senpilsētas vietās ierīkots bruģis (no šķeltiem, vidēji 0,1 m diametrā akmeņiem), kurš tika atsegts ap 30 m² platībā.

Kopumā izrakumos iegūtas 180 senlietas, 426 trauku lauskas (75% ripas, 18% bezripas, 6% spodrinātās), 21 tīģeļa fragments un plašs osteoloģiskais materiāls.

Senlietu klāstā procentuāli vairāk ar sadzīvi un amatniecību saistītu priekšmetu — dzelzs naži (9) (5. att.: 9), īleni (4), slīmesti (4), slēdzene, vērējamo vārpstu skriemeļi (2), kaula adatas (4) (5. att.: 2), rūceņi (3) u.c., kā arī dažādas bronzas atgriezumu plāksnītes un stieplītes.

No rotām atzīmējami bronzas spirālgredzeni (3) un vairoggredzens (5. att.: 4), pakavsakta ar atrotītiem galiem (5. att.: 3), krustadatas galva (5. att.: 5), lāča nagu piekariņš (5. att.: 1), važiņu un spirālišu fragmenti. Par tirdzniecisku darbību liecina atrastie saliekamo svariņu fragmenti (2), kā arī divi 13. gs. otrās puses Hamburgas brakteāti (noteica V. Zobiņa).

Ieroču, zirglietu un ar lauksaimniecību saistītu priekšmetu iegūts maz. Atzīmējams tikai dzelzs iedzītņa šķēps, bultas gals (5. att.: 7), ledus pieši (2) (5. att.: 6), pakavi (2) un izkopts fragments.

5. att.

Spriežot pēc Talsu senpilsētā iegūtajiem atradumiem, senpilsēta pilskalna pakājē sākusi veidoties ne agrāk kā 11./12. gs. mijā, t.i., laikā, kad šajā novadā sāka dominēt kurši. Atsevišķas rotas (Kurzemes lībiešiem raksturīgā krustadata, lāča nagu piekariņš) tomēr liecina, ka iedzīvotāju sastāvs šajā teritorijā arī vēlāk bijis etniski jaukts. Kaut arī atradumu lielākā daļa attiecināma uz 12.—13. gs., pieļaujams, ka Talsu senpilsēta, kā to liecina rakstītie avoti, bijusi apdzīvota vismaz līdz 15. gadsimtam.

DREŅĒGERU—ČUNKĀNU KAPULAUKS UN ZEMGAĻU SENVĒSTURES PĒTNIECĪBAS JAUTĀJUMI

1924. g. jūnijā, laužot plienakmeņus kaļķu dedzināšanai Mēmeles labā krasta II terasē, Bauskas pagasta Dreņģeru māju zemē atklājās senkapi. Tie kļuva par pirmo objektu Zemgalē, kur jaunā, 1923. g. oktobrī dibinātā Pieminekļu valde organizēja arheoloģiskos izrakumus. 1924. g. 13.—15. augustā izrakumus šeit vadīja no Heidelbergas universitātes uzaicinātais profesors Ernsts Vāle. Pētījumu rezultāti 1928. g. tika publicēti «Pieminekļu Valdes Materiālu Krājuma» I sējumā. Noskaidrojās, ka kapulauks aizņem arī Mēmeles III terasi līdz pat Bauskas—Vecsaules lielceļam, turpinoties Čunkānu māju zemē, apmēram 9 ha kopplatībā. Tik ievērojamu platību izslēgt no saimnieciski izmantojamās zemes nevarēja, tādēļ 20. un 30. gados Pieminekļu valdes darbinieki periodiski veica nelielus izrakumus, lai no izpostīšanas paglābtu visvairāk apdraudētās kapulauka vietas. 1952. g. izrakumus organizēja ZA Vēstures institūts sadarbībā ar Bauskas novadpētniecības muzeju. Veikt aizsardzības izrakumus plašākā apjomā Latvijas vēstures institūta arheologi varēja 1982.—1989. g. ar kolhozu «Code» un «Bauska» līdzekļiem. 1990.—1991. g. pētījumus finansēja Bauskas pils muzejs.

Izrakumus Dreņģeru—Čunkānu 8.—11. gs. senkapos vadījuši 9 arheologi, strādājot 16 sezonas un atrokot 697 kapus. No tiem 485 atsegti Mēmeles II terasē, 212 — III terasē. II terasē E. Vāle 1924. g. izpētījis 12 kapus, V. Ģinters 1928. g. — 3, P. Stepīņš 1936. g. — 1, Ed. Šturms 1937. g. — 4, Ā. Stubavs 1952. g. — 13, V. Bebre un M. Atgāzis 1984. g. — 33 (1.—33. kaps), M. Atgāzis 1985.—1991. g. — 419 (34.—452.) kapus. Mēmeles III terasē Ed. Šturms 1937. g. atracis 8, A. Caune un V. Bebre 1982. g. — 20 (1.—20. kaps), V. Bebre 1983.—1984. g. — 184 kapus (21.—204. kaps). Vēl 4 kapu inventārus postījumu vietā 1960. g. savācis Bauskas novadpētniecības muzeja zinātniskais līdzstrādnieks E. Kas-

tiņš. Apbedījumiem nav vienotas numerācijas, tādēļ 1.—204. kapam kapa numurs papildināms ar izrakumu vadītāja uzvārda iniciāli.

80. gados gandrīz visi agrāko izrakumu laukumu orientieri (kaļķu ceplis, ēkas, Dreņģeru un Čunkānu robežakmens) bija iznīcināti. Tādēļ E. Vāles, Ā. Stubava un pa daļai arī V. Ģintera pētīto teritoriju bija iespējams precizēt, tikai atsedzot to pa otram lāgam. Tas ļāva agrāk pētītos kapus iezīmēt kapulauka kopējā plānā. Ja neskaita apbedījumus izlūktranšējās, II terasē pašlaik vienlaidu platībā atsegta 10—40 m plata apbedījumu josla 100 metru garumā, bet III terasē — 45×45 m lielā laukumā. Ieskatu par apbedījumiem starp abiem izrakumu pamatmasīviem dod 50 m garš un 3 m plats pārbaudes izrakumu laukums, kur kapi bija 40 m garā joslā.

Pašlaik Dreņģeri—Čunkāni ir plašāk pētītais dzelzs laikmeta kapulauks zemgaļu apdzīvotajā teritorijā, pārsējot Lietuvā Jānišķes tuvumā pētīto Jauneiku kapulauku, kur lietuviešu pētnieki V. Tarvids (1934. g.) un A. Tautavičs (1973., 1975., 1976. g.) atseguši 467 kapus. Jauneiku kapi saglabājušies daudz labāk. Dreņģeros—Čunkānos apbedījumus visvairāk postījuši mantrači. Tādēļ kapulauka dienvidu pusē 70—90% apbedījumu dažādā mērā postīti. No pilnīgas iznīcināšanas kapus ir paglābusi rupjā grants un stingrais māls. II terasē grantainajā zemē kaulu un dzelzs priekšmetu saglabāšanās ir laba. Tādēļ pat stipri postītos kapos apbedīto orientācija bija nosakāma.

Mirušie apbedīti līdzēnos skeletkapos. Par ugunskaapiem ir tikai daži norādījumi. BA—16. kapā taisnstūrveida bedrē atrasti izkaisīti kalcinēti kauli. Senlietas nav konstatētas. Kaps atradās līdzās BA—13. kapam, kuru ap 900. gadu datē tajā atrastā sudraba stopa sakta. Par varbūtēju ugunskaapu parastā kapa bedrē, kur inventārs izvietots kā skeletkapā, varētu uzskatīt P. Stepiņa 1936. g. atrakto vīrieša apbedījumu (S—1. kaps). Kauli tajā nav konstatēti, tādēļ pieļaujams, ka tas ir kenotafs.

Skeletkapu bedru dziļums 30—90 cm. Apbedījumi izvietoti rindās. Attālums starp blakus esošajām kapu bedrēm rindā parasti ir 10—15 cm. Kapa bedres iezīmētas, līdzās bedres galiem vai stūriem novietojot akmeņus. Dažos gadījumos konstatētas koka šķiedras paliekas liecina, ka mirušie apbedīti vienkoča zārkos. Mirušie guldīti izstieptā stāvoklī uz muguras. Rokas saliektas elkoņos, plaukstas uz vidukļa vai paceltas pret zodu. BA—19. kapā un 429. kapā apbedītie vīrieši guldīti uz sāniem. Izņēmuma kārtā vienā bedrē guldīti 2—8 mirušie.

Vīriešiem kapā doti līdzī šķēpi (1—5), kaujas nazis, ļoti reti — zobens (A—46. kaps). Parastā piedeva ir cirvis. Retumis līdzī dod uznavas kalnu—vedgu (S—1., A—46., 342., 346. kaps). No jātnieka piederumiem un

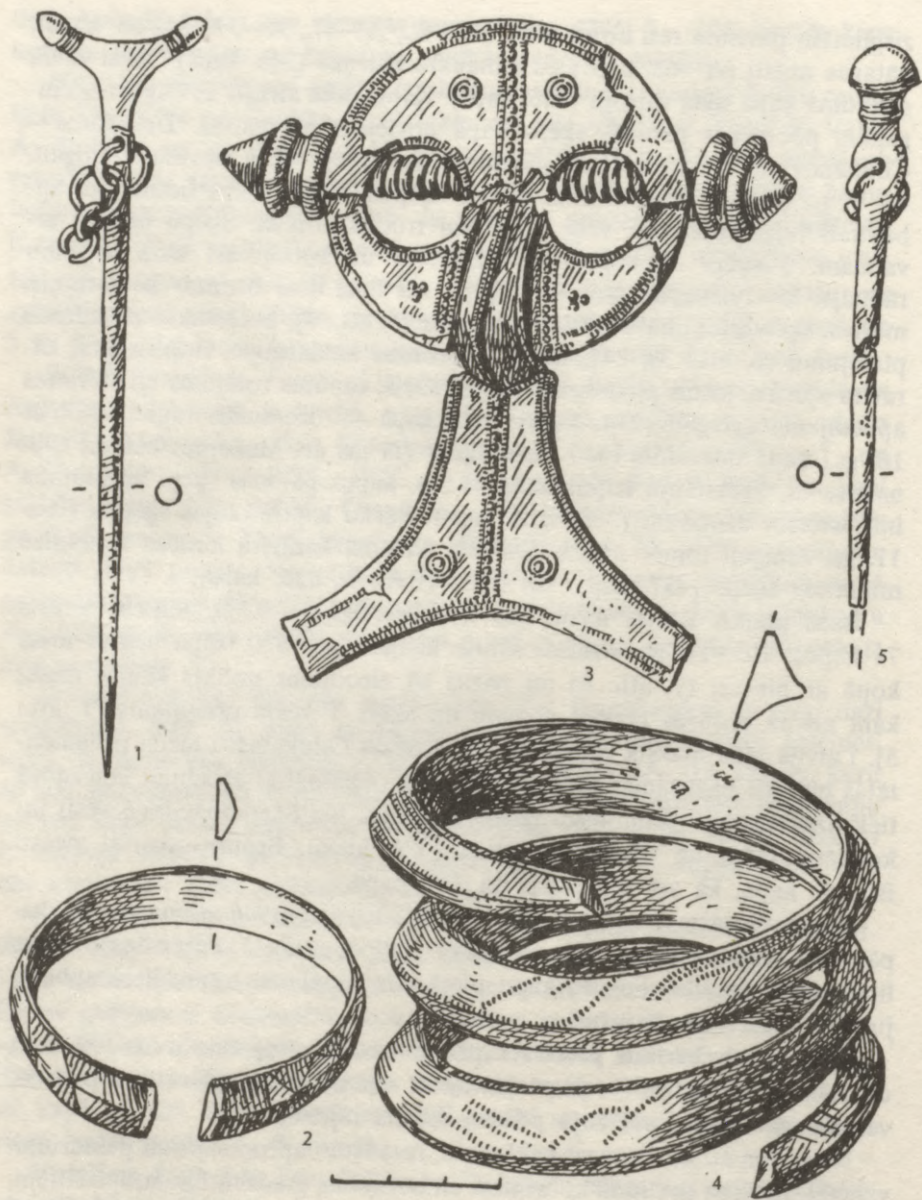
zirglietām pavisam reti atrod piesi (A—42., A—47., A—57., A—63. kaps), pātagas uzgali (A—63. kaps) un iemauktu laužņus (346. kaps). Tikai vienā gadījumā kapā likts vairogs (446. kaps). Kapulaukā atrasti 197 šķēpi. Zemgaļiem pēc senas paražas šķēps kapā novietots pie galvas. Dreņģeros—Čunkānos nav neviena droša gadījuma, kad šķēps būtu novietots kājgaļī. 8.—9. gs. parasti vīrietim līdzī deva 2 šķēpus. Viens šķēps liecina, ka apbedītais bijis pusaudzis, vecs, slims vai trūcīgs vīrietis. Šķēpu nedeva invalīdam. 5 šķēpi — bagātības, dižciltības un varbūt arī kara nopelnu rādītājs: B—79. kapā, kurā ir 5 šķēpi, vēl līdzī dots bronzas kaklariņķis, masīva, šķērsgriezumā trīsstūraina aproce (6. att.: 4), pūcessakta ar sudraba platējumu (6. att.: 3); 241. kapā — bronzas kaklariņķis, stopa sakta, karavīra aproce, jostas piederumi, kaujas nazis, cepures rotājums un sievietes apbedījums galvgalī (294. kaps); 209. kapā — dzeramais rags. Sākot ar 10. gs., kapā līdzī dots tikai viens šķēps (tā tas arī Mežotnes centra, Ciemaldes un Šķērstaīņu kapulaukā). 11. gs. kapos parādās šķēpi ar sudraba inkrustētām uznavām (396., 412. kaps). Bērnu kapos kaujas šķēpus 10.—11. gs. zemgaļi tomēr neliek. Dažreiz nākamā karavīra ieročus simbolizē miniatūrs šķēps (437. kaps) vai bulta (BA—7., 426. kaps).

Īsais, platais kaujas nazis, kas ir raksturīgs 8.—9. gs. ierocis, atrasts 74 kapos. 10.—11. gs. ieviešas šaurie kaujas naži. 320. kapa bedres malā kopā ar pinceti (7. att.: 6) un nazīti kā ziedojums nolikts kaujas nazis, kam alvota bronzas maksts apmale un ažiurs T veida ornaments (7. att.: 5). Latvijā tāda maksts konstatēta vēl Ludzas Odukalnā. Līdzīgi ornamentētas makstis pazīstamas Birkas kapulaukā. Analogiski atradumi Gņezdovā tiek uzskatīti par skandināvu izstrādājumiem. No Skandināvijas ievesti inkrustētie šķēpi un trīsspārnu saktas (324. kaps). Bronzas svariņi atrasti BA—6. kapā, kā arī 309., 311. un 339. kapā.

Garais vienasmens zobens līdzī dots S—1. kapā (1936. g.) un A—46. kapā. S—1. kapā atrastais zobens pieder Z tipam (pēc J. Petersena). Jostas lirasveidīgā sprādze liek šo kapu pieskaitīt kapulauka vēlākajiem apbedījumiem — 11. gs. beigām.

Sievietes darbarīkus pārstāv kaplis (50 eks.), sirpjveida nazis (99 eks.) un ilens (115 eks.). Tie kapā novietoti vai nu līdzās galvai un plecām, vai elkoņa—jostas, vai kāju pēdas—ceļgala rajonā.

No rotām atrasti bronzas kaklariņķi, rotadatas, aproces, jostas piederumi, vainagi, apģērba rotājumi ar bronzas cilindriņiem, gredzentiņiem, spirālītēm, alvas uzšuvēm, bronzas piekariņiem, sievietes un bērnu kapos — dzintara un stikla krelles; kauri gliemežvākus sastop reti (V—5., A—175. kaps).

6. att.

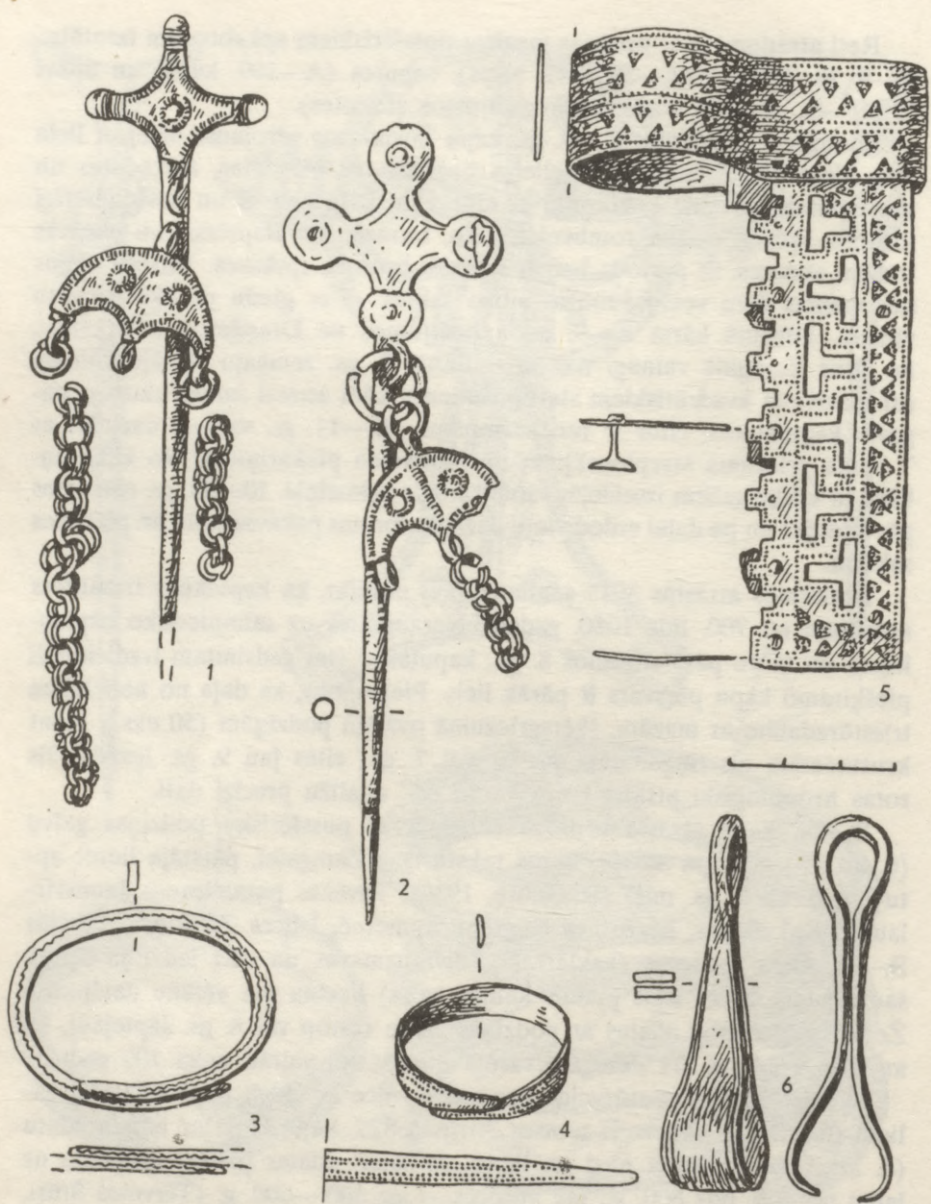
Reti atradumi ir ar bronzas maziem pussfēriskiem apkalumiem izrotātas 8.—9. gs. jostas (BA—28., 242. kaps), cepures (A—109. kaps) un apavi (Š III—8., A—202. kaps; abos gadījumos sievietes).

Dreņģeru—Čunkānu 8.—9. gs. kapu inventāros vērojama diezgan liela rotu vienveidība. Iecienītas nelielas bronzas trīsstūradatas, riņķadatas un krustadatas. Dominē kaklariņķi ar cilpas un kāša galiem un nevienmērīgi tordētu, šķērsriezumā rombveida loku, bronzas spirālaproces un masīvās trīsviju aproces. Šī perioda beigās izplatās bronzas sprādzes. Viriešu kapos sastopamas divu veidu bronzas stopa saktas — ar gludu un šķērsrievotu virsmu. Dīvainā kārtā 8.—9. gs. apbedījumos ne Dreņģeros—Čunkānos, ne citur Zemgalē vainagi nav atrasti. Arī 7. gs. zemgaļu spirāļu vainagi (ar masīviem kvadrātiskiem starposmiem), kādi atrasti Jaunsvirlaukas pagasta kapulaukos, citur ir reti sastopami. 10.—11. gs. vainagi darināti ar T veida griezuma starplocekļiem un jumtveida piekariņiem. No kaklariņķiem ar krukļu galiem izveidojās vairākkārtīgie kaklariņķi. 10.—11. gs. rotadatas pārveidojas un pa daļai atdod vietu dažādas formas pakavsaktām un plāksnes saktām.

Izrakumos atrastās 3015 senlietas ļauj noteikt, ka kapulauks izmantots apmēram no 700. līdz 1050. gadam. Neraugoties uz saimniecisko uzplaukumu un tautu pārvietošanos 8. gs., kapulaukā šim gadsimtam tradicionāli piešķiramo kapu pārsvars ir pārāk liels. Pieļaujams, ka daļa no nelielajām trīsstūradatām ar mazām, šķērsriezumā ovālām podziņām (50 eks.), tāpat krustadatām un riņķadatām pieder vēl 7. gs., citas jau 9. gs. Iespēju šīs rotas hronoloģiski atšķirt ļautu kaulu C^{14} analīžu precīzi dati.

B—94. kapā atrasta bronzas rotadata ar pussfērisku podziņas galvu (6. att.: 5). Šā tipa adatas, kuras raksturīgas Zemgalei, pārstāja lietot ap tuveni 6. un 7. gs. mijā (R. Šnore, 1930). Tuvākās paralēles — Jaunsvirlaukas Kakužēnos, Mežotnes Kugrēnu apmetnē, Īslīces Ziedoņos. Pārējās B—94. kapa piedevas (kaklariņķis, divi uznavas un divi iedzītņa šķēpi, šaurasmens cirvis, īsais platais kaujas nazis) liecina par vēlāku datējumu. Žemaišu teritorijā adatas ar podziņas galvu sastop vēl 8. gs. Jāpieļauj, ka atsevišķas adatas arī Zemgalē varēja saglabāties vairāk nekā 100 gadu.

Šķērsriezumā trīsstūrveida bronzas aproce ar viegli paplašinātiem galiem (6. att.: 2) atrasta II terases 2. rindā 327. kapā kopā ar trīsstūradatu (6. att.: 1), sirpjveida nazi un ilēnu. Ja šādas adatas parastī attiecina uz laiku no 700. līdz 800. g., tad aproces — uz 500.—600. g. (Tērvetes Stūri, Ķūri, Katlakalna Pļavniekkalns). 327. kapa aproces nodilums liecina par labu varbūtībai, ka aproce mantota no iepriekšējām paaudzēm. Turpretim

7. att.

divu atšķirīgu, ar sudraba platējumu rotātu krustadatu kopatradums CB—18. kapā (7. att.: 1,2) pieļauj to līdzās pastāvēšanu plašākā nozīmē.

Dreņģeru—Čunkānu kapulauka ziemeļrietumu daļā un tuvākā apkārtnē bijuši arī 1.—6. gs. apbedījumi. Dreņģeros 1951. g., kaplējot bites, atrasts dzelzs uzmavas cirvis. Ap 1 km lejpus Dreņģeriem — Plosta kroga grantsbedrēs, līdzās Lejasrigastiem, 1949. g. atrasti 2 uzmavas cirvji. Dreņģeru vai Rigastu zemē 1937. g. izarts 3.—4. gs. bronzas kaklariņķis ar koniskiem galiem. Ar to pašu laiku datējama aprocīte (7. att.: 4), kura atrasta Dreņģeros 1985. g. starpjoslā starp 1. un 2. apbedījumu rindu 15 cm dziļumā. Tā līdzīga lentveida aprocēm ar sašaurinātiem galiem, kuras atrastas arī Bauskas rajonā — apmetnē pie Mežotnes pilskalna un agrā dzelzs laikmeta uzkalniņos Iecavas Strēļu «Zaimu kapos». Strēļu un Svitenes Kalvu uzkalniņos, kā arī Ciemaldē atrasti arī kaklariņķi ar koniskiem galiem.

A—176. kapā (9.—10. gs.), kurā apbedīts bērns (bronzas kaklariņķis, pakavsakta ar atrotītiem galiem, nazis), pēc kapa noņemšanas atrada šķērsriezumā taisnstūrveidīgu bronzas aprocīti (7. att.: 3). Tā pieskaitāma «sērrijveida» aprocēm, kuras izplatītas akmeņu krāvumu kapos, bet 1.—2. gs. lietotas arī Lietuvā (M. Michelbertas, 1986). Pie kapa inventāra aprobe nokļuvusi kā senatnē atrasts priekšmets.

Agrā dzelzs laikmeta un vidējā dzelzs laikmeta 1. posma kapulauki Austrumzemgalē salīdzinājumā ar Rietumzemgali ir mazāk apzināti un pētīti, tomēr saikne starp 7.—8. gs. un agrāko kultūru ir saskatāma (Jaunsvirlaukas Roķi, Kakužēni, Gaideļi—Viduči, Īslices Ziedoņi).

Zemgalē maz pētīti 12.—13. gs. apbedījumi. Zīmīgi, ka visi tie pieder Austrumzemgales kapulaukiem (Ciemalde, Mežotne, Ziedoņi, Podiņi).

Ja 8.—11. gs. zemgaļu kapulaukiem raksturīgās blīvās apbedījumu rindas, kuras jau agrāk konstatētas Svitenes Liksmaņos, Mežotnes centrā un Dobeles Bāļās—Šķērstaļos, deva ieskatu par kapu izvietojumu, tad Dreņģeri—Čunkāni jau ļauj zināmā mērā spriest par kapulauka plānojumu. Mirušie guldīti rindās, kuras pakāpeniski pildījās no kapulauka centrālās daļas uz nomalēm. II terasē konstatētas 18 rindas, kas izvietotas līdztekus cita citai. Dominē ZZR vai pretēja orientācija. III terasē apbedījumi veido 11 koncentrisku rindu sektoru, kurā apbedījumi no ZR—DA virziena pakāpeniski pagriežas vairāk par 90° līdz R—A virzienam. Lai gan nogāzē apbedījumi nav saglabājušies, apbedījumu rindas abās terasēs kopumā it kā iezīmē eliptiskas līnijas. Arheoloģes V. Bebres atklātie apbedījumu loki III terasē ne tikai sagrauj tradicionālos priekšstatus par apbedījumu orientāciju 8.—11. gs. zemgaļu kapulaukos, bet tajā pašā laikā izskaidro apbedījumu orientācijā sastopamās nekonekvences.

Bāļu—Šķērstaiņu, Ošu, Jauneiku, Lejasbitēnu agrā dzelzs laikmeta un vidējā dzelzs laikmeta sākuma uzkalniņiem hronoloģiski tuvākie pēcapbedījumi cieši piekļaujas uzkalniņa perimetram, rādot piederību uzkalniņa apbedītiem. Apbedījumu rindas līdzās uzkalniņiem sāk veidoties 7.—8. gs. (Bāļu—Šķērstaiņu senkapi).

Šķiet, ka Dreņģeru—Čunkānu apbedījumu loki atspoguļo centienus nobežot mirušo un dzīvo pasauli jaunā veidā un vienlaicīgi novērst pārmērīgu kapulauka izplešanos. Tādēļ tiek pieļautas atkāpes no orientācijas vispārējā kanona. Otrkārt, 8.—9. gs. visā kapulaukā nav konsekvences vīriešu un sieviešu apbedījumu pretējā orientācijā. Tajā pašā laikā Mežotnes centra kapulaukā atkāpes nav izteiktas, turpretim Podiņu kapulaukā vērojama līdzīga aina kā Dreņģeros—Čunkānos. 10.—11. gs. pretējā orientācija stabilizējas.

Dreņģeru—Čunkānu kapulaukā antropoloģiskos mērījumus veica Guntis Gerhards. 8.—9. gs. Dreņģeros—Čunkānos dominē zemgaļiem raksturīgais dolihokrānais šaursejainais antropoloģiskais tips. Vidējais augums vīriešiem — 174, sievietēm — 161 cm. Kopš 9. gs. beigām Dreņģeros—Čunkānos līdzās šaursejainajam tipam parādās dolihokrānais platsejainais — latgaļiem vai tiem radnieciskām ciltīm raksturīgais tips, kurš 10.—11. gs. nomaina šaursejaino tipu.

351. kaps un vēl 4 kolektīvie apbedījumi, kā arī attiecīgi lielais ievaiņojumu atspoguļojums kaulos liecina, ka 9.—10. gs. mijā Dreņģeru—Čunkānu apkārtnē Zemgaļu vīrieši ievērojamā skaitā izkauti un viņu vietā ieplūduši latgaļi vai tiem radniecīgas ciltis. Zemgaļu kultūras īpatnības 10.—11. gs. nezūd. Interesanti, ka 10.—11. gs. joprojām šķēpu kapā novieto pie galvas. Tikai 12.—13. gs. apbedījumos Jaunsvirlaukas Ciemaldē trīs vīriešiem šķēpi pēc latgaļu paražas novietoti kapa kājgalī.

ARHEOLOĢISKIE IZRAKUMI VALMIERĀ

Latvijas vēstures institūta Valmieras arheoloģiskā ekspedīcija 1992. un 1993. gadā turpināja pētījumus Valmieras mūra pilī, kā arī veica nelielus aizsardzības izrakumus Valmieras Lucas kalnā. 1992. g. darbi turpinājās pils rietumu korpusā. Iepriekšējos gados (1990. un 1991. g.) tika atsegta korpusa ziemeļu sienas ar ieejas vietu un daļa no austrumu sienas. Sienas atsegta 0,50—1,00 m augstumā. Turpinot strādāt rietumu korpusā, pie austrumu sienas atsegta neliela piebūve. Pēc formas tā ir neregulārs četrstūris, izmēri pa diagonāli 3,50×3,78 m. Piebūves sienas sākotnēji bija ap 0,80—1,00 m biezas, bet vēlāk ziemeļu un dienvidu sienas no ārpuses tika paplašinātas, tādējādi to biezums sasniedza 1,80 m — mūrējuma šuves ļoti labi saredzamas. Piebūves dienvidrietumu stūrī atrodas atsevišķa ieeja — 0,60 m plata, ar 2 m garu gaiteni starp korpusa ārējo austrumu sienu un piebūves dienvidu sienu. Piebūves sienas mūrētas tāpat kā korpusa sienas — no lieliem laukakmeņiem, ķieģeļiem un to šķembām, par saistvielu izmantojot javu. Ziemeļu sienā atsegta niša, kuras malas stipri izdrupušas, izliktas ar ķieģeļiem. Nišas platums 0,74 m, dziļums 0,45 m; iespējams, ka tā bija domāta apgaismes ķermenim. Izsmēlot piebūves pagrabīņu, grīda (rupja grants) tika sasniegta 1,30 m dziļumā. Pagraba pildījums — būvgruži, tuvāk grīdai vietām melna zeme ar ogļu un kaļķu piejaukumu, ZA stūrī dzeltenas smiltis. Atradumi — kauli, holandiešu fajansa pīpīšu kāti, lielo pudeļu fragmenti — lauskas un dībeni (0,10—0,20 m diametrā). Ieejas vietā atsegti divi pakāpieni, kuri veda uz pagrabu. Apakšējais veidots no lielas granīta plāksnes, augšējais bija izliktas no ķieģeļiem. Piebūves nozīmi neizdevās noskaidrot.

1993. g. izrakumi pilī tika veikti sakarā ar Valmieras vecās aptiekas rekonstrukcijas darbiem un ar siltumtrases un kanalizācijas būvniecību.

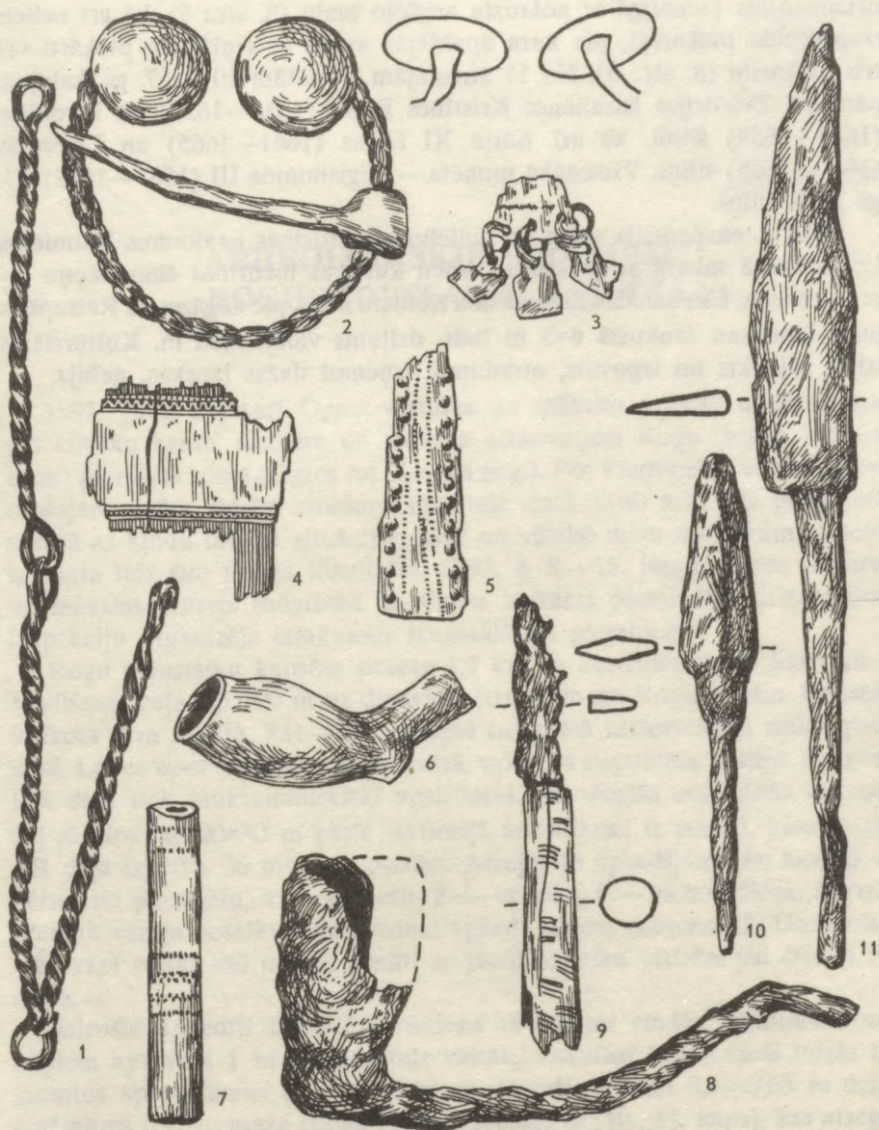
Tika izraktas 8 dažādas tranšejas, kuru kopgarums 170 m, platums — 1,30—2 m, dziļums — 1,50—3,00 m. Pārsvārā izrakumi notika pils otrajā pagalmā, kas līdz šim bija ļoti maz pētīts. Izdevās atsegt daļu no šķērssienas, kas Z—D virzienā atdalīja pils pirmo pagalmu no otrā. Siena ir 2 m bieza, mūrēta no lieliem laukakmeņiem, starpas aizpildot ar nelieliem akmeņiem un sasaistot ar javu. Līdz šim precīza šķērssienas atrašanās vieta nebija zināma.

Pētot pils DA malu un nogāzi, atsedzās ārējā dienvidu aizsargmūra turpinājums. Tas mūrēts no lieliem laukakmeņiem, starpas pieķīlējot ar granīta un dolomīta šķembām. Mūris šajā vietā nobrucis apšaudes rezultātā, par to liecina mūra ārpusē atrastās lielgabala lodes. 7 m attālumā no pils aizsargmūra, paralēli tam, atsedzās daļa no kāda iekšējā mūra. Iespējams, ka tā bija daļa no kādas pie pils DA mūra izvietotas celtnes. Būvgružu slānis starp abām sienām bija ļoti dziļš — līdz 2 m. Iekšējās sienas biezums 1,60 m, tā mūrēta no lieliem laukakmeņiem, starpas aizpildot ar mazākiem akmeņiem un ķieģeļu šķembām.

Pils ZA daļā arī atsedzās fragments no mūra — iespējams, daļa no kādas celtnes. Spriežot pēc esošajiem pils plāniem un aprakstiem, pils otrajā pagalmā 17. gs. gar mūriem bija izvietotas saimniecības ēkas un zirgu stalli. Abas atsegtās sienu daļas, iespējams, pieder šīm celtnēm. VI tranšējā 1 m dziļumā atsedzās daļa no pils otrā pagalma bruģējuma. Bruģis bija izlikts no dažāda lieluma plakaniem, bet vietām apaļiem akmeņiem.

Visgarākā tranšeja bija izrakta asfaltētā ceļa vietā. Šeit tika veikti galvenokārt uzraudzības darbi, jo saimnieciskās darbības rezultātā lielākā daļa kultūrslāņa bija stipri postīta. Galvenā uzmanība tika pievērsta vārtu vietai, kura diemžēl izrādījās pilnīgi izpostīta. Spriežot pēc apraksta, pils vārti bija izvīrīti uz āru un sastāvēja no trim arkām. Neliels pārbaudes izrakumu laukums blakus vārtu vietai pie pils ZR mūra tomēr sniedza ziņas par vārtu ziemeļu malas atrašanās vietu. 8 m no vārtu vietas uz pilsētas pusi, pirms pils aizbērtā aizsarggrāvja, atsegta arī daļa no kāda mūra, kas varētu būt saistīts ar vārtu konstrukcijām.

Divos gados iegūtas 80 dažādas senlietas un ap 350 holandiešu fajansa pīpišu galviņu (8. att.: 6) un kātu fragmenti (8. att.: 7). No senlietām atrasts daudz būvdetaļu un sadzīves priekšmetu: naži (8. att.: 9, 11), šķēres, īleni, zābaku apkalumi, svečturi (8. att.: 8), kaula ornamentēta ķemmīte (8. att.: 4), svaru kausiņš no plāna skārda u.c. Atrastas arī lielgabala lodes, bultu gali (8. att.: 10), svina lodes. Īpaši jāatzīmē dažas latgaļu izcelsmes senlietas — bronzas stieniņu važiņa no 3 posmiem (8. att.: 1), bronzas pakavsakta ar tordētu loku un noplacinātiem galiem (8. att.: 2), trapecveida

8. att.

ornamentēts piekariņš ar nolauztu augšējo malu (8. att.: 5), kā arī neliels trapecveida piekariņš, pie kura apakšējās malas ar riņķīšiem piekārti vēl trīs piekariņi (8. att.: 3). No 11 atrastajām monētām 10 ir 17. gs. kaluma, pārsvarā Zviedrijas karalienes Kristīnes Rīgas (1635—1654) un Livonijas (1647—1654) šiliņi, kā arī Kārļa XI Rīgas (1661—1665) un Livonijas (1660—1665) šiliņi. Vissenākā monēta — Sigismunda III (1587—1632) Rīgā kalts šiliņš.

1992. g. ekspedīcija veica arī nelielus aizsardzības izrakumus Valmieras Lucas kalnā sakarā ar paredzēto Vācu kultūras biedrības ēkas kāpņu rekonstrukciju. Ēka atrodas Lucas kalna rietumu malā, pie nogāzes uz Rātsupītes pusi. Izpētītais laukums 6×3 m liels, dziļums vidēji 0,60 m. Kultūrslānis stipri sajaukts un izpostīts, atradumu, izņemot dažas lauskas, nebija.

ARHEOLOĢISKIE IZRAKUMI ROGU VIDUSLAIKU KAPSĒTĀ

1992. gada pavasarī Ogres vēstures un mākslas muzejā nonāca ziņas par cilvēku kaulu, senlietu un monētu atradumiem Rogu (senāk Vecbiezānu) piemājas zemē (Ogres raj. Krapes pag.). Pēc Piemīnekļu valdes arhīvā esošajām ziņām, līdzīgi atradumi minētajā vietā bijuši arī 1928. gadā, taču sakarā ar kļūdu tālaika situācijas skicē un vēlāko māju nosaukumu maiņu senvieta līdz šim nebija lokalizēta. 1993. g. 8.—15. jūnijā Ogres vēstures un mākslas muzejs sadarbībā ar Valsts kultūras piemīnekļu aizsardzības inspekciju organizēja izrakumus jaunatklātajā piemīnekli.

Rogu viduslaiku kapsēta situēta 1,7 km uz austrumiem no Skrīveru—Madlienas ceļa, ap 100 m uz dienvidaustrumiem no Rogu mājām. Kapsēta ierīkota 2 m augstā, ZR—DA virzienā orientētā mēlesveidīgā smilts paugurā, Lobes upes ielejas kreisajā krastā, valdošās augstienes pakājē. Paugura DA daļa tiek lauksaimnieciski apstrādāta, un vieglās smilšainās augsnes dēļ tā virsotnē 20×30 m plašā teritorijā apbedījumi ir postīti. Piemīnekļa ZR daļā izpētīta 36 m² liela platība. Atsegti 13 apbedījumi, no tiem 6 — bērnu un pusaudžu, 4 — sieviešu, 2 — vīriešu, 1 — nenosakāms. Mirušo vecumu varēja noteikt tikai četriem apbedījumiem (noteica G. Gerhards). Visi kapi vairāk vai mazāk postīti ar jaunāku laiku bedrēm vai cietuši no arkla.

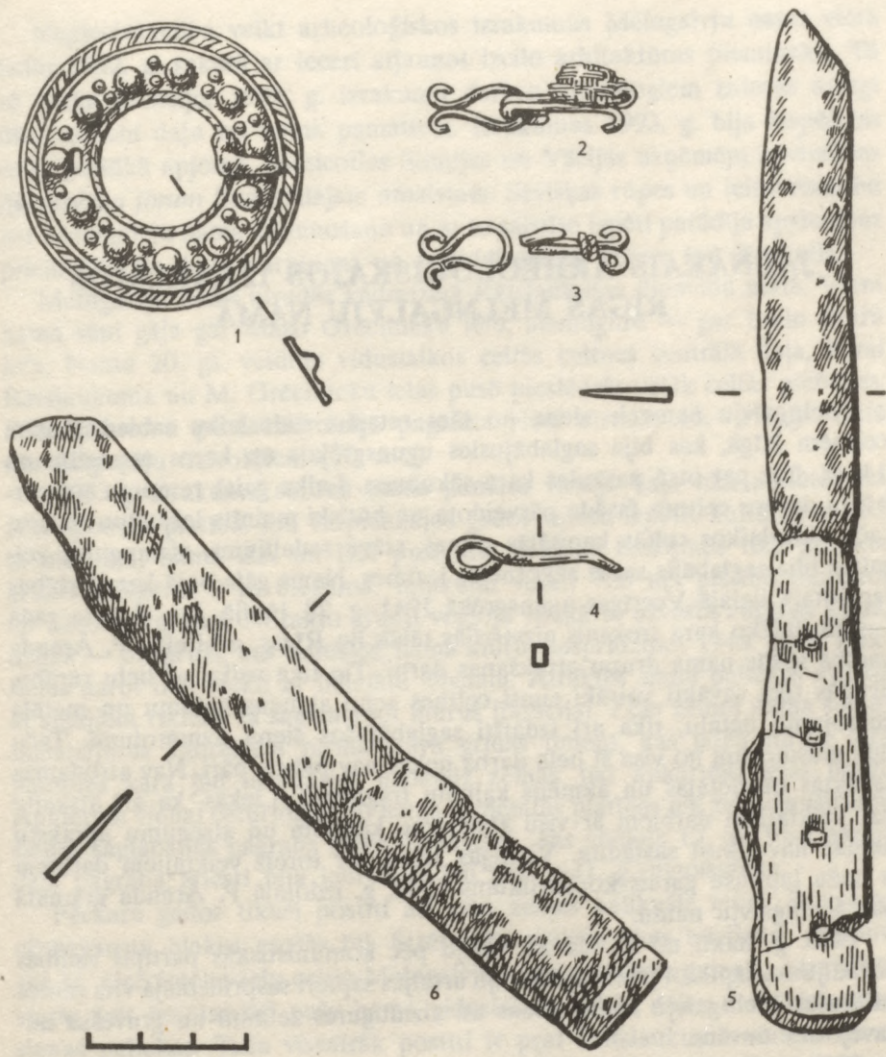
Miršie apbedīti DR—ZA virzienā orientētās rindās, attālums starp kapiem aptuveni 1 m vai nedaudz vairāk, atskaitot četrus cieši līdzās izvietotus apbedījumus (5.—7., 9. kaps). Miršie ierakti 0,4—0,65 m dziļi; izņēmums ir divu mazu bērnu dubultapbedījums (10., 11. kaps), kas atsegts tūlīt zem augsnes kārtas 0,15—0,2 m dziļumā. Trijos apbedījumos (4., 12., 13. kaps) konstatēja dēļu šķirstu kontūru fragmentus; divos sieviešu (6., 8. kaps) un vienā vīrieša (9. kaps) apbedījumā zem skeleta kauliem bija

sīkas oglītes. Apbedījumi pārsvarā orientēti ar galvu uz ZR, divos gadījumos ievērots RZR virziens, bet pretējs — DR virziens — vienā gadījumā. Visi mirušie guldīti uz muguras izstieptā stāvoklī, parasti rokas saliektas elkoņos un sakrustotas pāri iegurnim vai jostasvietai.

11 apbedījumos konstatēts kapa inventārs. Tradicionāli tās ir monētas; kopā iegūtas 33 monētas no 10 apbedījumiem. Vecākā monēta — Gustava II Ādolfa 1634. g. Rīgas šiliņš, jaunākā — Pētera I 1702. g.(?) Krievijas kapeika; pārējās ir Jana Kazimira 1660.—1666. g. Lietuvas un Polijas šiliņi un Kārļa XI 1660.—1665. g. Livonijas un Rīgas šiliņi; iegūts arī Sučovā viltots Kristīnes(?) Rīgas šiliņš un Kārļa XI 1667. g. Zviedrijas ēre (noteica V. Zobiņa). Monētu skaits kapos dažāds, pārsvarā viena vai divas, tikai 1., 4. un 8. kapā (visi pieaugušo apbedījumi) attiecīgi 10, 7 un 6 monētas. Parasti tās novietotas apbedījuma augšdaļā, vienīgi 8. kapā pilnīgi nodilusi un vairs nenosakāma vara monēta atrasta mirušajai zem kreisās pēdas kauliem. Apbedījumos, kuros iegūts visvairāk monētu, tās bijušas ietītas auduma gabaliņā (4. kaps) vai ievietotas ādas maciņā (1. kaps) un liktas mirušajam uz krūtīm.

Pavisam atrastas 10 senlietas, galvenokārt sieviešu kapos (9). Pusaudža apbedījumā (2. kaps) dzelzs nazis, kam saglabājies fragmentārs koka spals ar auklas notinumumu (9. att.: 6), atsegts krūšu rajonā, bet 4. kapā apbedītajai sievietei kreisajā pusē pie galvas likts dzelzs nazis kniedētā kaula spalā (9. att.: 5). Bez tā kapa inventārā ir arī apģērba piederumi — bronzas āķīši un cilpiņas (9. att.: 2, 3). 8. kapā mirušās apģērbs uz krūtīm bijis sasprausts ar bronzas riņķasaktu (9. att.: 1), citā postītā sievietes apbedījumā (6. kaps) iegūta bronzas zosla (9. att.: 4). 12. kapā fragmentārs un stipri trūdējis lentveida auduma vainadziņš ar ieaustu bronzas diega joslas rotājumu atsegts mirušajai uz augšstilbiem.

Izrakumos atsegtie apbedījumi datējami ar 17. gs. otro pusi — 18. gs. sākumu, taču starp tūrumā savrupatrastajām monētām ir Rīgas arhibīskapa Vilhelma, Brandenburgas markgrāfa 1541. g. šiliņš un Brandenburgas—Prūsijas 1626. g. trīspelhers. Tādējādi Rogu viduslaiku kapsētas izmantošanas laiks varētu būt plašāks. Arī kapsētas novietojums atbilst 17. gs. baznīcu vizitāciju protokolos pieminētajām «krūmu» kapsētām. 1640. g. 5. marta protokolā par Kokneses draudzi, kurā ietilpa arī Krape, atzīmēts, ka zemnieki mirušos neved uz baznīcas kapsētu, bet apbedī, neievērojot kristīgās paražas, savos kapos krūmos un mežos. Domājams, ka kapsētu izmantojuši zemnieki no tuvākajām mājām — Ratēm, Dabieniem, Nigalēm, kas atzīmētas uz zviedru 1681.—1710. g. izveidotajām t.s. piektdaļas kartēm.

9. att.

JAUNĀKAIS ARHEOLOĢISKAJOS IZRAKUMOS RĪGAS MELNGALVJU NAMĀ

Melngalvju nams ir viena no tām retajām viduslaiku sabiedriskajām celtnēm Rīgā, kas bija saglabājusies ugunsgrēkos un karos nepostīta no 14. gs. līdz pat otrā pasaules kara sākumam. Laika gaitā remontu un pārbūvju darbos celtnes fasāde pārveidota un būtiski mainīts iekštelpu izskats, taču viduslaikos celtās kapitālās sienas, stāvu sadalījums, aizmugures zelmis bija saglabājis savas sākotnējās iezīmes. Nams gāja bojā karadarbības izraisītajā lielajā Vecrīgas ugunsgrēkā 1941. g. 28. jūnijā. Jau tā paša gada vasarā, līdzko kara troksnis aizvirzījās tālāk no Rīgas, arhitekta P. Ārenda vadībā sākās nama drupu atrakšanas darbi. Tie tika veikti ar lielu rūpību, drupās tika savākti vairāki simti celtnes seno akmens kalumu un metāla veidojumu detaļu, tika arī izdarīti saglabājušos sienu uzmērojumi. Taču līdz mūsdienām no visa šī lielā darba nekas nav palicis pāri. Nav atrodamas savāktās būvdetaļas un akmens kalumu fragmenti. Liekas, ka arī atskaite par veiktajiem darbiem ar visu zīmējumu kopijām un atsegumu aprakstu nemaz nav tikusi sastādīta. Vienīgās ziņas par toreiz veiktajiem darbiem ir dažu lappušu garais kopsavilkums 1943. g. izdotajā P. Ārenda grāmatā par Melngalvju namu.

1948. g. naktī no 21. uz 22. maiju pēc komunistiskās partijas vadības norādījuma, izpildot pavēli, padomju armijas sapieri saspridzināja virs zemes palikušās Melngalvju nama sienas un aizmugures zelmis un gruvešus nekavējoties novāca.

1969. g. sākumā, kad šai vietā notika Sarkanā strēlnieku muzeja celtniecība, ar buldozeru noņēmot virsējo zemes kārtu, tika atkal atrakti nama pamati. Toreiz netika veikta ne celtnes uzmērošana, ne arī fotofiksācija.

Pēc jaunās muzeja ēkas uzcelšanas 1970. g. virs Melngalvju nama gruvešiem uzbēra māla un melnzemes kārtu un ierīkoja skvēru ar zālājiem un puķu dobēm.

Nepieciešamība veikt arheoloģiskos izrakumus Melngalvju nama vietā radās 1992. g. sakarā ar ieceri atjaunot izcilo arhitektūras pieminekli. Tā kā trūka līdzekļu, 1992. g. izrakumu darbos arheologiem izdevās atsegt tikai nelielu daļu no nama pamatiem. Izrakumus 1993. g. bija iespējams veikt plašākā apjomā, pateicoties Somijas un Vācijas uzņēmēju apvienības *Pro Baltica forum* finansiālajam atbalstam. Sevišķas rūpes un ieinteresētību par Melngalvju nama atjaunošanu un ar to saistīto izpēti parādīja apvienības priekšsēdētājs Anti Karpinens un izpilddirektors Pēters fon Koskulls.

Melngalvju nams atradās kādreizējā Rātslaukuma dienvidu malā. Vieni nama sāni gāja gar Mazo Grēcinieku ielu, aizmugure — gar Lielo Svaru ielu. Namu 20. gs. veidoja viduslaikos celtās celtnes centrālā daļa, kurai Rātslaukuma un M. Grēcinieku ielas pusē pieslēdzās vēlāk celtās piebūves. Ziemeļrietumu pusē kādreizējā pagalma vietā atradās 18.—19. gs. celtā ēka kalpotāju dzīvokļiem (10. att.).

1993. g. izrakumu sezonā nama pamatu virsējā daļa tika atklāta visā šajā apbūves platībā. Lai turpmākajos gados varētu izpētīt kultūrlāni visā tā biežumā, nama ZA un DR pusē trīs nelielos laukumos tika norakta grunts virskārta 2 m biežumā. Izrakumi veikti 720 m² platībā, norokot ap 1200 m³ grunts. Norakto grunti veidoja virskārtā uzvestā augsnes kārtā, dziļāk — būvgruži, kas radušies, nama mūrus saspridzinot 1948. gadā. Rakšanas darbi tika veikti ar lielajām lāpstām. Atraktās sienu paliekas attīrīja ar sikajiem rīkiem, tā sagatavojot mūrus fiksācijai. Zem zemes nama sienas saglabājušās kādreizējā pirmā stāva grīdas līmenī, kas laikā pirms otrā pasaules kara jau atradusies nedaudz zemāk par apkārtējo ielas bruģi. Apmēram vienai ceturtdaļai no nama aizņemtās platības pie ziemeļaustrumu sienas saglabājies pagraba stāva pārsegums, kas veidots 19. gs. Visā pārējā daļā pagraba griesti bija iebrukuši jau pēc 1941. g. ugunsgrēka.

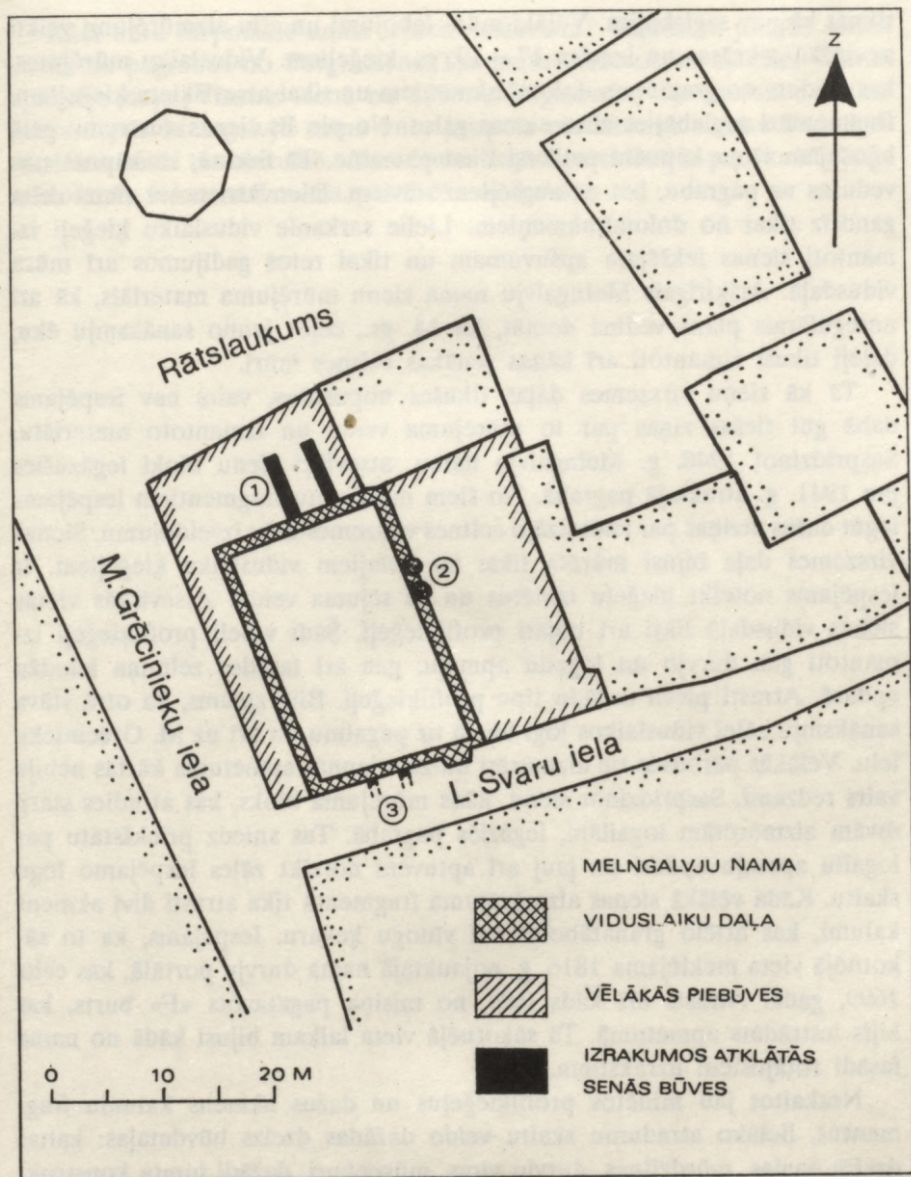
Pēckara gados tikuši postīti arī zem zemes palikušie mūri. Rokot ar ekskavatoru blakus esošās bij. Strēlnieku muzeja ēkas būvbedri, sagrauti gar M. Grēcinieku ielu celtie Melngalvju nama piebūves pamati. Atsevišķās vietās šeit bojātas arī paša nama viduslaikos celtās daļas dienvidrietumu sienas paliekas. Taču visvairāk postīti ir pret Rātslaukumu vērstās nama galvenās fasādes pamati — tieši pāri tiem garenvirzienā rakta kāda sakaru kabeļa tranšeja.

Atsegtajās celtnes paliekās labi izsekojama viduslaikos celtā daļa. Melngalvju nams sākotnējā veidā plānā ir bijusi iegarenas neregulāras četrstūra formas mūra celtne, kuras iekšējās telpas izmēri ir 22,35×14,25×23,49××14,70 m. Postīto sienu nodrupumi atsegtajā līmenī neļāva noteikt precīzus

celtnes ārējos izmērus. Ārsienu biezums pagraba līmenī ir no 1,00 līdz 1,30 m. Savā pastāvēšanas laikā nams vairārkārt pārveidots, paplašināts un papildināts. Izrakumu laikā izdevās konstatēt dažus līdz šim nezināmus celtnes sākotnējos elementus. Ziemeļrietumu piebūves nojaukto sienu paliekās saskatāmi seno ārējo kāpņu pamati. Šīs kāpnes viduslaikos vedušas tieši no Rātslaukuma uz nama svētku zāli otrajā stāvā (10. att.: 1). Ziemeļaustrumu sienas vidū atklātas divu sienā iebūvētu blakus esošu vītņu kāpņu paliekas. Vienas no tām vedušas uz pagrabu, otras no pagalma gājušas uz augšējiem stāviem (10. att.: 2). Dienvidaustrumu sienas ārpusē zem L. Svaru ielas atklātas vēl kādas nelielas piebūbes sienu paliekas (10. att.: 3). Tās izmēri un nozīme precizējama turpmākos pētījumos. Dienvidrietumu sienā atklātas trīs līdz šim nezināmu pagraba lodziņu augšdaļas, kā arī kāda durvju aila, kas ēkas vidū vedusi pagrabā tieši no M. Grēcinieku ielas.

Pirms sākam sīkāk aprakstīti izrakumos atsegtais sienas, ir jānorāda uz kādu neprecizitāti P. Ārenda 1943. g. publicētajā celtnes palieku aprakstā. Tajā teikts, ka nama sienas viscaur, ieskaitot arī pagrabus un zeltiņus, celtas tikai no lieliem sarkaniem ķieģeļiem. Taču pagraba sienām, kā to parādīja jaunie atsegumi, izmantots dažāds materiāls. Ziemeļrietumu siena, kura veidoja nama galveno fasādi, sagruva jau 1941. g. ugunsgrēkā. Tāpēc 1993. g. izrakumos no fasādes akmens kalumiem un ailu malu apdares profilķieģeļiem gruvešos nekas vairs netika atrasts. Atsegtajā līmenī šīs sienas virskārta vēlākos postījumos cietusi visvairāk. Nepostīts palicis tikai pašas sienas ziemeļu gals. Tajā atrodas kāda sena dūmlūka (28×28 cm), kas sākusies jau pagrabā, un divu vēlāk aizmūrētu pagraba lodziņu paliekas. Sienas mūrējumā izmantoti gandrīz tikai ķieģeļi. Atsevišķi dolomītakmeņi vietām likti mūra vidusdaļā.

Ziemeļaustrumu siena saglabājusies daudz labāk. Tā ir biežāka un mūrēta pārsvarā no laukakmeņiem un atsevišķiem dolomītakmeņiem. Dažāda izmēra ķieģeļi sastopami vēlākos mūra labojumos un ailu aizmūrējumos. Ēkas vidusdaļā šai sienai pieslēdzas telpa ar centrālās apkures krāsnī. Spriežot pēc sienā aizmūrētajiem siltā gaisa pievadkanāliem, sākotnēji augšējās telpas varētu būt apsildītas ar hipokausta krāsnī. 19. gs. vai 20. gs. sākumā apkures sistēma modernizēta. Sienā iemūrēti jauni vairāku kanālu dūmvadi un pagrabā uzstādīta dzelzs krāsnis. Sienu austrumu galā plānāka, mūrējuma java irstošāka. Šeit Melngalvju nama vecākajai daļai pieslēdzas kalpotāju dzīvokļu nama pagrabi, kas, liekas, arī varētu būt radušies viduslaikos. Dienvidaustrumu sienā pirmā stāva grīdas līmenī viduslaiku mūris

10. att.

tikpat kā nav saglabājies. Vēlāki mūra labojumi un ailu aizmūrējumi veikti ar dažādas krāsas un izmēru 17.—19. gs. ķieģeļiem. Viduslaiku mūrējums, kas veidots no granīta- un dolomītakmeņiem un tikai atsevišķiem ķieģeļiem, fragmentāri saglabājies abos sienas galos. No pie šīs sienas austrumu galā bijušajām vītņu kāpnēm palikusi tikai pamatne. Tā liecina, ka kāpnes nav vedušas uz pagrabu, bet uz augšējiem stāviem. Dienvidrietumu siena celta gandrīz tikai no dolomītakmeņiem. Lielie sarkanie viduslaiku ķieģeļi izmantoti sienas iekšējam apšuvumam un tikai retos gadījumos arī mūra vidusdaļā. Atšķirīgais Melngalvju nama sienu mūrējuma materiāls, kā arī neregulārais plāns vedina domāt, ka 14. gs., ceļot jauno sanāksmju ēku, daļēji tikuši izmantoti arī kādas senākas celtnes mūri.

Tā kā sienu virszemes daļas tikušas nopostītas, vairs nav iespējams dabā gūt tiešas ziņas par to mūrējuma veidu un izmantoto materiālu. Saspridzinot 1948. g. Melngalvju namu, atsevišķi sienu bloki iegāzušies jau 1941. g. atraktajā pagrabā. No šiem mūrējumu fragmentiem iespējams iegūt dažas atziņas par kādreizējo celtnes virszemes daļu izveidojumu. Sienas virszemes daļa bijusi mūrēta tikai no lielajiem viduslaiku ķieģeļiem. Ir iespējams noteikt ķieģeļu izmērus un to sējuma veidu. Atsevišķās vietās sienas vidusdaļā likti arī bojāti profilķieģeļi. Šādi veseli profilķieģeļi izmantoti gan durvju un logailu apmaļu, gan arī fasādes zelmaņa ielodžu apdarē. Atrasti piecu dažādu tipu profilķieģeļi. Bija zināms, ka otrā stāva sanāksmju zālei viduslaikos logi bijuši uz pagalmu un arī uz M. Grēcinieku ielu. Vēlākās pārbūvēs tie aizmūrēti un zem jaunas apmetuma kārtas nebija vairs redzami. Saspridzinot sienu, kāds mūrējuma bloks, kas atradies starp divām aizmūrētām logailām, iegāzies pagrabā. Tas sniedz priekšstatu par logailu apmaļu apdari un ļauj arī aptuveni noteikt zāles iespējamo logu skaitu. Kādā vēlākā sienas aizmūrējuma fragmentā tika atrasti divi akmens kalumi, kas attēlo granātābolus vai vīnogu ķekaru. Iespējams, ka to sākotnējā vieta meklējama 1816. g. nojauktajā nama durvju portālā, kas celts 1699. gadā. Atrasts arī kāds liels, no misiņa pagatavots «F» burts, kas bijis iestrādāts apmetumā. Tā sākotnējā vieta laikam bijusi kādā no nama fasādi rotājošiem uzrakstiem.

Neskaitot jau minētos profilķieģeļus un dažus akmens kalumu fragmentus, lielāko atradumu skaitu veido dažādas dzelzs būvdetaļas: kaltas dzelzs naglas, mūrdzītnes, durvju viras, mūrenkuri, dažādi jumta konstrukcijas kalumi u.c. Niecīgā skaitā ir sīku priekšmetu atradumi, kas lielākoties datējami ar 17.—19. gs. Tie atrasti kultūrlānī nama ārpusē.

Kādi būtu turpmākie nama izpētes uzdevumi? Vajadzētu pilnībā atrakt aizbērtos pagrabus no būvgružiem. Tas ļautu uzmērot un apsekot celtnes apakšējo daļu. Vismaz vienā no 1993. g. sagatavotajiem izrakumu laukumiem ārpus Melngalvju nama būtu jāizpēta pārrakumos netraucētais kultūrslānis visā tā biezumā. Tas ļautu iegūt priekšstatu par kultūrslāņa veidošanās intensitāti nama pastāvēšanas laikā.

PĒTĪJUMI BAUSKAS PILSDRUPĀS 1992. GADĀ

1992. gadā no 6. līdz 29. jūlijam Latvijas vēstures institūta Bauskas arheoloģiskā ekspedīcija sadarbībā ar Bauskas pils muzeju, piedaloties Baltijas jūras piļu un muzeju asociācijas starptautiskās jauniešu vasaras nometnes dalībniekiem, veica izrakumus Bauskas pilsdrupās. Darbus finansēja Bauskas rajona valde.

Darbi noritēja divos izrakumu laukumos 150 m² platībā. Izpētīti 85 m³ kultūrslāņa, iegūta 31 senlieta, to vidū 5 monētas, kā arī 272 trauku lauskas un 218 krāsns podiņu fragmenti.

Pirmais izrakumu laukums atradās pie jaunās pils austrumu korpusa ārsienas. Šajā izrakumu sezonā kārtējo reizi tika pētīts pils aizbērtais senākais aizsarggrāvis. Konstatēti divi būvperiodi. Pirmajā periodā, kas varētu būt saistīts ar ordeņa pils būvniecību, priekšpils austrumu pusē izrakts grāvis, kas atradies ap 3,5 m attālumā no aizsargsienas. Otrajā būvperiodā, vārtu priekšā veidojot no zemes uzbērtu rondeli, grāvja rietumu mala piebērtā un tas paplašināts austrumu virzienā. Piebērumam izmantoti kādas kalves vai dzelzs apstrādes darbnīcas sārņi un izdedži. Spriežot pēc lielā sārņu un kokogļu daudzuma, kā arī apdegušajiem dolomītakmeņiem, kalve vai dzelzs apstrādes darbnīca atradusies netālu no grāvja.

Jaunās pils austrumu ārsienai konstatēti divi būvperiodi. Pirmajā būvperiodā celta tikai aizsargsiena. No šīs sienas saglabājies ap 10 m garš posms esošās pils korpusa priekšā. Otrajā būvperiodā vecā siena nojaukta, celti abi lielie aizsargtorņi un starp tiem esošā ārsiena nedaudz mainījusi virzienu, vidusdaļā izveidojot plānā nelielu lauzumu. Katrā būvperiodā atšķirīgi veidoti sienu pamati. Pirmajā būvperiodā pamati seklāki, tiem izmantoti liela izmēra laukakmeņi, kas savā starpā tikai nedaudz saistīti ar kaļķu javu. Otrajā būvperiodā sienas pamati rakti dziļāk un veidoti tikai

no dolomītakmeņiem, par saistvielu izmantojot treknu kaļķu javu. Iespējams, ka pirmais būvperiods varētu būt saistīts ar ordeņa laika priekšpili 15. gs. Otrais būvperiods varētu būt saistīts ar pils noīdināšanu 16. gadsimtā.

Otrais izrakumu laukums atradās pie jaunās pils dienvidu korpusa ārsienas. Šeit izrakumos konstatēts pils ārējā pagalma bruģis, kas veidots no lieliem, plakaniem dolomītakmeņiem. Pie pašas sienas konstatēta ūdens notekas rene, kas veidota no lielām, plakanām dolomītakmeņu plāksnēm. Bruģis un noteka varētu būt veidoti reizē ar jaunās pils celtniecību vai arī kādā no pils pārbūvēm 17. gadsimtā.

1992. g. maijā sakarā ar pils ieejas rietumu sienas restaurāciju tika norakti pie tās esošie būvgruži. Attīrīšanas darbos atsegta daļa no pils vārtu ailas ieejas bruģa, kā arī nokrišņu ūdens novadīšanas tekne, kas atradās vārtu ailas malā. Bruģis veidots no laukakmeņiem. Ieejas dienvidu galā virs laukakmeņu bruģa guldīts otrs — jaunāks liela izmēra dolomītakmeņu klājums. Tekne vārtu ailas malā veidota no lielām dolomītakmeņu plāksnēm, ar kritumu ziemeļu—dienvidu virzienā.

Lai noskaidrotu vārtu ailas sānu sienas pamatu stāvokli, nojauca daļu sienas, kas atradās uz ziemeļiem no sardzes telpas durvju ailas. Šeit sienas pamati veidoti no lieliem dolomītakmeņiem un atsevišķiem laukakmeņiem. Pirms sienas mūrēšanas pamatu klājums nolīdzināts ar kaļķu javas kārtu.

Attīrot vārtu ailas bruģi un tekni, atrasti vairāki čuguna granātu fragmenti, viena dzelzs lielgabala lode un bruģī likts dzirnakmens fragments. Pēc 1992. g. izrakumu sezonas arheoloģiskie izrakumi Bauskas pilsdrupās pārtraukti.

ARHEOLOĢISKĀS UZRAUDZĪBAS DARBI RĪGĀ, MĀRSTAĻU IELĀ 21

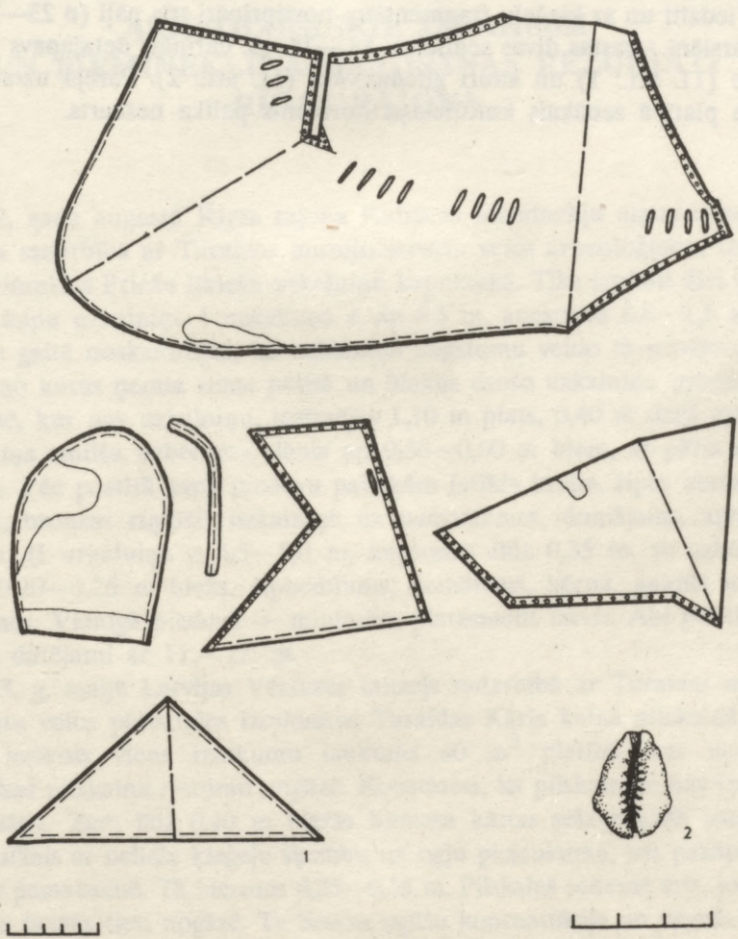
Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs no 1992. gada 5. oktobra līdz 3. decembrim veica arheoloģiskās uzraudzības darbus Mārstaļu ielā 21 (3. grupa, 22. grunts) — Dannenšterna nama kādreizējās caurbrauktuves vietā. Darbi noritēja 4 laukumos 54 m² kopplatībā. Rakšanu ar lāpstām veica celtnieki.

Laukumus savstarpēji norobežoja avārijas stāvoklī esošās sētas korpusa sienas, kas, sākoties uzraudzības darbiem, bija daļēji nojauktas. Tās celtas no pavirši apstrādātiem rozā gliemeždolomīta un pelēkā dolomīta gabaliem, šuvēs ķīlēti kārniņu fragmenti. Sienās izmūrētas trīs, ap 1,7 m platas atspaidu arkas koka ūdensvada trasei starp abiem ēkas pagalmiem. Analoga atspaidu arka ar koka ūdensvadu mezglu atsegta A. Caunes un B. Eglājas izrakumos 1979. g. Dannenšterna nama piebūves sienas pamatos.

Kultūrslāņa biežums caurbrauktuves vietā pārsniedza 4 m. Virsējo, ap 2,5 m biezo slāni veidoja Dannenšterna nama celtniecības laika aizbērumi — būvgruži un smilšu starpslāņi. Līdzās 17. gs. beigu celtniecības liecībām šeit atrasti liela izmēra dedzināto sarkanā māla ķieģeļu, klostertipa kārniņu fragmenti un 16.—17. gs. krāsns podiņi. No krāsns keramikas paraugiem kā unikāls jāmin eksemplārs ar vīrieša attēlu, kāds arheoloģiskajos izrakumos Latvijā atrasts pirmo reizi. Atradumi saistāmi ar gruntsgabala apbūvi pirms Dannenšterna nama celtniecības.

1. un 3. laukumā 10,4 m garumā atrasts turpinājums 1989. g. B. Eglājas izrakumos atsegtajai viduslaiku sienai. Sienas biežums 85 cm, tās pamati iedziļināti pamatzemē un aptuveni 1 m augstumā likti no dolomītakmeņiem vājā kaļķu javā. Siena mūrēta no liela izmēra (29,0—31,5×15,0—16,5×8,0—9,5 cm) dedzinātiem sarkanā māla ķieģeļiem vaidu sējumā. Ķieģeļu mūrējums vietām saglabājies 2,6 m augstumā.

2,1 m zem pašreizējā zemes līmeņa atsegti iekšējā pagalma 14. gs. bruģa fragmenti, kas konstatēti jau B. Eglājas izrakumos 1982. un 1989. gadā. Bruģis likts no neregulāriem dolomītakmeņiem, laukakmeņiem un ķieģeļu fragmentiem bez noteikta kārtojuma 15—30 cm biežā smilšu klājumā.

11. att.

Zem bruģa pabēruma visā uzraudzības darbu platībā konstatēts netraucēts senākais kultūrslānis, kuru veidoja ar ķieģeļu šķembām un koka skaidām jauktas maza sadalījušās organiskās vielas. 4. laukumā izraktajā 4 m² lielajā pārbaudes šurfā senākā kultūrslāņa biezums bija 0,7—0,8 m. Šurfā atsegta kādas koka konstrukcijas paliekas. To veidoja horizontāli guldīts tēsts balķis (ø 24 cm), kam līdzās 0,6 m biezā, zili pelēkā māla izolācijas slānī iedzīti un ar ķieģeļu fragmentiem nostiprināti trīs pāļi (ø 23—32 cm). Kultūrslānī atrastas divas senlietas: 13.—14. gs. darināts detaļapavs — ādas kurpe (11. att.: 1) un kauri gliemežvāks (11. att.: 2). Pārējā uzraudzības darbu platībā senākais kultūrslāņa horizonts palika neskarts.

ARHEOLOĢISKIE IZRAKUMI UN PIEMINEKĻU ĀPSEKOŠANAS REZULTĀTI RĪGAS RAJONĀ

1992. gada augustā Rīgas rajona Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija sadarbībā ar Turaidas muzejrezervātu veica arheoloģiskos izrakumus Krimuldas Priežu lībiešu uzkalniņu kapulaukā. Tika izpētīti divi senāk postīti kapu uzkalniņi. I uzkalniņa \varnothing ap 8,5 m, augstums 0,8—1,5 m. Izrakumu gaitā noskaidrojās, ka uzkalniņa augstumu veido tā uzbērums un bedre, no kuras ņemta zeme pētītā un blakus esošo uzkalniņu uzbēršanai, bet pusē, kur nav uzkalniņu, iezīmējas 1,10 m plats, 0,40 m dziļš grāvītis. Uzkalniņa smilšu uzbēruma slānis ap 0,50—0,60 m biezs, ar pāris sīkām ogļītēm. Pēc postītā kapa piedevu paliekām (stikla krelle, ripas keramikas lauskas, bronzas riņķīši) uzkalniņā uz pamatzemes, domājams, apbedīta sieviete. II uzkalniņa \varnothing 4,5—5,0 m, augstums līdz 0,35 m, tā uzbēruma slānis 0,20—0,25 m biezs. Apbedījums, domājams, bērna, guldīts uz pamatzemes. Vienīgā piedeva — miniatūrs platasmens cirvis. Abi pētītie uzkalniņi datējami ar 11.—12. gs.

1993. g. maijā Latvijas Vēstures muzejs sadarbībā ar Turaidas muzejrezervātu veica pārbaudes izrakumus Turaidas Kārļa kalna pilskalnā. Plakumā ierīkots viens izrakumu laukums 40 m² platībā, kas nedaudz iesniedzas pilskalna rietumu nogāzē. Konstatēts, ka pilskalnam nav izteikta kultūrslāņa. Zem līdz 0,10 m biežās humusa kārtas sekoja gaišs smilšains zemes slānis ar nelielu ķieģeļu šķembu un ogļu piejaukumu, kas pakāpeniski pārgāja pamatzemē. Tā biežums 0,25—0,55 m. Pilskalns senatnē arts, jo slāņa biežums lielāks tieši nogāzē. Te lielāka ogļišu koncentrācija un deguša balņa paliekas no aizsargsienas. Vienīgais atradums — bezripas keramikas gludā lauska ar zvīrgzdu piejaukumu māla masai. Par pieminekļa hronoloģiju tuvāk varēs spriest pēc radioaktīvā oglekļa analīžu rezultātu saņemšanas.

Dabā pārbaudot Rīgas rajona arheoloģijas pieminekļus, tika precizētas ziņas par virkni objektu. Līdz šim literatūrā (Tõnisson, 1974; LVKPS, 1984) Krimuldas pagastā Gaujas senlejas krasta mežos plašāk zināmi Priežu, Liepeņu un Krimuldas Jaunās kapsētas senkapī. Taču dabā ir četri kapulauki: pie Priedēm — ar apmēram 260 kapu uzkalniņiem; uz rietumiem un dienvidiem no Krimuldas Jaunās kapsētas — ar apmēram 50 kapu uzkalniņiem divās grupās; trešo kapulauku veido starp abiem šiem kapulaukiem un uz ziemeļiem no Tālēnu mājām esoša uzkalniņu grupa ar apmēram 50 kapu uzkalniņiem; ceturtais kapulauks ir pie Liepenēm ar uzkalniņiem divās grupās. Divi agrāk neregistrēti agrā dzelzs laikmeta uzkalniņi apzināti Krimuldas pagastā starp Priežu un Tālēnu lībiešu kapulaukiem. Vēl viens uzkalniņš — Siguldas pagastā pie Līgotņu mājām, otrs — blakus līdz šim zināmajam uzkalniņam Inčukalna pagasta Vangažu kapsētas kapulaukā. Tas atrodas ap 150—200 m uz austrumiem no Vangažu kapsētas un ap 20 m no Gaujas senlejas krasta.

Rīpas keramikas lauska tika iegūta Doles muižas parkā Lebjavas krastā, kas varētu liecināt par lībiešu ciema vietas pastāvēšanu. Viduslaiku apmetne konstatēta Sējas pagastā pie Vidzenes mājām; šeit iegūts nazis, akmens masas lauska, apmetums, dzelzs sārņi. Siguldas Krustakalnā uz ziemeļiem no Siguldas pilsdrupām atrasta bezripas zvirgzdains māla lauska un konstatētas mūra sienu paliekas. Varētu izvirzīt hipotēzi, ka te senākā dzīvesvietā sākotnēji celta Zobenbrāļu mūra pils. Salas pagastā ap 100 m uz dienvidrietumiem no Babītes pilskalna apstrādātā laukā konstatētas ogļītes un atrasta patinēta krama šķemba.

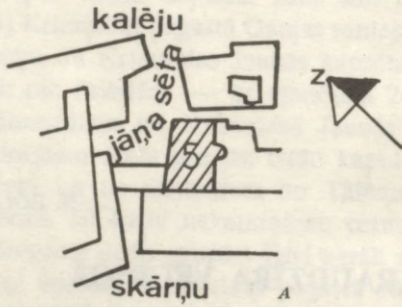
ARHEOLOĢISKĀ UZRAUDZĪBA VECRĪGĀ

Restaurācijas institūta Arhitektoniskās izpētes grupa 1992. un 1993. gadā veica virkni uzraudzības darbu dažādos objektos Vecrīgā — Teātra ielā 4, Teātra ielā 7, R. Vāgnera ielā 14, Pasta ielā 3, Trokšņu ielā 10/12, M. Pils ielā 19, Jēkaba ielā 3/5, Kaļķu ielas trasē no Basteja bulvāra līdz Meistaru ielai, Kaļķu ielā 7/9 un Jāņa sētā 5. Visos minētajos objektos konstatēts galvenokārt 17.—20. gs. veidojies kultūrslānis, jo uzraudzība tika veikta pagrabu tīrīšanas un grīdas pazemināšanas darbiem, parasti norokot slāni ne biežāku par 1,0 m, tikai atsevišķās vietās sasniedzot 15./16. gs. kultūrslāņa virsmu ar fragmentārām koka celtniecības paliekām. Arī atradumi raksturīgi šim periodam — dažādu stikla un porcelāna trauku fragmenti, sadzīves priekšmeti, apgleznotas sienas flīzes, dažādi krāsns podiņi un to lauskas, vārāmo trauku un citu keramikas izstrādājumu fragmenti (daļa no tiem rekonstruējama), holandiešu pīpīšu un cieta ādas apavu detaļas, kā arī atsevišķas senlietas. To vidū izdalāms Teātra ielas 7 pagrabā atrastais 17. gs. vidū izgatavotais veselais alvas trauks ar meistara zīmi.

Arheoloģiskās izpētes darbi parasti saistīti ar objekta arhitektonisko izpēti un esošo ēku sienās atsegto senākās apbūves fragmentu fiksāciju. Gandrīz nevienā objektā neizdevās pilnībā lokalizēt sākotnējo apbūvi.

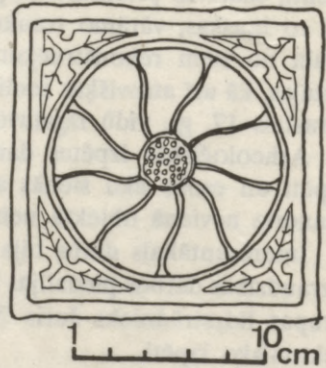
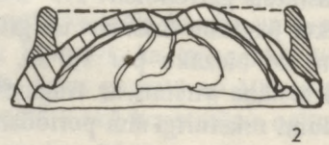
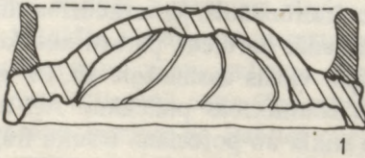
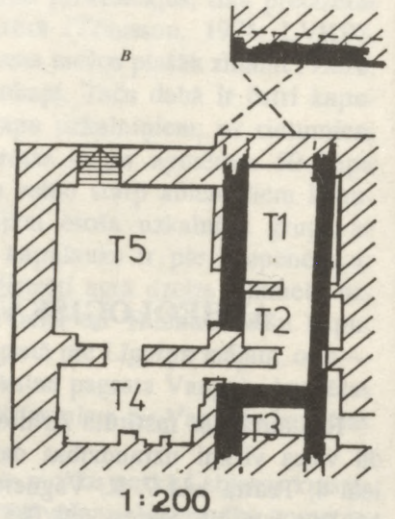
Interesantākais darbs bija Jāņa sētā 5 (12. att.: A), kur arheoloģiskās uzraudzības darbos piedalījās Restaurācijas institūta Arhitektoniskās izpētes grupas līdzstrādnieks Juris Zviedrāns, kurš veica visas esošās ēkas arhitektonisko izpēti.

Jāņa sēta ir viena no vecākajām pilsētas daļām. Indriķa hronikā bīskapa nams, kas atradies šajā teritorijā, pirmo reizi minēts 1215. gadā. Bīskaps Nikolajs 1234. g. savu veco pili atdāvina Dominikāņu ordenim, kurš Jāņa sētas teritoriju aizņēma līdz 1523. gadam. Par šī ordeņa darbību ir ļoti

 esošās
 atsegtās

konstrukcijas

maz vēsturisko materiālu. No 1523. līdz 1677. g. ēka bijušajā klostera teritorijā piederējusi pilsētai. 1677. g. pirmo reizi pieminēta ēka Jāņa sētā 5, kad pēc 1677. g. ugunsgrēka izdegušos mūrus nopērk Mārtiņš Pils. Pēc viņa priekšlikuma namā ierīkots cietums un pārmācības nams, kas tur pastāvēja līdz 1784. gadam. Pilsēta 1794. g. ēku nodeva Nikolaja patversmei un darba namam. 1828. g. patversmi pārceļ uz priekšpilsētu un namā ierīko policijas kazarmas, kas tur pastāv līdz 1892. g., kad ēku pārbūvē pašreizējā izskatā.

1992. g. oktobrī—novembrī uzsākti pārbūves un rekonstrukcijas darbi Jāņa sētā 5, pazeminot grīdas līmeni līdz 1,0 m. 3.—5. telpā (12. att.: B) kultūrslānis netika konstatēts, aizbērums zem neapstrādātu laukakmeņu grīdas veidoja pelēka smilts ar būvgružu ieslēgumiem. Slānis nepārprotami pārjaukts, bez datējošiem atradumiem. Noraktā virskārta analogā biežumā 1. un 2. telpā neatšķīrās no iepriekš aprakstītā slāņa, bet telpas centrā atsedzās kāda senāka mūra fragmenti. Starp to un telpas ziemeļrietumu sienu, kurā jau virs grīdas fiksējami senāku mūru fragmenti, parādījās tumšākas zemes un degumu ieslēgumi. Tika iemērīti divi arheoloģiski šurfi 13 m² platībā un norakts 1,2—1,8 m biezs slānis, kurā konsekventi izdalījās trīs kārtas.

Virsejo — 0,4—0,6 m biezo slāni veidoja tumša, ar degumu jaukta smilts un būvgruži. Tajā lielā skaitā atrasti dzirnakmeņu fragmenti, glazētu māla trauku lauskas, vārāmo podu un pannu kājas un rokturi, holandiešu pipīšu un dažādi glazētu krāsns podiņu fragmenti. Šī kārta attiecināma uz laiku, kad šajās telpās pastāvēja pārmācības nams ar maltuvi, un nosacīti datējama ar 17. gs. beigām — 18. gs. Kārtas nobeigumu iezīmē trūdējušas grīdas līmenis.

Otro kārtu veido 15—20 cm biezs, blīvu būvgružu slānis, kurā parādās klostera tipa kārniņu fragmenti. Keramikas materiāls līdzīgs iepriekš aprakstītajam, bet nav apgleznoto šķīvju lausku, fajansa trauku un holandiešu pipīšu fragmentu. Šo slāni nosacīti varētu attiecināt uz laiku, kad ēka piederējusi pilsētai, un datēt ar 16. gs. beigām — 17. gs. Arī šā slāņa nobeigumu iezīmē degušu mālu un koka trūdu slānītis — otrā grīda.

Zem tās sākas trešā kārta, ko veido pelēcīga smilts, jaukta ar oglēm, klostera tipa kārniņiem. Šis slānis ir ap 50—40 cm biezs un aizpilda bedres virs pamatzemes. Atradumu raksturs būtiski mainās. Te parādās 16. gs. sākuma dobie krāsns podoņi — gotikas pāreja uz renesansi — gan zaļi (12. att.: 2), gan polihromi (12. att.: 1) glazēti; arī divu veidu 16. gs. vidus renesanses podoņi ar figurālu cilni — dāmas ar sunīti klēpī arhitektūras

ietvarā — gan zaļi, gan dzelteni glazēti. Rīgā šāda tipa podiņi nav atrasti, bet līdzīgi Klaipēdā datēti ar 1520. gadu. Apakšējā kārtā atrasta arī 1. šurfa vienīgā senlieta — bronzas alus mucas krāns ar ventili stilizēta putna veidā, analogs Āraišu un Bauskas mūra pilīs atrastajiem. Keramikā galvenokārt pelēka, smalkgraudaina, neglazēta māla trauku lauskas ar brūnas matētas glazūras dekoratīvu svītru gar kaklu, kā arī atsevišķas akmensmasas lauskas. Atrastais materiāls ļauj datēt trešo kārtu kā 16. gs. sākuma slāni.

Atsegtais fragmentārais mūris kopā ar ziemeļrietumu sienā fiksētajiem senākās apbūves fragmentiem veido šauru telpu, kurā atrasta arī durvju aila pagalma virzienā (12. att.: B). Domājams, tā saistāma ar klostera pastāvēšanas pēdējo posmu 15. gs. beigās — 16. gs. sākumā. Apvienojot visu arhitektoniski arheoloģiskajā izpētē iegūto informāciju, jāsecina, ka slēgto pagalmu, kādu to zīmē V. Neimanis, klosteris iegūst tikai savas pastāvēšanas beigu posmā — laikā, kad pārbūvē Jāņa baznīcu.

TURAIIDAS ARHEOLOĢISKĀS EKSPEDĪCIJAS DARBS 1992. UN 1993. GADĀ

Latvijas vēstures institūta Turaidas arheoloģiskā ekspedīcija sadarbībā ar Turaidas muzejrezervātu 1992. un 1993. gadā turpināja Turaidas mūra pils kompleksa izpēti. Darbs notika pils pagalmā — pagalma vidusdaļā (XII izrakumu laukums) un austrumu malā (XI-a, XIV laukums). 1993. g. atsegts laukums arī pils galvenās ieejas vārtu rajonā.

Pagalma vidusdaļā (XII laukums) jau 1991. g. izrakumos atsedzās īpatnēji atšķirīgas krāsas zemes apļi (1991. g. pārskats, 4., 5. lpp., 10., 34., 35. att.). Sākotnēji to nozīmi nevarēja izprast.

1992. g. izrakumu sezonā, turpinot rakuma rajonā iedziļināties, atklājās tādi paši atšķirīgas krāsas zemes apļi, bet tikai ar asāk iezīmētām robežām. Beidzot, ap 1,0 m dziļumā no sākotnējā pagalma līmeņa atsedzās gulbūves tehnikā veidoti vainagkoki — akas grodi (13. att.: A,1; akas attēls shematisks).

Akas grodi ietvēra 1,5×1,5 m lielu laukumu, kurā bija tumšas zemes pildījums ar koka skaidu un retu ķieģeļu drumsļu piejaukumu. Atklājums nepārprotami norādīja, ka konstatēta aka. Sākās tās attīrīšana. Ap 0,5 m dziļumā grodus atraka arī no ārpuses, bet dziļāk aku iztīrīja tikai iekšpus grodiem.

Darbs bija sarežģīts un fiziski smags, jo izrakto zemi no akas varēja izcelt tikai ar spaiņiem. Izraktajā zemē nebija nozīmīgu atradumu. Koka gabali, koka skaidas, ķieģeļu drumsļas un stikla gabaliņi neļāva noteikt ne akas rakšanas, ne arī tās aizbēršanas laiku. Atzīmējams vienīgi tas, ka ap 7,0 m dziļumā atrada kurpi ar koka papēdi, kas var būt datējama ar 16. gs.

Pēc pilnīgas iztīrīšanas izrādījās, ka aka bijusi ap 9 m dziļa. Precīzāk dziļums nav nosakāms, jo nebija nosakāms tās sākotnējais augšas līmenis.

Visi akas grodi bija veidoti no apaļkokiem (ø ap 0,15—0,17 m). Pakšķi veidoti ar 0,15 m pārlaidumu (13. att.: A,1). Augšējie akas grodi bija stipri

trūdējuši, bet dziļāk saglabājušies labi. Tas ļāva visā pilnībā konstatēt šīs akas izveidi (13. att.: A). Tā bijusi ļoti rūpīgi pārdomāta, liekas, lai nodrošinātu uzkrājamā ūdens tīrību. Šim nolūkam īpaši rūpīgi bija veidota akas apakšdaļa, ko nosacīti nosaucam par «ūdens kameru».

Akas dibenā bija blīvi izlikta dēļu grīda. «Ūdens kameras» augstums, mērot no grīdas, 2,75 m (13. att.: A,2), tā grodu iekšpusē izklāta ar vertikāli liktiem 5 cm bieziem dēļiem. Tie savstarpēji ļoti blīvi salikti. Lai dēļu klājums nepiegultu tieši pie pamatgrodziem, tie ar īpašiem ķīļiem no pamatgrodziem atdalīti 5 cm atstatu (13. att.: A,3). Savukārt, lai dēļu izklājums turētos pie grodiem bez naglojuma, no iekšpuses tie piespiesti ar balstošiem vainagu blokiem: zemākajā blokā divi vainagi, augstākajā — trīs (13. att.: A,4). Zemākā bloka apakšmalā atrodas 0,77 m virs grīdas līmeņa, tā vainagu kopējais platums 0,30 m. Atstatums no šī bloka augšmalas līdz augšējā bloka apakšmalai 0,40 m, trīs vainagu kopējais platums 0,45 m.

Virš šīs dēļiem izklātās «ūdens kameras» vēl 1,4 m augstumā grodi iekšpusē gludi aptēsti, guldīti cits virs cita rūpīgi, blīvi. Tad viens grods notīts ar bērza tāsīm (13. att.: A,5). Augstāk — neaptēsti apaļkoku grodi paviršākā salikumā.

Akas atradums, tās izveides konstatējums Turaidas pilī — interesants fakts. Iespējams, ka šī aka te bijusi jau lībiešu koka pils pastāvēšanas laikā, bet tādā gadījumā tuvāk nenosakāmā, bet jau mūra pils posmā tā izveidota tāda, kādu atklāja izrakumos.

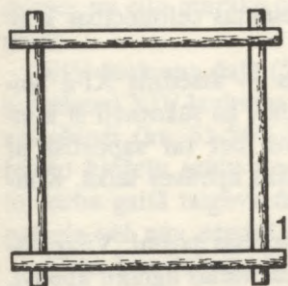
Akas aizbēršanai izmantota vienveidīga grunts — tāpat tā, domājams, aizbērta vienā paņēmienu. Ievērojot to, ka dienvidos no konstatētās akas blakus atrodas 18. gs. pirmajā pusē celtas liela apjoma ēkas vieta, var domāt, ka akas aizbēršana un celtniecības laukuma nolīdzināšana saistāma ar šīs ēkas celtniecību, tas ir, aka aizbērta, iespējams, 18. gs. sākumā vai pat nedaudz agrāk.

1993. g. veikta šīs akas rekonstrukcija.

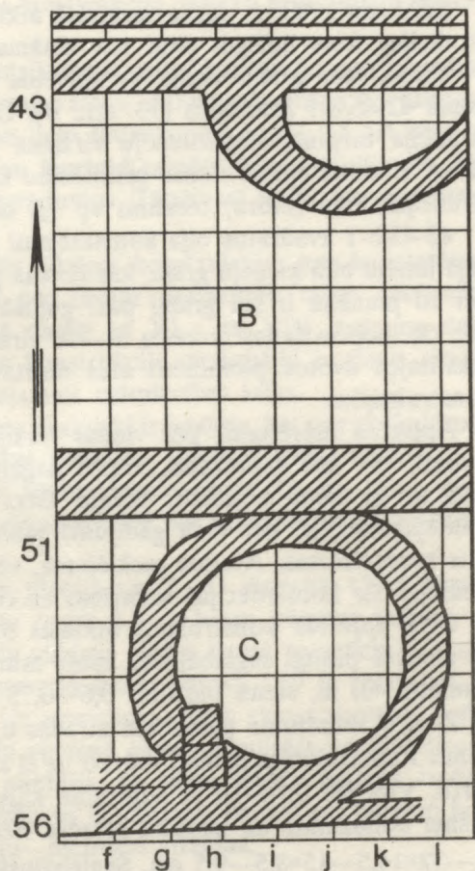
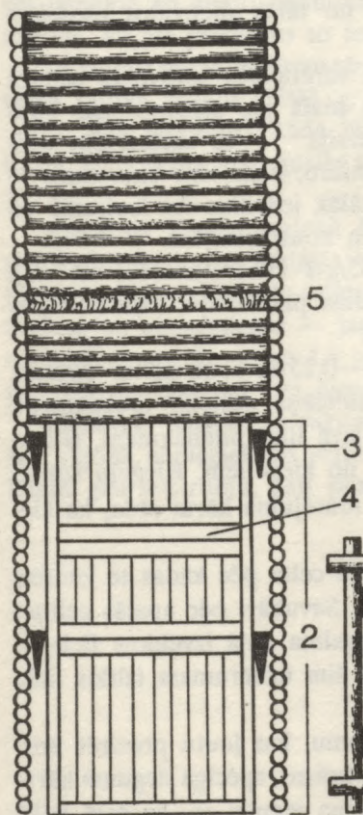
Pagalma austrumu malā gar austrumu aizsargsienu neizpētīta bija palikusi josla starp agrāk pētītiem XI un XIV izrakumu laukumiem. Kaut arī 1992. un 1993. g. līdzekļu ekspedīcijai bija maz, iespēju robežās tomēr izrakumus tur veica.

Austrumu malā 1991. g. iemērīja XI-a laukumu, kas ietvērās 43-54/c-1 kvadrātos, turklāt 43—50 m bija agrāk neskarts rajons, bet 51—54 m — tā XIV laukuma daļa, kurā agrākos rakumos noņemta bija tikai augškārta.

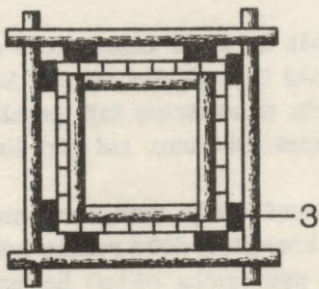
Par XI-a laukumā 1991. g. paveikto sk. 1991. gada izrakumu pārskatā un «Zinātniskās atskaites sesijas materiālos par arheologu 1990. un 1991. gada pētījumu rezultātiem» (Rīga, 1992; 52., 54. lpp.).

A

A aizsargsiena

13. att.

1992. un 1993. g. darba rezultātā atklāja interesantas celtniecības konstrukcijas, kam līdzīgas citur nav zināmas.

Viena šāda konstrukcija — apļveida mūrējums — atsedzās XI-a laukuma 42-45/h-1 kvadrātos (13. att.: B). Labi redzams, ka sākotnēji šī konstrukcija turpinājusies ziemeļu virzienā 41. metros, bet tur sapostīta ar R—A virzienā esošas sienas celtniecību kādas vēlākas apbūves laikā. Konstrukcijas loka (mūra) biezums ap 1,0 m.

42-45/h-1 kvadrātos bija konstatējami trīs celtniecības posmi. Viszemākajā līmenī bija ķieģeļu grīda, kas liecina par kādu šīs vietas agrāku apbūvi. Par to jaunāka ir šai grīdai pāri guļošā apļveida konstrukcija. Savukārt pēc tās nopostīšanas ir celta R—A virzienā esošā siena, kas tagad šķir rakstītajos avotos pieminēto alus darītavu no tālāk dienvidos esošajām konstrukcijām.

Apļveida mūrējums, pēc vienas versijas, varētu būt torņveida celtnes pamati, bet nav saprotams, kāpēc pagalma malā pie aizsargsienas būtu celts ar šo sienu nesaistīts tornis. Otra versija — te varētu būt bijis manteļskurstenis; bet tādā gadījumā jānoskaidro, kam tāds skurstenis te bijis nepieciešams. Atbilde meklējama, vēl tālāk iedziļinoties laukumā un meklējot šīs konstrukcijas sakarības ar citām konstrukcijām.

Otra apļveida konstrukcija atklājās 51-55/g-1 kvadrātos (13. att.: C). Te atsedza pilnīgi saglabājušos apaļa mūrējuma pamatdaļu, kam iekšējais diametrs 4,0 m, sienu biezums 0,6—0,75 m.

Zem šī mūrējuma pamatiem atradās 0,15—0,25 m biezs melns deguma slānis. Konstrukcijas pamati mūrēti uz šī kultūrslāņa, noliekot laukakmeņu kārtu. Virs tās 0,7—0,8 m augstumā kaļķu javā likti plienakmeņi, tad to virsma nolīdzināta un augstāk mūrēta siena no ķieģeļiem. Ķieģeļu izmēri 31—32×14,5—15×8,5—9,5 cm. Saglabājusies mūrējuma kārta rāda, ka ķieģeļi likti starveidīgi.

Vērotais ļauj secināt, ka apaļā konstrukcija celta pēc kādas te kādreiz pastāvējušas, ugunsgrēkā bojā gājušas celtnes. Savukārt pēc apaļās celtnes bojāejas vai arī pēc tās nojaukšanas šajā pagalma daļā izveidots liels — ap 1—1,5 m biezs zemes uzbērums, tad pāri šim uzbērumsam izlikts lielu laukakmeņu bruģis.

Diemžēl XI-a laukumā nebija tādu atradumu, kas ļautu precizēt hronoloģiju. Tur augstāk konstatētā dobo podiņu krāsns, spēcīgā deguma kārta (liekas, 1776. g. lielā ugunsgrēka pēdas) liecina vienīgi to, ka šajā laikā apaļā celtnē gājusi bojā un tās rajons klāts jau ar citu — 18. gs. celtniecības kārtu. Visā darba gaitā neieguva datējošus atradumus, tāpēc par apaļās

celtnes un citu mazāku celtniecības konstrukciju palieku hronoloģiju spriest nevar.

XIV laukuma daļā (51—54 metri) apaļo celtni konstatēja, atrokot konservēšanai XIV laukuma ziemeļu malas sienu. Atklātās konstrukcijas pilnīgai atsegšanai (kv. 51-54/h-1) noņēma lielo laukakmeņu bruģi, kā arī zem tā bijušo ķieģeļu grīdu un noraka jau iepriekš minēto zemju pildījumu. Arī te darba gaitā neguva datējošus atradumus. Tāpēc arī šis otrais mūrējums pašreiz vēl nav precīzi datējams.

Citās Latvijā pētītās mūra pilis līdzīgas konstrukcijas nav konstatētas. Tādas autoram nav zināmas arī pēc lasītās literatūras, tāpēc atklājums šķiet jo interesantāks. Turpmākā darbā kā XI-a, tā XIV laukuma daļā vēl jāmeklē šo apaļo celtniecības konstrukciju praktiskās nozīmes skaidrojums, kā arī jāskaidro to iespējamais celtniecības laiks.

Tā kā pils nocietinājumu sistēma praktiski ir izpētīta, bet nav noskaidrota vārtu rajona izveide, 1993. g. sākās izrakumi galvenās ieejas rajonā.

Te bija jāskaidro, kāda bijusi vārtu izveide pirms 15. gs. celtā vārtu torņa, kādā veidā mainījusies šī rajona apbūve pēc vārtu torņa nojaukšanas 17. gs.

Atsegtajā R—A virzienā 4 m platajā un Z—D virzienā 12 m garajā pārbaudes laukumā atklājās vārtu torņa 1,8 m biezo pamatu saskare ar agrāk nezināmas ziemeļu—dienvidu virzienā esošās sienas pamatiem. Uz ziemeļiem no aizsargsienas — jaunatsegtās sienas pamati 1,10 m biezi, bet uz dienvidiem no tās — ap 1,5 m. Uz ziemeļiem esošās sienas pamatos kaļķu javā lieli laukakmeņi, bet dienvidu virzienā esošā — mūrēta no ķieģeļiem.

Plānotais pārbaudes rakums parādīja, ka vārtu rajona izbūves izpētei šajā rajonā nepieciešams veikt plašākus izrakumus, paplašinot pētāmo laukumu gan austrumu, gan ziemeļu—dienvidu virzienā.

PĒTĪJUMU REZULTĀTI BAUSKAS JAUNĀS PILS STARPVAĻŅU RAJONĀ

Bauskās pils ir celtnu komplekss, kas sastāv no pēdējās Livonijas ordeņa valsts laikā celtās pils 15. gs. vidū un Kurzemes hercogu rezidences 16. gs. beigās. Ap celtni atrodas zemes nocietinājumi, kas izveidoti un pilnveidoti gadsimtu gaitā. Pils cietusi poļu-zviedru kara laikā 17. gs. pirmajā pusē un vidū, galīgi nopostīta Ziemeļu kara laikā 18. gs. sākumā.

Rakstā izsekoti pils austrumdaļas būvperiodi. Pētījums balstās uz trīs avotu grupām. Pirmajā grupā ietilpst divi plāni, kuros redzama Bauskas pils un ap to esošie zemes nocietinājumi. Pirmais plāns zīmēts 1625. g., laikā, kad Zviedrijas karaļa Gustava Ādolda karaspēks ieņēma Bausku, un tā oriģināls glabājas Zviedrijas kara arhīvā Stokholmā. Plānā shematiski ar tievāku līniju attēloti esošie pils mūri, ar treknāku līniju ievilkta kāda nocietinājumu sistēma pils austrumu pusē. Domājams, tie ir no jauna projektēti zemes nocietinājumi. Šis plāns kļuva zināms tikai pirms dažiem gadiem (14. att.).

Otrais plāns attiecas uz 18. gs. sākumu. Viena no gravīrām, kurā bija attēlots šis plāns, līdz otrā pasaules kara sākumam glabājās Kurzemes provinces muzeja bibliotēkā Jelgavā un kara gados gājusi bojā. Šis plāns publicēts J. Juškeviča grāmatā «Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē». Plānā redzami shematiski ievilkti pils mūri un arī divu nocietinājuma sistēmu kontūras. Ar šaurāku līniju ievilkto senākie nocietinājumi ir mazāki pēc apjoma, ar tumšāku līniju ievilkto jaunie — lielāka izmēra zemes nocietinājumi.

Otrajā avotu grupā ietilpst rakstītie vēstures avoti, no kuriem nozīmīgākie ir 1650. un 1652. g. sastādītās pils inventarizācijas jeb revīzijas. Šajās revīzijās apskatītas gan pils ēkas, gan pie tām esošie zemes nocietinājumi, to faktiskais stāvoklis revīzijas brīdī.

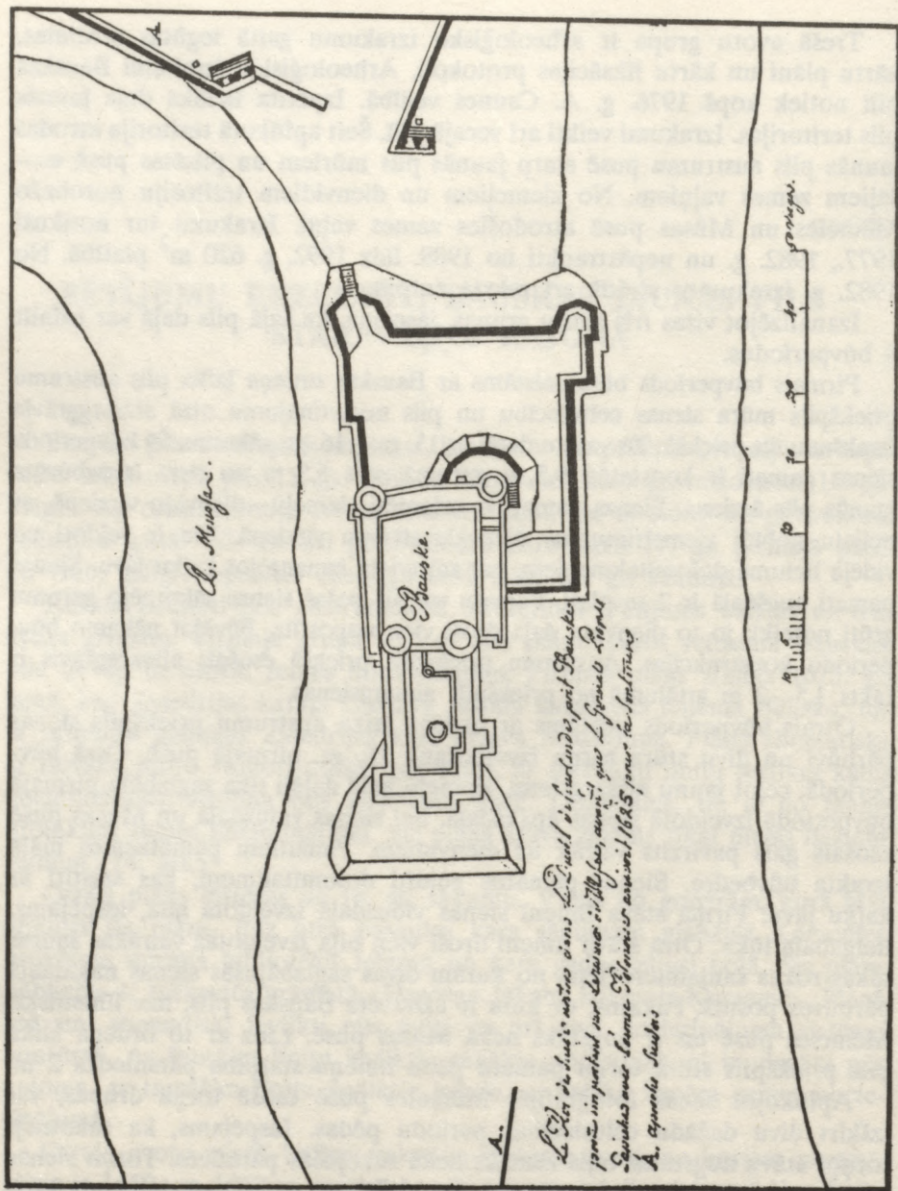
Trešā avotu grupa ir arheoloģisko izrakumu gaitā iegūtās senlietas, kārtu plāni un kārtu fiksācijas protokoli. Arheoloģiskie izrakumi Bauskas pili notiek kopš 1976. g. A. Caunes vadībā. Izpētīta lielākā daļa jaunās pils teritorijas. Izrakumi veikti arī vecajā pilī. Šeit aplūkotā teritorija atrodas jaunās pils austrumu pusē starp jaunās pils mūriem un pilsētas pusē esošajiem zemes vaļņiem. No ziemeļiem un dienvidiem teritoriju norobežo Mēmeles un Mūsas pusē atrodošies zemes vaļņi. Izrakumi tur notikuši 1977., 1982. g. un nepārtraukti no 1989. līdz 1992. g. 620 m² platībā. No 1982. g. izrakumos strādā arī raksta autors.

Izanalizējot visas trīs avotu grupas, jāsecina, ka šajā pils daļā var izdalīt 6 būvperiodus.

Pirmais būvperiods būtu saistāms ar Bauskas ordeņa laika pils austrumu priekšpils mūra sienas celtniecību un pils nocietinājumu otrā aizsarggrāvja izrakšanu tās priekšā. To varētu datēt ar 15. gs.—16. gs. sākumu. Šā būvperioda sienas pamati ir konstatēti 9,5 m garumā, virs 5,5 m no tiem ir uzbūvēta jaunās pils ārsiena. Sienas pamati ir orientēti ziemeļu—dienvidu virzienā, ar nelielu nobīdi ziemeļrietumu—dienvidaustrumu virzienā. Tie ir veidoti no vidēja lieluma dolomītakmeņiem, par saistvielu izmantojot kaļķu javu. Sienas pamati augšdaļā ir 2 m plati. Pamatu vai arī pašas sienas sākotnējo garumu grūti noteikt, jo to dienvidu daļa droši vien nopostīta, būvējot nākamo būvperiodu konstrukcijas. Austrumu priekšpils priekšā esošais aizsarggrāvis ir rakts 1,5—2 m attālumā no priekšpils aizsargsienas.

Otrais būvperiods saistāms ar ordeņa laika austrumu priekšpils sienas pārbūvi un divu stūra torņu izveidošanu 16. gs. pirmajā pusē. Otrā būvperiodā, ceļot jaunu aizsargsienu, ziemeļu galā daļēji tika saglabāta pirmajā būvperiodā izveidotā sienas apakšdaļa, bet sienas vidusdaļa un Mūsas pusē esošais gals pavirzīts vairāk uz dienvidiem. Pamatiem pamatzemes mālā izrakta būvbedre. Sienas pamatos guldīti dolomītakmeņi, kas saistīti ar kaļķu javu. Pirmā stāva līmenī sienas vidusdaļā izveidota aila, iespējams, lielgabala lūka. Otrā stāva līmenī droši vien bija izveidotas vairākas šauras lūkas rokas šaujamočiem, no kurām divas saglabājušās sienas nākamajā pārbūves posmā. Pakalns, uz kura ir uzbūvēta Bauskas pils, nav līmenisks, Mēmeles pusē tas ir augstāks nekā Mūsas pusē. Līdz ar to ordeņa laika pils priekšpils stūra torņu pamatu pēdu līmeņu starpība pārsniedza 2 m.

Aplūkojot senās fotogrāfijās Mēmeles pusē esošā torņa drupas, var izšķirt divu dažādu celtniecības periodu pēdas. Iespējams, ka sākotnēji torņos stāvu augstums bijis zemāks nekā sekojošās pārbūvēs. Torņu sienās pirmā stāva līmenī bija izveidotas šaujamlūkas. Aizsarggrāvis otrajā būvperiodā netika pārveidots, jo jaunās aizsargsienas dienvidu gals atvērījās par vairākiem metriem.

Trešais būvperiods būtu saistāms ar jaunās hercogu rezidences būvniecību 16. gs. beigās priekšpils vietā. Šajā laikā priekšpils teritorijā nojauca agrāk izveidotās celtnes un izveidoja jaunās pils trīs korpusus. Agrākā priekšpils aizsargsiena kļuva par austrumu korpusa ārsienu. Otrā stāva līmenī tajā izveidoja trīs lielus logus. Šai pašā laikā pārbūvēja arī stūra torņus, aizmūrēja nevajadzīgās šaujamlūkas otrā stāva līmenī un to vietā izveidoja logus. Sienas un torņu ārpuses bija apmetas ar sgrafito tehnikā veidotu apmetumu. Ap Mūsas upes pusē esošo stūra torni šai būvperiodā izveidoja lokveida zemes nocietinājumu — rondeli, kura kontūras redzamas 1625. g. pils plānā. Rondelis šai plānā zīmēts neregulāras formas, vairāk izvirzīts uz Mēmeles pusi. Kā liecina izrakumi, šai vietā rondeļa pamatne bija 7 m plata. Tā veidota no dažāda izmēra dolomītakmeņiem, kas vietām bija saistīti ar kaļķu javu. Virs akmeņiem konstatēja mālainas zemes kārtu. Veidojot rondeli, tika aizmūrētas un apbērtas torņa pirmajā stāvā esošās šaujamlūkas. Zem rondeļa pamatnes izveidoja drenāžu, kas veda no torņa un korpusa stūra uz aizsarggrāvja malu. Tā droši vien kalpoja nokrišņu ūdens novadīšanai. Drenāžas sistēma veidota, pamatzemes mālā izrokot grāvi, kura lejasdaļu aizpildīja ar dolomītakmeņiem. Akmeņus pārklāja ar blīvu māla kārtu, kuras virspusē no dolomītakmeņiem izveidoja divas rindas, kas noslēdzās virs aizsarggrāvja malas izveidotā lokveida konstrukcijā. Konstrukcijas kopējais garums bija ap 11 m. Rindu maksimālais plātums 1,8 m.

Izveidojot rondeli, pārveidoja arī pils aizsarggrāvi. Pārveidojumi droši vien skāra tikai Mūsas pusē esošo grāvja daļu. Mēmeles pusē grāvis varēja palikt arī bez izmaiņām. Grāvja pils pusē esošo malu piebēra. Pildījuma apakšējā daļa sastāvēja no dolomītakmeņiem, kuriem virspusi noklāja ar blīvu mālu kārtu. Jaunā grāvja mala varēja atrasties 10—12 m no pils austrumu ārsienas.

Ceturtais būvperiods saistāms ar laiku pēc 1625. g., kad zviedru kaspēks ieņēma Bauskas pili. Pils ārsienā un torņu sienās šī būvperioda pēdas grūti konstatējamas, toties lieli pārveidojumi skāra pils ārējā pagalma daļu. Mūsas un Mēmeles pusē uzbēra zemes vaļņus, valnis tika izveidots arī pilsētas pusē. Vaļņu stūros izveidoja bastionveida zemes nocietinājumus. 1625. g. plānā ieeja pils ārējā pagalmā parādīta no Mēmeles pusē esošā bastiona. Līdz ar to ir izskaidrojama tagad tik necilās taciņas nozīme, kas gar Mēmeles krastu ved tieši uz minēto bastionu. Tas ir vienīgais, kas palicis pāri no platākas takas vai pat ceļa, kas vedis uz pili 17. gs. sākumā. Iespējams, ka šai laikā tika pilnveidots arī rondeļveida nocietinājums pie stūra torņa Mūsas pusē. Kā vairs nevajadzīgu aizbēra agrāk izrakto aizsarggrāvi, pirms aizbēršanas tā dibenā ierīkojot drenāžu gan no koka konstrukcijām, gan pārklājot grāvja dibenu ar irdenu smilšu un kaļķu javas

maistījumu. Jaunu — lielāku aizsarggrāvi izraka bastiona priekšā. Šis grāvis, vairākkārtīgi pilnveidots, saglabājies līdz mūsdienām.

Piektais lielais būvperiods Bauskas pili datējams ar 17. gs. vidu, kad tika kardināli pārbūvēta ap pili esošā zemes nocietinājumu sistēma. Precīzi šī būvperioda robežas palīdzēja noteikt divi dokumenti. Latvijas Valsts vēstures arhīvā glabājas dokuments, kas datēts ar 1648. g. un kurā ir runa par Jelgavas pils nocietināšanu; tā beigās piezīmēts, ka Bauskas pils nocietināšana izmaksātu 18 tūkst. valsts dālderu. Otrs dokuments ir 1650. g. sastādītā pils inventarizācija, kurā vairākās vietās pieminēti jauncelti zemes nocietinājumi. Par šai laikā veidoto zemes nocietinājumu izskatu informāciju var iegūt no 18. gs. sākuma pils plāna. No tā izriet, ka pils ārējā pagalma austrumdaļā pilnveidoja Mēmeles un Mūsas pusē esošos zemes vaļņus, tika paplašināti un pārveidoti abi stūra bastioni un droši vien šai laikā izveidoja ieeju pilsētas pusē esošā zemes vaļņa vidusdaļā. Izrakumos Mēmeles puses valnī konstatēja trīs stabu bedres, paliekas no valnī nostipriņošām koka konstrukcijām. Valnis veidots no blīva un bieza mālu slāņa. Izrakumos pilsētas pusē esošā vaļņa pakājē konstatēja no sīkiem akmeņiem veidota bruģa, kas vedis no pils ārējā pagalma, iespējams, līdz ieejas vietai valnī, fragmentu. Ārējā pagalma vidusdaļā vairākās vietās konstatēja līdzīgi veidota bruģa fragmentus. Vai šajā būvperiodā saglabāja rondeli pie Mūsas puses stūra torņa, grūti pateikt. Iespējams, ka to kā nocietinājumu sistēmas sastāvdaļu tomēr atstāja. 1660. g. pils bruņojuma inventārā ir minēta kāda vieta pie pils vārtiem, kur atrodas divi lielgabali, kuru varētu identificēt ar minēto rondeli.

Sestais būvperiods Bauskas pils ārējā pagalmā datējams ar 18. gs. sākumu un ir saistāms ar Zviedrijas karaļa Kārļa XII karaspēka uzturēšanos. Šai laikā pēdējo reizi kapitāli pārbūvēta ap pili esošā zemes nocietinājumu sistēma. Tā saglabājusies līdz mūsdienām. Pils ārējā pagalma austrumu pusē paaugstināti un nostiprināti jau agrāk izveidotie vaļņi. Par to liecina gan 18. gs. sākumā sastādītajā plānā ievilktais vaļņu kontūras, gan arī arheoloģiskie izrakumi šajā pils daļā. Ieejas vietu pils pusē esošajā valnī noklāja ar lielām dolomīta plāksnēm, veidojot bruģi ar ūdens notekām tā sānos. Izrakumos ārējā pagalma vidusdaļā konstatēja no līdzīga lieluma dolomītakmeņiem veidotu bruģi. Tajā pašā laikā droši vien likvidēja rondeļveida nocietinājumu pie Mūsas pusē esošā stūra torņa. Pēdējie Bauskas pils vaļņu pārbūves darbi, spriežot pēc dokumentiem, kā smags slogs uzgūlās Bauskas iedzīvotāju pleciem. Viņiem bija ne tikai jāapgādā pils garnizons un strādnieki ar pārtiku, bet arī jānodrošina būvdarbi ar celtniecības materiāliem.

ARHEOLOĢISKIE PĒTĪJUMI DUNDAGAS PAGASTA PURCIEMĀ

1993. gada 10.—21. septembrī Ģipkas arheoloģiskā ekspedīcija starptautiskās programmas «Cilvēks un jūra» ietvaros (sponsors — «Lībiešu krasts») veica kompleksus pētniecības darbus 30. gados atklātajās un Ed. Šturma pētītajās Purciema E un F mītnēs, kā arī jaunus apzināšanas darbus Ģipkas lagūnas apkārtnē kopumā 14 m² platībā.

Purciema E mītnē Ģipkas lagūnas malā saskalojuma slāni ar ķemmes—bedrīšu keramiku, kas bija fiksēts pārskatā (LVM arhīvs), neizdevās atsegt. Ģeoloģiski ģeomorfoloģiskais griezums lagūnas malā ar C¹⁴ analīzēm datē Litorīnas jūras transgresijas sākumu.

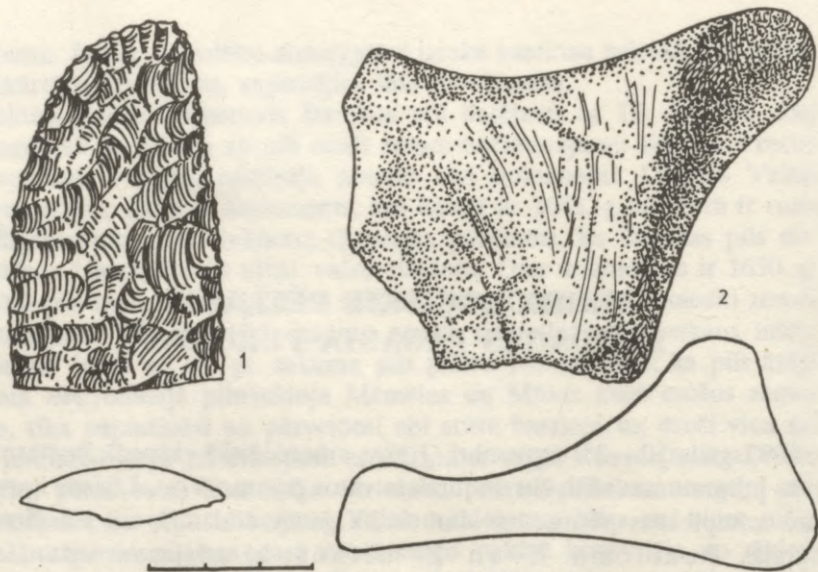
Purciema F mītnē, t. s. Pilsupītes (šā gadsimta sākumā izraktā kanāla no Ģipkas lagūnas līdz jūrai) labajā krastā, tika veikti aizsardzības rakstura izrakumi.

Pilsupītes labā krasta iegraušanās kāpu masīvā, veidojot likumus un izskalojot kāpu smilti, posta F mītnes kultūrslāni, tajā skaitā arī pavarda vietu.

Attīrītajā F mītnes atsegumā 7 m platumā bija konstatēti divi viens zem otra izvietoti mītņu slāņi, ne biezāki par 0,15—0,20 m, ar gaišas kāpu smilts starpkārtām. Savukārt zem otrā mītņu slāņa zem gaišas smilts kārtas bija atsegta intensīvi izmantota pavarda vieta.

Viss atsegtā profila biezums sasniedza 0,90 m. Atsegtajā mītnes profilā atrasts krama naža fragments (15. att.: 1), dzintara pogveida krelles fragments, māla sīkplastikas paraugs — antropomorfas figūriņas apakšdaļa — un smilšākmens galodiņa.

Mītnes kultūrslāņa nobrukumā zem 11 m augstas kāpas atrasts vēl viens māla sīkplastikas parauga fragments.

15. att.

Profilā un tā nobrukumā savākti keramikas fragmenti (105 gab.), kas pieder diviem porainas masas podiem. Viena poda virsma viegli švīkāta. Tam ir uz iekšpusi noslīpināts augšmalas vainadziņš (ar pārķari trauka iekšpusē). Ornamentu gar poda augšmalu veido viegli trīszobu ķemmes iespaidumi, kas ieslīpi izvietoti rindās un veido līkloča lenti. Ar šo spiedogu rotāta arī poda augšmalas vainadziņa virsma. Otrajam podam ir vienkāršāks augšmalas profils (bez pārķares poda iekšpusē). To rotā retas, sīkas bedrītes, kas atrodamas arī uz augšmalas virsmas.

Pavardā savākti kalcinēti kauliņi un oglītes koku šķirņu noteikšanai.

Jaunatkātajā Ģipkas A mītnē, kura atrodas aptuveni 300 m uz austrumiem no Purciema F mītnes, veikti pārbaudes rakumi 8 m² platībā. Šajā mītnē kultūrlānis bija veidojies gan iluviālajā slānī, ne biežākā par 0,20—0,25 m zem augsnes kārtas, gan arī dzeltenīgi blāvajā smiltī ar pelēcīgā krāsā iekrāsotu kārtu tās vidusdaļā līdz 0,30 m biezumā.

Ģipkas A mītnes teritorijā 20. gs. sākumā izraktajā ceļa trasē atrasts antropomorfas māla figūriņas vidusdaļas fragments (ar sīku nagu iespaidumu un krustojošos svītru tīklu uz tā virsmas), kā arī trīsstūrveida krama bultas gala fragments. Izrakumu gaitā iegūtās senlietas (13 gab.): smilšakmens slīpējamais bloks (15. att.: 2), akmens piestveida rīks, regulāras formas

krama šķila, olis ar lietošanas pazīmēm, kvarcīta plāksnīšu fragmenti, kā arī apstrādāti un neapstrādāti dzintara gabaliņi.

Keramikas fragmenti (97 gab.) ir porainas masas, resp., māla masai bijis organikas piejaukums. Atradumu vidū ir podu malu fragmenti ar uz iekšpusi noslīpinātu augšmalu. Podu virsma švīkāta un reizēm rotāta ar sīku un retu bedrīšu, kā arī nagveida iespaidumiem.

Podu fragments atrasts arī 250—300 m uz austrumiem no Ģipkas A mītnes uzartajā meža stīgā (Ģipkas B mītne?). Domājams, ka tas liecina par Litorīnas jūras krastu īslaicīgu apdzīvotību noteiktos neolīta periodos un noteiktā gadalaikā, kas varbūt saistīta ar roņu medībām (?).

Aizsardzības izrakumi, kuriem ir avārijas darbu raksturs, Purciema F mītnē veicami nākamajā izrakumu sezonā.

Ģeoloģiski ģeomorfoloģiskie pētījumi Ģipkas lagūnas malā, izmantojot arī sporu-putekšņu analīžu datus, ļāvuši atsegt ne tikai Litorīnas jūras, bet arī pirmslitorīnas nogulumus, resp., Ancilus ezeram atbilstošus noslāņojumus. Detalizēti pētot Ģipkas lagūnas ģeoloģiskās veidošanās vēsturi (Z. Meirons), vienlaicīgi tiek dota iespēja arheologiem turpmāk noteikt pirmatnējās apdzīvotības sākumus un dabas apstākļus šajā reģionā.

Purciema F mītnes kāpu atseguma piekājē, aptuveni 8 m zem mītnes slāņa, konstatēts Litorīnas gliemežvāku (*Litorina*, *Litorea*) slānis. Tā paraugi izmantojami C^{14} datējumiem.

Jauni pētījumi un iegūtie materiāli, kā arī 30. gadu pētījumu materiālu izvērtējums un turpmākie darbi Ģipkas lagūnas rajonā nodrošinās tēmas «Cilvēks un jūra» izstrādes materiālo bāzi, saistot šīs Kurzemes piekrastes agrīnās apdzīvotības fāzi ne tikai ar Baltijas jūras austrumu, bet arī rietumu krastu (tajā skaitā Gotlandi).

ARHEOLOĢISKIE PĒTĪJUMI JERSIKAS PILSKALNĀ UN SENPILSĒTĀ

Latvijas vēstures institūta Jersikas arheoloģiskā ekspedīcija 1992. un 1993. gadā kopumā četrus mēnešus strādāja Jersikas piskalnā. Darbi norisinājās iepriekšējos gados iemērītajos laukumos (I un III laukumā) 200 m² platībā.

Pētījumu rezultātā noraktā kultūrslāņa biezums sasniedz 1,5—2,5 m.

Izrakumu gaitā noskaidrojās, ka iepriekšējās izrakumu sezonās atklāto koka konstrukciju paliekas saistāmas ar pilskalna nocietinājumiem. Šīs konstrukcijas aizņem abu laukumu rietumu daļu — gandrīz pusi no laukumu platības. 4.—5. kārtas līmenī abos laukumos gar rietumu profiliem sāka iezīmēties koši sarkana māla slānis. Pakāpeniski norokot šo slāni, atsedzās mietu žogs divās joslās. Pirmā mietu žoga josla (valnim tuvākā) saglabājusies sliktāk, stipri degusi, vietām koki haotiski sakrituši. Attīrītā žoga mieti guļ slīpi 1,10 m dziļumā, attīrīto mietu augšgalu un apakšgalu nivelējumu starpība vietām sniedzas pāri 30 cm. Mieti orientēti ar nelielu novirzi no A—R virziena, t.i., nedaudz ZR—DA virzienā. Mieti guļ cits citam blakus ar nelielām atstarpēm. Atsevišķās vietās vērojams, ka viens virs otra guļ divi mieti, vietām, iespējams, pat trīs. Saglabājušos mietu garums visumā nepārsniedz 50 cm, platums — līdz 10—12 cm. Atsevišķās vietās konstatējams, ka tie bijuši apaļkoki, bet to diametrs precīzi nav nosakāms, jo mieti stipri deguši un bieži vien iezīmējas tikai kā deguma līnijas. Pirmās mietu žoga joslas koki visi gulēja sarkanā vai sarkanbrūnā māla slānī.

Līdz 80 cm uz austrumu pusi no apraktītajām konstrukcijām, 1,40 m dziļumā iezīmējās otrās mietu žoga joslas koku augšgali. Otrās joslas konstrukcijas saglabājušās labāk. Noskaidrojās, ka žogs būvēts gan no apaļkokiem, gan tēstiem kokiem. Tie saglabājušies 10—20 cm diametrā un

līdz 1 m garumā. Mieti orientēti A—R virzienā vai ar nelielu novirzi ZR—DA virzienā. Mietu augšgala un apakšgala nivelējumu starpība sasniedz 60 cm. Labāk saglabājušās vietās varēja konstatēt cits citam cieši blakus vai ar nelielu atstarpi slīpi liktus kokus četrās kārtās, kurām pa vidu gājuši divi šķērsbaļķi, veidojot režģveida konstrukciju. Šīs joslas koku augšgali atradās sarkanajā mālā, bet nedaudz nosmailinātie apakšgali 10—20 cm dziļi skāruši apakšējo intensīvi melnas zemes slāni.

Noņemot mietu žoga konstrukcijas, atsedzās vēl viena pilskalna nocietinājumu sistēma, kas saistīta ar vaļņa nostiprināšanu. Jāpiezīmē, ka starp abām nocietinājumu konstrukcijām konstatēta ievērojama pelnu kārtiņa.

Pilskalna rietumu daļā valnis dabā nav vērojams. 1991.—1992. g. izrakumu sezonā, izdarot pilskalna plakuma nogāzes griezumus, konstatēta vaļņa pastāvēšana, kā arī tā pakāpeniska pastāvināšana un paplašināšana. 1992. g. vasaras pētījumu gaitā noskaidrojās, ka valnim no iekšpuses izbūvētas guļbūves sienas ar kamerveida izvirzījumiem. Pētītajos izrakumu laukumos konstatēti trīs šādi izvirzījumi. 1. izvirzījums (I laukumā) daļēji ieiet rietumu profilā, tāpēc tā izmēri nav precīzi nosakāmi. 2. izvirzījuma (arī I laukumā) izmēri 2,6×1,6 m; 3. izvirzījuma (III laukumā) izmēri 2,5×1,5 m. Izvirzījumu malas nostiprinātas ar guļbūvē liktiem baļķiem, kurus stūros saturējuši stabi, uz ko norāda 30—40 cm lielas, apaļas stabu bedres, kas ieiet apakšējā melnajā kultūrslānī. Stabu vietas ļoti labi izdalās, jo tās pildītas ar sarkanu mālu. 3. izvirzījuma DA stūrī staba bedrē konstatētas vertikāli ejoša deguša apaļkoka paliekas 25 cm diametrā. Visu izvirzījumu sienas vāji saglabājušās — tās stipri degušas, taču 3. izvirzījuma sienas varēja konstatēt trīs līdz četrus vainagu augstumā.

Izvirzījumu pildījums atšķiras no šajā līmenī atsegtā vaļņa uzbērums, tādējādi šķiet, ka izvirzījumi veidoti pēc vaļņa uzbēršanas.

Attālums starp izvirzījumiem 4—5 m. Starp izvirzījumiem gar vaļņa uzbērums konstatēta guļbūves siena, kas saslēdzas ar izvirzījumu nostiprinājuma sienām. Šīs sienas saglabājušās ļoti fragmentāri. Vislabāk saglabājušās konstrukcijas uz ziemeļiem no 3. izvirzījuma. Te konstatētas divu paralēlu guļbūves sienu paliekas. Gar valni ejošā siena saglabājusies 3 baļķu augstumā. 20—30 cm platā, atšķirīga rakstura māla josla gar vaļņa uzbērums un sadegušajiem sienas baļķiem norāda, ka šīs konstrukcijas būvētas vēlāk, t. i., vai nu vaļņa uzbērums veidošanas pēdējā posmā, vai arī pēc vaļņa uzbēršanas.

Otra guļbūves siena, kura, šķiet, pieslēgusies 3. izvirzījuma ZA stūrim, pie III laukuma ziemeļu profila saglabājusies sešu baļķu augstumā. Jāpiezīmē, ka šie baļķi stipri deguši, iezīmējas galvenokārt kā deguma kārtas,

vienīgi augšējais baļķis tika attīrīts 2,5 m garumā un 10—20 cm platumā. Ārpus sienas konstatēta staba bedre — acīmredzot sienu stiprinājis vertikāli likts stabs. Stabu vietas konstatētas arī starp pārējiem izvirzījumiem, to diametrs 30—40 cm. Starp guļbūves sienām, kas atrodas starp izvirzījumiem, nav māla pildījuma. Laukuma daļas starp izvirzījumiem pildītas ar tumši brūnganu zemi (III laukums) vai melnu zemi, kas jaukta ar gaišu mālu (I laukums). Iespējams, ka starp izvirzījumiem pastāvējušas kādas saimnieciska rakstura celtnes.

Aprakstīto pilskalna aizsargkonstrukciju zonā diemžēl senlietas netika atrastas. Vienīgais atradums iegūts I laukumā starp otrās mietu žoga joslas mietiem. Tas ir bronzas gredzens ar vidusplāksnīti (16. att.: 2). Tādējādi datējuma noteikšana aizsardzības konstrukcijām pirms laukumu izsmelšanas līdz pamatzemei ir pārāgra un problemātiska.

Zem pilskalna nocietinājumiem atsegts intensīvi melns kultūrslānis, kas aizņem visu laukumu.

III laukuma ZA stūrī uz šī melnā kultūrslāņa konstatētas celtnes paliekas. Daļa celtnes ieliet ziemeļu profilā, attīrītā daļa 3,5×3,5 m. Šajā daļā atsedzies degušu koku klājiens. A—R virzienā blakus cita citai situētas sadegušu, šķiet, tēstu baļķu paliekas. Zem tām 30—50 cm attālumā viens no otra atsegti Z—D virzienā orientēti šķērsbaļķi. Uz DR no šīs celtnes III laukumā iezīmējās vēl vienas celtnes vieta. 1,6×1,5 m lielā laukumiņā atsegta māla klona paliekas. Celtnes vietu norobežo degušu un trūdējušu koku necīgas paliekas. Šīs celtnes ZR stūrī tika atrasti zirņiem līdzīgi graudi. Apkures sistēma abām celtnēm nav konstatēta.

I laukumā uz melnā slāņa konstatētas divas celtnu vietas — 8. krāsns celtnes un 9. krāsns celtnes.

Uz melnā slāņa atrastās senlietas datējamās pārsvarā ar 11. gs., lausku vidū vairākums ir ripas keramikas lauskas.

Divās darba sezonās iegūtas 146 senlietas. Atradumu vidū darbarīki: dzelzs naži un īleni, māla, kaula, smilšakmens, plienakmens (16. att.: 8) vērējamo vārpstu skrīmeļi, makšķerāķi; rotaslietas no bronzas: gredzeni (16. att.: 1—3), aproces (16. att.: 6), trapecveida piekariņi, saktas (16. att.: 4) u. c.; sadzīves priekšmeti: vienpusīgās kaula ķemmes (16. att.: 9), bronzas adatas, galodiņas. Visi iegūtie priekšmeti apliecina latgaliskas formas, arī bronzas krustiņš (16. att.: 5) un vītā aproce (16. att.: 7), šķiet, ir vietējs Krievzemes formu atdarinājums.

Izrakumos iegūtas 2009 trauku lauskas, t. sk. 344 bezripas trauku lauskas. Osteoloģiskais materiāls sastāda 1976 vienības.

16. att.

1992. g. vasarā tika veikti aizsardzības izrakumi arī Jersikas senpilsētā. Uz ziemeļiem no Cirsenieku — II mājām, starp šoseju un dzelzceļu, vietā, kur zemes saimnieks ierīkoja ceļu uz viņam piešķirto zemes gabalu, ar buldozeru nošķūrējot kādreizējā karjera malu, atsedzās kultūrslānis, kur atrastas trauku lauskas. Tika izrakta 2 m plata un 5 m gara tranšeja un konstatētas neliela pavarda paliekas. To iezīmēja ļoti melns ieapaļš zemes laukumiņš ar dūres lieluma akmentiņiem centrālajā daļā. Virs akmentiņiem atrastas zvirgzdainas, biezas, ļoti drūpošas bezripas trauku lauskas.

Šie atradumi liecina, ka senpilsētas teritorija bijusi ļoti plaša. Taču diemžēl jāatzīmē, ka daļā starp Daugavpils šoseju un dzelzceļu, iepretim minētajām mājām, senpilsētas kultūrslānis ir pilnīgi norakts, ņemot smilti bijušā kolhoza vajadzībām.

DAŽAS KOPIĢAS IEZĪMES LATVIJAS UN ČEHIJAS SENAJĀ KRĀSNS KERAMIKĀ

Latvijai un Čehijai ir dažāds ģeogrāfiskais novietojums un atšķirīga vēsture, bet to arhitektūra un māksla iekļaujas vispārējā Eiropas kultūrā ar secīgu mākslas stilu nomaņu. Tāpēc loģiski ir meklēt kopīgas iezīmes arī mākslas amatniecības izstrādājumā, to vidū krāsns keramikas formā un dekorā, kaut arī katrā zemē ir daudz savdabību.

Karos un pārbūvēs viduslaiku pils Čehijā ir cietušas mazāk nekā Latvijā. Daudzas celtnes tur ir apdzīvojamā līdz pat mūsdienām, atsevišķos interjeros saglabājušās pat veselas 16.—17. gs. podiņu krāsnis. Neskatoties uz samērā bagātīgo materiālu, šā laika krāšņu vēsture Bohēmijā ir gandrīz nepētīta. Toties pēdējos gadu desmitos daudz publikāciju veltīts gotikas laika 14.—15. gs. krāsns podiņiem, kuri lielā skaitā iegūti plaši izvērstajos viduslaiku arheoloģiskajos pētījumos pilīs un pilsētās.

Čehu mākslas vēsturnieks Z. Smetanka pētījis 14.—15. gs. Bohēmijas krāsns podiņu morfoloģiju un izgatavošanas tehnoloģiju (1968, 1969), arheoloģe J. Rihterova pievērsusies viduslaiku krāsns keramikas vispārējai attīstībai 1982. g. izdotajā grāmatā, kā arī vairāku vēlās gotikas krāns podiņu grupu analīzei pēdējā laikā publicētajos rakstos (1988, 1991). Daudz publikāciju 15. gs. podiņu dekora ikonogrāfijai, kā arī dažu krāšņu rekonstrukcijām veltījis Z. Hazlbauers 80. un 90. gados. Pirms dažiem gadiem notikušās izstādes katalogā apkopoti vairāk nekā 400 gotikas un renesanses stila atradumu no Prāgas (Brych V., Stehlikova D., Žegklitz J., 1990). Atsevišķus interesantus krāsns podiņus pētījuši un aprakstījuši arī vairāki citi autori.

Senākie dobie podiņi Čehijā tiek attiecināti uz 13. gs., bet 14. un 15. gs. vērojama liela to formu, izmēru un kvalitātes daudzveidība. Izstrādājumu augstuma un augšas atvēruma malu attiecība ir gan vienāda (vidēji 15—

20 cm katra), gan arī pārsniedz viena otru pat divas reizes. Nelielu priekšstatu par formu variācijām var dot to apraksts: biķerveida podiņi ar apaļu atvērumu; gari un šauri; gari un plati; isi, ar mazu, vidēju vai platu četrstūrīgu vai trīsstūrīgu atvērumu; zemi; lēzeni; pret telpu sfēriski izliekti u. c. podiņi. Latvijas materiālā — pilnīgi plaši sastopamajiem dobajiem podiņiem — līdzīga ir tikai viena forma, kuru Čehijā datē ar 15. gs.—16. gs. pirmo pusi. Diemžēl par šādu podiņu iespējamu lietošanu vēlākos gadsimtos pētījumi nav veikti.

Ļoti savdabīgs ir Čehijas krāsns podiņu reljefais dekors, kas veidots gotikas laikā. Šis materiāls datējams ar laiku no 14. gs. beigām līdz 16. gs. sākumam. Gandrīz visi tie ir neglazēti, t.s. plāksnes—bļodas podiņi ar augstu rumpu (ap 15 cm) un zemā reljefā veidotu dekoru uz priekšējās plāksnes, kurai ir šaura apmalīte. Kaut arī Bohēmija un tās galvaspilsēta Prāga 15. gs. bija ievērojams Eiropas kultūras centrs ar daudzām karaļu pilīm, izrakumos atrastajā krāsns keramikā nav jūtama augsta limeņa galma meistarību virtuozitāte. Krāsns podiņu dekorā izpaužas no tautas nākušu amatnieku naivi bērnišķīgais pasaules skatījums — nelielajos māla reljefos vērojama primitīvi traktēta arhitektūra un vienkāršotas, reizēm pat uzkrītoši neproporcionālas cilvēku un dzīvnieku figūras. Toties ikonogrāfiskā ziņā tematikā un atveidojumā ievērotas gandrīz visas populārās, tēlus raksturojošās detaļas un atribūti. Mitoloģiskās un bībeles personas, sadzīves ainas, husītu karavīru atveides, heraldiskus un citus motīvus, neapšaubāmi, māla reljefā veidojuši vietējie meistari. Šīs grupas čehu krāsns keramikai nav zināmas paralēles ārpus Bohēmijas.

Parādīties vēlajai gotikai un tai sekojošajam renesanses stilam, Čehijas podiņu krāšņu dekors arvien biežāk atspoguļo internacionālās Eiropas mākslas iezīmes — līdzīga tematika, kompozīcija, ornamentu, motīvu. Šādu pārmaiņu iemesls lielā mērā ir grafikas tehniku attīstība. Viegli un lēti pavairojamus kokgriezumus un vara grebumus kopš 15. gs. beigām dažādu nozaru mākslas amatnieki plaši izmantoja par paraugiem savu izstrādājumu dekora veidošanā. Līdz ar to viena un tā pati tematika un līdzīgi motīvi no lielajiem mākslas centriem strauji izplatījās ne tikai tuvākajās kaimiņu teritorijās, bet arī attālās provincēs. Līdz ar parauggravīru izplatīšanos stilistiski vienveidīgāks kļuva arī krāsns podiņu dekors un uzlabojas tā kvalitāte.

Tāpat kā Vācijā, arī Bohēmijā 15. gs. otrajā pusē parādījās ar zaļu svina glazūru klāti, ļoti kvalitatīvi veidoti krāsns podiņi ar detalizēti izstrādātu ažūru masverku režģi, smailarkām, vimpergiem, fiālēm, krabjiem. Atsevišķi sīki fragmenti no šādiem trausliem krāsns podiņiem pēdējā laikā atrasti arī Latvijā Cēsu pilī Z. Apalas izrakumos.

16. gs. gan Latvijā, gan Čehijā līdzīga ir renesanses stila krāšņu rotājumu tematika, kuras izvēli jūtami ietekmējusi vācu grafika. Abās zemēs sastopamas alegoriju sērijas, grezni tērptu valdnieku figūras un pusfigūras portālu ietvarā, kā arī citi renesanses mākslai tipiski motīvi un ornamentī. Tomēr par tiešām analogijām var runāt tikai atsevišķos gadījumos.

Pilnīgi analogi ir krāsns podiņi ar Saksijas kūrfirsta Johana Frīdriha (1503—1554) medaljonportretu. Tie Latvijā atrasti Rīgā un Bauskā un Čehijā Vidus Polabas apvidū. Analogi medaljonportreti zināmi arī vairākās Vācijas un Skandināvijas pilsētās. Tie, jādoma, veidoti no vienādām matricēm, kuru ražošanas centrs varētu būt bijusi kāda Saksijas podnieku darbnīca.

Otra analogiju grupa ir krāsns podiņu sērija ar 12 Vecās Derības varoņu atveidiem, kas gatavoti pēc Nirnbergas grafiķa G. Penca 1531. g. iespiestā kokgriezuma. Šīs sērijas podiņi pašreiz zināmi no piecām izrakumu vietām Latvijā un sešām Čehijā. Šajā gadījumā kopīgs bijis grafiskais paraugs, bet matrices gatavojuši dažādi meistari.

Nedaudzie piemēri liecina, ka 15.—16. gs. starp Latvijas un Čehijas krāsns keramikas gatavotājiem nav pastāvējuši tieši kontakti. Analogijas radušās, no viena un tā paša centra Vācijā dažādos virzienos izplatoties līdzīgām krāsns podiņu formām, vienā darbnīcā gatavotām matricēm vai arī viena meistara radītām parauggravīrām. Tātad tiešas analogijas ne vienmēr liecina par savstarpējiem sakariem, līdzība var būt radusies arī, no trešā centra dažādos virzienos izplatoties paraugiem.

AIZSARDZĪBAS IZRAKUMI VENTSPILS VECPILSĒTĀ

1993. gada aprīlī Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija veica aizsardzības izrakumus Ventspils vecpilsētā Ūdens un Ostas ielas rajonā (Bērnu poliklīnikas pagalmā), kur bija plānots celt transformatora apakšstacijas ēku.

Izrakumu laukums situēts vecpilsētas centrā. Par iepriekšējo apbūvi šajā teritorijā ziņu trūkst, jo senākais detalizētais pilsētas plāns gatavots 1797. g. (vecākajā zināmajā Ventspils un tās apkārtnes shēmā (17. gs.), kas 1993. g. rudenī apzināta Stokholmas Kara arhīvā, ielu tīkls un apbūve nav parādīta). Vieta, kurā atrodas izrakumu laukums, 1797. g. plānā parādīta kā neapbūvēta, bet nedaudz uz ziemeļiem no tā bijušas divas saimniecības ēkas, kas līdz mūsdienām nav saglabājušās. To vietu tagad daļēji sedz garāžu būves.

J. Asara vadībā 1986. g. veiktajā Ventspils vecpilsētas kultūrslāņa aizsardzības zonas noteikšanā 1993. g. izrakumu laukuma tuvumā konstatēts līdz 1,5 m biezs kultūrslānis, tuvāk pilij tā biežums sasniedza 2,5 m. Te pārbaudes izrakumos atsegta arī 13.—15. gs. saimniecības ēka.

1993. g. aizsardzības izrakumi tika veikti 56 m² lielā platībā. Virskārta līdz 0,7 m dziļumam jaukta, tā saturēja galvenokārt 18.—20. gs. trauku lauskas, stiklus, ķieģeļu, kārniņu, krāsns podiņu lauskas. Atrasti arī vairāki holandiešu pīpju kātiņu fragmenti. Dziļāk atsegtas apbūves paliekas, kas attiecas uz laiku pirms 1797. gada. 0,75 m dziļumā atklājās ar oļiem (ø 5—7 cm) izlikts, blīvs, 0,7—1,0 m liels, neregulārs laukums, kura vidusdaļa nedaudz ielikta. 0,9—0,95 m dziļumā atsegta 1,05×0,98 m liela ēkas pamatu pēda, ko veido ap 0,2 m bieza, ar kaļķu javu saistītu oļu, ķieģeļu un kārniņu šķembu kārtā. Zem tās likts dažus centimetrus biezs zilās

glūdas slānis. Laukums rietumu stūrī 1,2 m dziļumā tika atsegts statenisku dēļu (platums 13—17 cm, biezums 2 cm) sienas vai sētas fragments 1,6 m garumā, kuras turpinājums iesniedzās profilā. Sienu vai sētu pie pamata balstīja abās pusēs šķērsām likti dēļi, bet stūrī — stateniska plankā (šķērs-griezumā 12×7 cm).

Laukuma centrālajā daļā 0,9 m dziļumā atrasts vācu skaitāmais žetons (Hanss Kranwinckel; 1580—1610) (noteica V. Zobiņa).

1,35—1,45 m dziļumā gandrīz visā izrakumu laukumā atklājās pamatzeme, izņemot ap 10 m² lielu platību laukuma DDA daļā. Te tika atsegta pamatzemē iedziļinātās ēkas trīs sienas — viena visā garumā (4 m), abas pārējās (2 m un 1,3 m) iesniedzās profilā. Padziļinot kultūrslāni celtnes iekšpusē līdz 2,35 m, kur tas beidzās, izdevās noteikt, ka koka konstrukcijas saglabājušās 0,95—1,14 m augstumā. Iedziļinātās sienas veidotas uz ārpusi nedaudz slīpas, no gareniski liktiem dēļiem (platums 13—37 cm, biezums 2—3,5 cm), kas stūros balstījās uz apaļiem pāļiem (ø 12—13 cm). Garāko sienu vidusdaļā no ēkas iekšpuses balstīja dēlis (šķērs-griezumā 22×3 cm), kas ar kalnu naglu nostiprināts pie viena no gareniski liktajiem dēļiem. Sienas apakšējie dēļi 2,35 m dziļumā atdūrās gaiši dzeltenā mālā. Virs dēļu konstrukcijas, iespējams, bijusi guļbūve, jo saglabājušies daži baļķi (ø 12—13 cm), kas ļoti trūdējuši un izgāzušies uz ēkas ārpusi.

Ēkas iekšpusē dzeltenie māli bija segti ar 6—8 cm biezu egļu mizu kārtu. Virs tās — intensīvs, brūns kultūrslānis, piesātināts koka skaidām, sprunguļiem, dēļu galiem, ķieģeļu, dakstiņu, krāsns podiņu un stiklu lauskām, kaļķu javas gabaliņiem, akmeņiem, dzīvnieku kauliem u.c. Atrastie fragmentārie ķieģeļi lietoti 17.—18. gs., daži arī 16. gs. (konsultēja I. Dirveika). Arhitektu interesi izraisīja vesela stikla rūts izstiepta sešstūra veidā (malu garumi 10,5 un 2,5 cm). Atrastas arī svina sloksnītes logu iestiklojuma saturēšanai. Daži no iegūtajiem krāsns podiņu fragmentiem bija zaļi glazēti. To rotājumā jaušamas iezīmes, kas raksturīgas pārejas posmam no renesanses uz manierismu 16.—17. gs. Atrasti arī daži veseli dobie krāsns podiņi. Garākie no tiem (augstums 13,5 cm, malas garums 14 cm) datējami ar 16. gs., bet īsākie (augstums 10 cm, malas garums 12 cm) — ar 17. gs. (konsultēja A. Caune). No atradumiem minami arī daži bojāti koka priekšmeti — mucas vāka daļa (ø 55 cm, biezums 2 cm), kausa vāciņš (ø 9,5 cm, biezums 1 cm), vāciņa un triša (?) daļas. Atrasti daži ādas apavu fragmenti. Šādus apavus pilsētnieki nēsāja 16.—17. gs., un tie bija vietējo amatnieku darinājumi (konsultēja V. Bebre). Iegūts arī sadzīvē lietots alvas šķīvītis,

marķēts ar pilsētas un meistara zīmi, kas bojājumu dēļ pagaidām vēl nav identificētas. Iespējams, ka šķīvītis gatavots 18. gs. kādā Ziemeļvācijas pilsētā (konsultēja D. Līdaka).

Acīmredzot atsegtā celtne bijusi saimniecības ēka, kurā veikti arī vienkāršākie kokapstrādes darbi. Par to liecina lielais skaidu un daļēji apstrādātu sprunguļu daudzums. Domājams, tā izmantota arī kā kūtiņa. Tā kā šeit tika atrasti saimniecības ēkai neatbilstoši būvelementi, tad tuvumā būs bijusi arī cita rakstura ēka.

Aizsardzības izrakumos iegūtais materiāls, kas attiecas galvenokārt uz 16.—17. gs., liecina par apbūves pastāvēšanu šajā vecpilsētas daļā, lai gan tā 1797. g. plānā atzīmēta kā neapbūvēta. Datējošie atradumi pagaidām neapstiprina arhitektes R. Zandbergas hipotēzi par 13.—15. gs. apbūvi šajā Ventspils vecpilsētas rajonā.

M. RUŠA

IZRAKUMI KOKNESES PILĪ

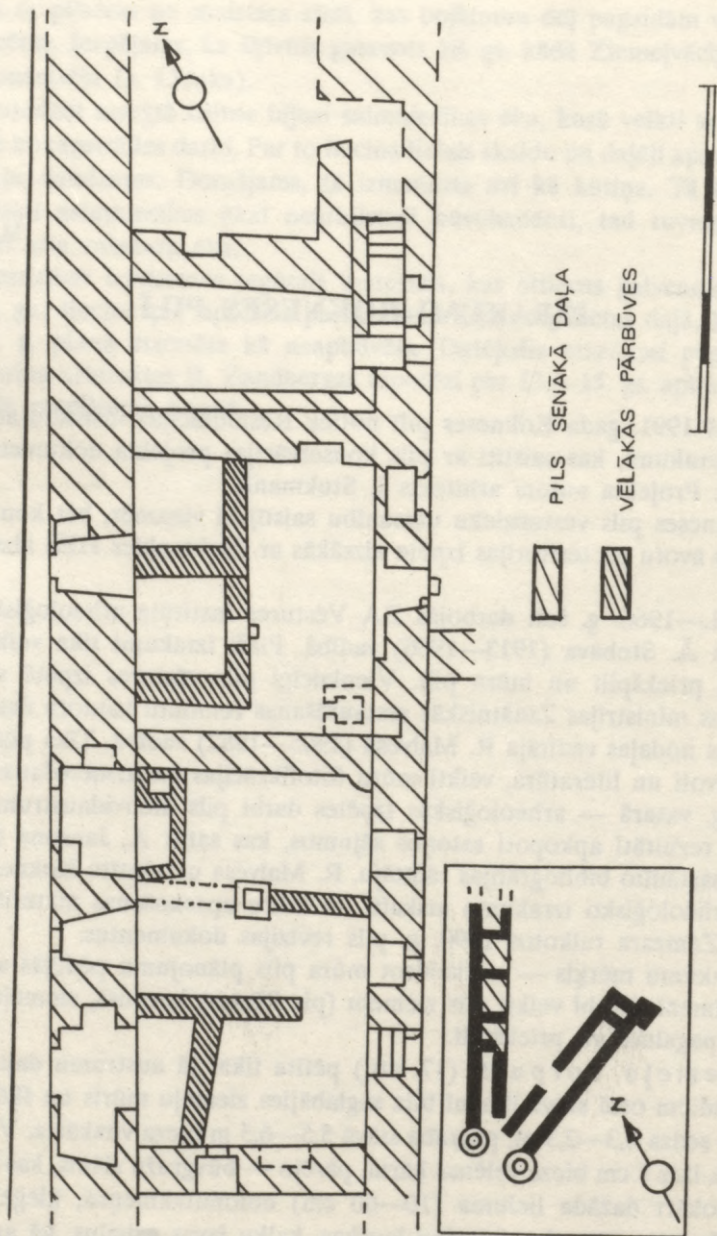
Kopš 1991. gada Kokneses pilī notiek Restaurācijas institūta arheoloģiskie izrakumi, kas saistīti ar pils konservācijas projekta dokumentācijas izstrādi. Projekta autors arhitekts I. Stukmanis.

Kokneses pils vēsturnieku uzmanību saistījusi vienmēr, bet kompleksa rakstīto avotu un teritorijas izpēte aizsākās ar Aizkraukles HES aizsprosta būvi.

1961.—1966. g. šeit darbojās ZA Vēstures institūta arheoloģiskā ekspedīcija Ā. Stubava (1913—1986) vadībā. Plaši izrakumi tika veikti senpilsētā, priekšpilī un mūra pilī. Vienlaicīgi pils vēstures izpētē strādāja Kultūras ministrijas Zinātniskās restaurēšanas remontu kantora darbinieki vēstures nodaļas vadītāja R. Malvesa (1905—1982) vadībā. Tika pētīti rakstītie avoti un literatūra, veikti mūru fotofiksācijas un uzmērošanas darbi, 1963. g. vasarā — arheoloģiskās izpētes darbi pils dienvidaustrumu daļā. Darba rezultāti apkopoti astoņos sējumos, kas satur A. Jansona (1916—1991) sastādīto bibliogrāfijas rādītāju, R. Malvesa uzrakstīto Kokneses vēsturi, arheoloģisko izrakumu atskaiti un mūru apsekošanas materiālus, kā arī J. Zemzara tulkotos 1590. g. pils revīzijas dokumentus.

Izrakumu mērķis — noskaidrot mūra pils plānojumu pēdējās apdzīvotības līmenī. Darbi veikti pils ziemeļu (pie Pērses) korpusā, ziemeļrietumu tornī, pagalmā un priekšpilī.

Ziemeļu korpusā (17. att.) pētīta tikai tā austrumu daļa. Pirms izrakumiem otrā stāva līmenī bija saglabājies ziemeļu mūris un šķērssiens, pārējo sedza 0,3—2,3 m, pagraba stāvā 5,5—6,5 m bieza virskārta. Virskārtu veidoja līdz 5 cm bieza velēnas kārtā, pārējo — būvgružu slānis, kas saturēja galvenokārt dažāda lieluma (10—60 cm) dolomītakmeņus, ķieģeļus, holandiešu un mēles tipa kārnīņu lauskas, kaļķu javas gabalus, kā arī kaltās

17. att.

būvdetaļas. Pēc virskārtas novākšanas atsedzās pils pēdējās apdzīvotības plānojums pirmā stāva līmenī, izņemot austrumu daļu, kur bija saglabājušās tikai pagraba stāva konstrukcijas. Atsegtās pēdējā apdzīvotības perioda celtniecības paliekas saturēja senāko būvperiodu liecības. Balstoties uz celtniecības paņēmieni, lietoto materiālu un rakstīto avotu analīzes, varam izdalīt divus būvperiodus — senāko, kas attiecināms uz 16. gs.—17. gs. sākumu, un jaunāko — 17. gs. beigām.

Senākajā periodā 6,6—7,1 m platā korpusa austrumu daļa bija sadalīta ar 1,5 m biezām dolomītakmeņu šķērssienām trīs dažāda lieluma izolētās telpās, kurām austrumos pieklāvās pils ziemeļrietumu tornis. Telpu apgaismošanai kalpoja logailas. Katras telpas ieejas durvju ailas atradās 1,75—1,8 m biezajā dienvidu mūrī. Durvju un logailu apdarē lietoti dolomītakmeņu kvadri. Vecākās būvkonstrukcijas saglabājušās tikai rietumu daļas telpā. Atsegti pirmā stāva griestu velves konstruktīvie elementi, izlietnes niša, šķērssienu durvju aila un siltgaisa krāsns.

Telpu segusi krusta velve, darināta no dolomītakmens plāksnēm, apdarē lietoti velvju ribu profilķieģeļi. Ziemeļu un rietumu sienās izveidoti īpaši lokveida iedziļinājumi velves pieres arkas akmeņu nostiprināšanai. Atsegta daudzstūru piramīdas veida velves stūra dolomīta konsole. Ziemeļu mūrī saglabājušās velvju šķīrējarkas paliekas — taisnstūra formas kapitelis ar slīpi nošķeltu apakšējo šķautni un dažiem arkas kvadriem. Šķīrējarkas atbalstam telpas vidusdaļā atradās pīlārs — plānā taisnstūrveida, darināts no kalnu dolomītu blokiem. Šajās konstrukcijās arhitekts I. Stukmanis saskata romānikas periodam raksturīgas iezīmes.

Ziemeļu mūrī starp logailām atsedzās 1,95 m plata pusaploces niša. Nišā 30 cm augstumā virs telpas grīdas līmeņa iebūvēta kalnu dolomītakmeņu konstrukcija, kas sastāv no divām rūpīgi apstrādātām detaļām — izlietnes un teknes. Izlietne darināta no monolītas akmens plāksnes, plānā trapecveida (3,70—1,55 m), biezums 10 cm, plāksnes malas norobežo 15—22 cm plats un ap 5 cm augsts valnītis. Tekne sastāv no divām detaļām: apakšējā daļā taisnstūra prizmas veida dolomīta bloks, kurā izkalta V veida rene, augšējā — reni sedz akmens plāksne. Teknes izmēri 90×62×55 cm. Visa izlietnes konstrukcija izbūvēta ar kritumu uz Pērsi.

Telpas rietumu šķērssienā saglabājusies durvju aila ar pusaploces arku augšējā daļā. Ailas sliexsnis, apmales un arka veidoti no kalnu dolomītakmeņu blokiem. Apmāles akmens kalumi ir 25 cm biezi un par 10 cm izvīzīti uz aillas iekšpusi. Sliexsni veido 80 cm garš un 25 cm plats kalna dolomīta blūķis, kura ziemeļu daļā izkalta grope viras kāša nostiprināšanai.

Uz šo periodu attiecas vidējās telpas pagalma sienā iebūvētā siltgaisa krāsns. Krāsns saglabājusies kurtuves velves līmenī, plānā taisnstūrveida (1,65×1,35 m), orientēta ziemeļu—dienvidu virzienā. Sienas darinātas no dolomītakmeņiem, saistvielai lietota mālu java. Kurtuve trapeceveida (90×55×65 cm), deguma virsmu (klonu) veidoja 6—7 cm bieza mālu kārtā, kas klāja akmens mūri. Kurtuves velvē trīs atsevišķas pusaploces (29×14×7 cm) ķieģeļu arkas, kas cita no citas atradās 10—20 cm attālumā. Arku būvē par saistvielu izmantota kaļķu java. Krāsns virsvelves daļa bija pildīta ar degušiem laukakmeņiem (ø 10—17 cm) siltuma akumulācijai. Pils pagalmā būvgružu slānī uzziets siltā gaisa izplūdes akmens režģa fragments, kas, iespējams, piederēja šai krāsnij. Siltā gaisa un dūmvada konstrukcija nav zināma.

Pēdējā apdzīvotības periodā korpusa divas rietumu daļas telpas tika pārbūvētas. Tās ar šķērssienām sadalītas septiņās atsevišķās telpās — trīs dzīvojamās un četrās saimniecības.

Dzīvojamās telpas izbūvētas gar korpusa ziemeļu mūri. Šim nolūkam pamatā izmantotas esošās logailas, kuru dienvidu daļā izveidotas dolomītakmeņu mūru piebūves (3,8×1,4; 3,48×1,35; 7,75×3,5 m). Piebūvju sienu pamati guldīti uz pirmā stāva grīdas seguma, par saistvielu izmantota mālu java. Dzīvojamo telpu grīdas segumam lietotas dolomītu plāksnes vai mālu klons klāts logailu pamatu augstumā. Ieejas durvju aillas atradās piebūvju dienvidu sienās. Vispilnīgāk saglabājusies vidējā dzīvojamā telpa — plānā taisnstūrveida (1,35×3,48 m), kuras dienvidaustrumu stūrī atradās apkures krāsns. Lai palielinātu telpas platību, likvidēta logailas rietumu sienas niša, saglabājot tās ziemeļrietumu stūrī 76×37×43 cm lielu mūra podestu, kura augšējā daļā sienā izveidots ovāls iedobums. Grīdojumam logailā kalpoja dolomītakmeņu mūris, piebūvē — mālu klons. Telpas sienas logailā sedza kaļķu, piebūvē — mālu javas balti krāsots apmetums. Līdzās durvju ailai atradās apkures krāsns pamatne ar kurtuvi. Krāsns plānā taisnstūrveida (1,3×1,2 m), orientēta ziemeļu—dienvidu virzienā. Pamatne un kurtuves sienas darinātas no dolomītakmeņiem un ķieģeļiem, saistvielai lietota mālu java. Kurtuves sienu biezums 22—40 cm, to ārējo virsmu klāj mālu javas apmetums. Deguma virsmu veido dolomītakmeņu plāksnes un ķieģeļi, kas guldīti mālu javā. Kurtuves mute taisnstūrveida (35×26 cm), ierīkota piebūves dienvidu sienā, tās apdarē izmantotas kalnu dolomītu plāksnes. Krāsns sildvirsmu, spriežot pēc atradumiem, veidoja dažādu tipu dobie, cokola un krāsns sienas podiņi. Krāsns sildvirsmā pārklāta ar biezu kaļķu kārtu.

Pārbūvju rezultātā saimniecības telpas izkārtotas gar korpusa dienvidu sienu. Atsevišķu telpu ieguva izlietnes niša. Atbilstoši viduslaiku tradīcijām katrai telpai bija jābūt savienotai ar pagalmu. Tāpēc pētītās pagalma fasādes rietumu daļā izbūvētas divas jaunas durvju aillas, austrumu galā likvidēta vecā ieeja un durvis pārceltas logailā. Telpu grīdu seguma materiāli atšķirīgi — korpusa rietumu daļas telpās grīdai izmantotas kalta dolomītakmens plāksnes, austrumu — parasts māla klons, ko sedza mītnu slānis. Apkures krāsnis konstatētas tikai divās telpās. Viena no tām atradās korpusa šķērssienas durvju ailā. Krāsns kurtuves (1,35×2,0 m) paliekas atsegta zem 1,9 m bieza būvgružu un 0,2 m māla slāņa, kas saturēja dobo un sienas krāsns podiņu un ķieģeļu lauskas. Kurtuve saglabājusies 20—40 cm augstumā. To veidoja pie durvju aillas sānu sienām izbūvēts ķieģeļu (27×13×7 cm) mūrējums mālu javā. Kurtuvi pildīja 15 cm biezs pelnu un koka ogļu slānis, kas saturēja dzīvnieku kaulus, glazētu un neglazētu dažādu tipu krāsns podiņu lauskas. Otra krāsns konstatēta dienvidrietumu telpā. Krāsns pamati nav saglabājušies, telpas dienvidrietumu stūrī pie siltgaisa krāsns vairumā atrasti dažādu tipu krāsns podiņu fragmenti.

Korpusa starpstāvu pārsegu rietumdaļā veidoja dolomītakmeņu krusta velve, pārējo sedza kokmateriālu griesti. Uz to norāda neparasti biežā (60—70 cm) deguma kārtā, jaukta ar kārniņu lauskām, kas sedza grīdojuma virsmu un nebija vērojama korpusa rietumdaļā.

Korpusa austrumu telpa saglabājusies pagraba stāva līmenī, plānā trapecveida. Tās austrumu sienu veido pils ziemeļaustrumu tornis. Grīdojumā ap 30 cm biezs mītnu slānis. Griestu pārsegumam izbūvēta dolomītakmeņu pusaploces velve. Durvju aila atrodas dienvidu sienā, tās apdarē lietoti akmens kvadri. Telpu ar torni savieno kopēja kāpņu telpa.

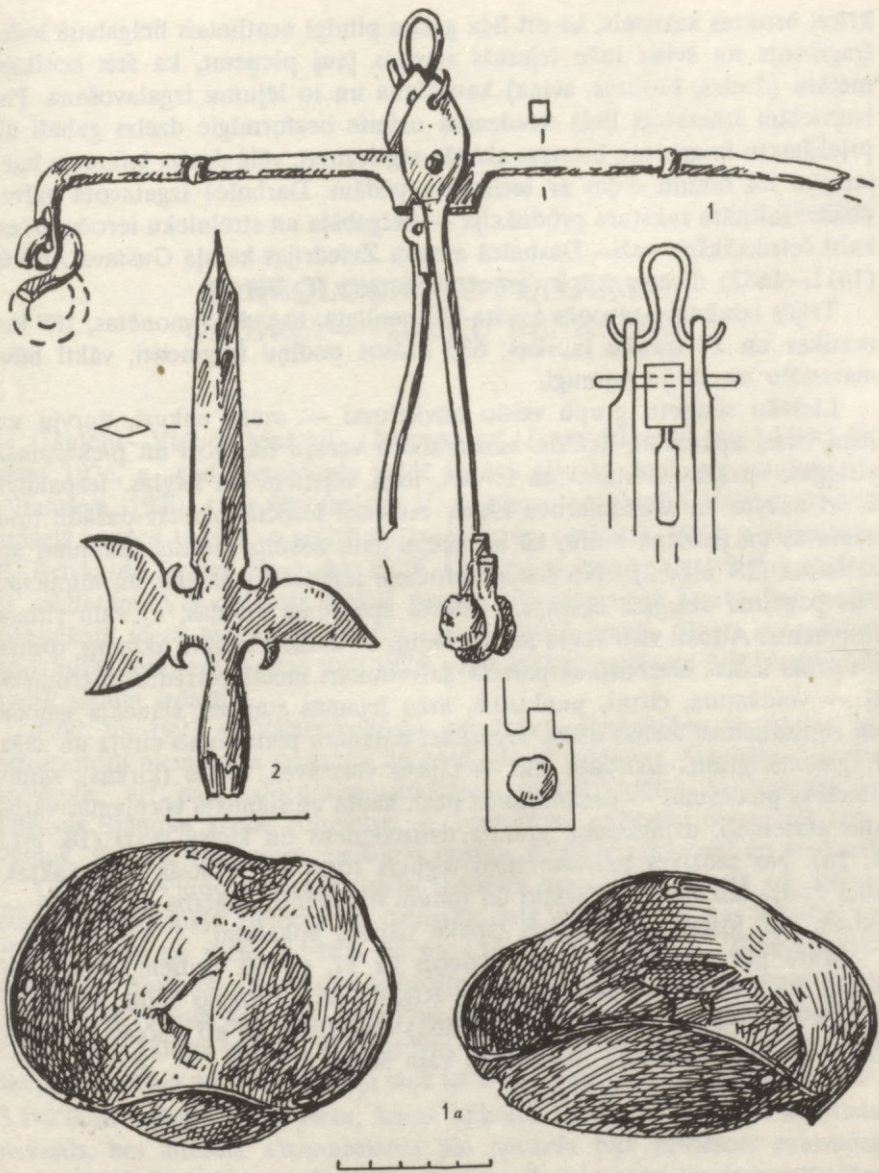
Pils tornis atsegts daļēji — rietumu un dienvidu sienas. Sienu biežums attiecīgi 1,5 un 1,0 m, tās darinātas no dolomīta un laukakmeņiem, saistvielai lietota kaļķu java. Pamatakmeņi guldīti uz rupjgraudainas grants kārtas sākotnējās grīdas līmenī. Torņa rietumu mūris atsegts pilnīgi, tā garums 5,9 m, ziemeļu daļā sienas niša. Mūris šuvēs saplaisājis un jūtami sasvērries rietumu virzienā, kas apstiprina rakstīto avotu ziņas, ka tas speciāli uzspīdzināts. Dienvidu sienai atsegta tikai rietumdaļa, kurā 1,2 m virs grīdas līmeņa iezīmējās durvju aila ar vītņu kāpnēm. Kāpnes darinātas no kalta dolomīta plāksnēm. Grīdojuma pamatni veido 20—25 cm biezs mītnu slānis, virs kura apdzīvotības beigu posmā izbūvēts koku segums. Telpas dienvidrietumu stūrī saglabājies dolomītakmeņu krusta velves pārseguma fragments.

Pagal mu sedz laukakmeņu bruģis. Pie pētītā korpusa dienvidu sienas atsegts 1,5 m plata akmeņu mūra fragments un tā rietumu pusē — kādas koka ēkas (3,6×3,3 m) vieta, kas iezīmējās kā nebruģēts laukums.

Priekšpili atsegta austrumu vārtu aila un tai ziemeļos pieguļošā kalēja darbnīcas telpa 1. kārtas līmenī.

Vārtu aila 3,5 m plata, izveidota 2,7 m biežajā aizsargmūrī. Ziemeļu un dienvidu daļā to iezīmē vēlāk celtās, 0,8 m biežās sienas, kas novietotas 3,5 m attālumā viena no otras. Aizsargmūris un sienas darinātas no dolomītakmeņiem, starp kuriem atrodamas arī kaltās arhitektoniskās būvdaļas, mūrējuma kārtu izlīdzināšanai lietotas mēles tipa kārniņu lauskas, par saistvielu izmantota kaļķu java. Ailas dziļums 12,8 m, tās braucamajā daļā ieklātas dolomīta plāksnes.

Kalēja darbnīca atsedzās zem 2,0 m biežas virskārtas, kuras augšējo daļu veidoja tumši pelēkas jauktas grunts kārtas, apakšējo — būvgruži. Virskārta saturēja dažāda lieluma akmeņus, ķieģeļu lauskas, mālus, dzelzs sārņus, dzīvnieku un atsevišķus cilvēku kaulus. Cilvēku kauli atrasti galvenokārt virskārtas augšdaļā un arī vārtu ailas būvgružu slānī. Apbedīšanas pazīmes nav konstatētas. Antropoloģiskā materiāla raksturojumu sniedza Latvijas vēstures institūta antropoloģisko pētījumu laboratorijas asistents G. Gerhards. Darbnīca bija izvietota kādas austrumu—rietumu virzienā orientētas mūra ēkas telpā. Telpa plānā trapecveida (8,6×4,8—5,6 m), tās sienas veido 0,7—1,9 m augsti dolomītakmeņu mūri. Pie ziemeļu sienas novietota kalēja krāsns. Telpas rietumu daļā pie krāsns grīdas segumu veido dolomītakmeņu klons, pārējā telpā — mītņu slānis. Paralēli telpas rietumu sienai mītņu slānī izraksts 0,3 m dziļš grāvis, pildīts ar pelniem un koka oglēm. Telpas ziemeļaustrumu daļā, 1,5 m attālumā no krāsns grīdojumā nostiprināts masīvs (70×30×40 cm), rupji aptēsts dolomītakmens. Krāsns saglabājusies 0,4 m augstumā, orientēta austrumu—rietumu virzienā, plānā taisnstūrveida (2,90×1,65 m), darināta no dolomītakmeņiem, atsevišķās vietās lietoti ķieģeļi un mēles tipa kārniņu lauskas, kā arī kalto akmens detaļu fragmenti, saistviela — mālu java. Ar 35 cm platu šķērssienu tā sadalīta divās daļās, kas viena no otras atšķiras pēc konfigurācijas, izmēriem un klonu vertikālajiem augstumiem. Krāsns austrumu daļa (1,1×0,5×0,35 m) pārsegta ar dolomīta plāksnēm, krāsns dienvidaustrumu stūrī atvere. Pie atveres grīdas segumā atsegta sfēriska bedre ar Ē 3,5 cm lielu dzelzs kricu. Rietumu daļa ievērojami mazāka — 0,6×0,3 m, grīdu veido dolomītakmens plāksnes. Krāsns, spriežot pēc atsegtās daļas konstrukcijas, kalpojusi amatnieciskiem mērķiem. Darbnīcā atrastie dzelzs sārņi,

18. att.

krica, bronzas sakusnis, kā arī līdz galam pilnīgi neatlietais lielgabala lodes fragments un svina ložu lejamās stangas ļauj pieņemt, ka šeit notikusi metālu (dzelzs, bronzas, svina) kausēšana un to lējumu izgatavošana. Par izejvielām izmantoti lielā daudzumā uzietie bezformīgie dzelzs gabali un priekšmetu fragmenti, bronzas skārda atgriezumi, vēlā dzelzs laikmeta kaklariņķu un lunulu daļas ar iecirtumu pēdām. Darbnīcā izgatavota galvenokārt militāra rakstura produkcija — lielgabala un strēlnieku ieroču lodes, kalti četrdzelkšņu «eži». Darbnīcā atrasta Zviedrijas karaļa Gustava Ādolda (1611—1632) divēres klipe (monētas noteica T. Berga).

Trijās izrakumu sezonās iegūta 381 senlieta, to vidū 8 monētas, 189 keramikas un 17 trauku lauskas, 635 krāsns podiņu fragmenti, vākti būvmateriālu un sārņu paraugi.

Lielāko senlietu grupu veido būvkalumi — mūra enkuri, durvju un logu viras, apkalumi, dažādu konstrukciju vērtņu fiksatori un piekaramās atslēgas, vitrāžas stiklu svina ietvari, logu vējstieņi un naglas. Iespaidīgs ir arī auksto un šaujāmieroču klāsts. Aukstos ieročus pārstāv dažādu tipu uznavas un iedzītņa bultu, kā arī šķēpu gali, zobena maksts apkalumi un alebarda (18. att.: 2). No šaujāmieročiem iegūtas to detaļas un municija. Pils pagalmā atsegta lielgabala lafetes apkaluma detaļas, to vidū riteņa fragments. Atrasti visu veidu ieroču lādiņi — dažāda kalibra akmens, dzelzs un svina lodes. Darbarīkus pārstāv galvenokārt metālapstrādes instrumenti — veidākurs, cirtņi, punktsitis, ložu lejamās stangas, slānekļa galoda un smilšakmens tecilas disks. Iegūti arī namdara plasmens cirvja un zāģa fragmenti, grunts izstrādes rīki — lāpstu vērstuves, cērtes (ķirkas); saimniecības piederumi — dažāda veida naži, kaula un slānekļa vērpijamās vārpstas skriemeļi, uzpirksteņi, granīta dzirnakmens un kausu svāri (18. att.: 1, 1a). No sadzīves priekšmetiem iegūtas rotas — bronzas pakavsaktas, vēlā dzelzs laikmeta kaklariņķi un lunulu fragmenti, apģērba piederumi — pogas, āķi, jostas sprādzes un zābaku papēžu apkalumi.

Mūra pilī atrastās monētas attiecas uz 17. gs. 60. gadiem, starp tām Kārļa XI Livonijas (1660—1665) un Rīgas (1661) bronzas šiliņi, Jana Kazimira Lietuvas (1666) un Polijas (1663) vara šiliņi, kā arī Sučovā viltotais Lietuvas Jana Kazimira šā perioda vara šiliņš.

ARHEOLOĢISKIE PĒTĪJUMI GAIDEĻU—VIDUČU SENKAPOS

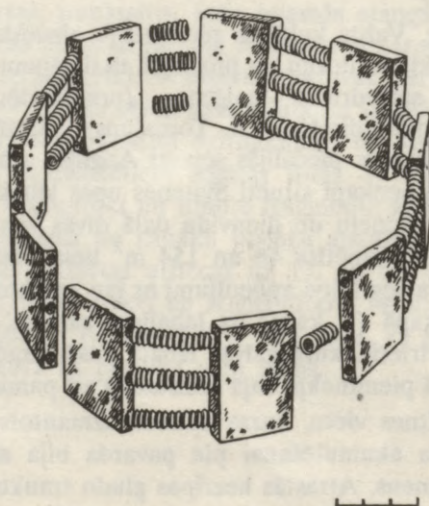
Gaideļu—Viduču senkapi (Jelgavas raj. Jaunsvirlaukas pag.) kļuva zināmi 1926. g., kad Pieminekļu valdē ienāca pirmās ziņas par senlietu atradumiem. 1929. g. ar vēsturnieka V. Biļķina starpniecību Valsts vēstures muzejā nonāca 14 vēlā un vidējā dzelzs laikmeta senlietas. 1942. g. arheoloģe E. Brīvkalne ieguva ziņas, ka 1928. g., grāvjus rokot, atrasti divi skeleti ar senlietām. Vēl citi seši skeleti uzrakti Svitenes upes krastā, bet lauka augstākajā vietā kartupeļu bedrēs uzieti cilvēku kauli. Šķiet, ka muzejā nonākušās senlietas uzietas tieši 1928. gadā. Nekādi pētījumi šajā pieminekļī agrāk nebija izdarīti.

1992. un 1993. g. Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, lai noskaidrotu pieminekļa teritoriju un precizētu tā datējumu, Gaideļu—Viduču senkapos ar paju sabiedrības «Stalģene» (priekšsēdētājs M. Arnītis) un Jelgavas Spīdolas skolas (direktors A. Tomašūns) palīdzību organizēja izrakumus. 1993. g. izrakumos piedalījās septiņi Anglijas arheologi un studenti.

Gaideļu—Viduču senkapi situēti Svitenes upes labajā krastā pie Šauvu mājām. Pieminekļa ziemeļu un dienvidu daļā divās vietās, kas atrodas ap 100 m viena no otras, izpētīta 46 un 154 m² liela platība. Ziemeļu daļā pārbaudes tranšējās atsegti divi apbedījumi ar jau agrākos laikos izpostītiem galvgaļiem. Vienā kapā (1. kaps) uz labajiem sāniem ar ceļos ieliektām kājām bija guldīts vīrietis, kura galvas labajā pusē atrada nelielu uzsmavas šķēpa galu. Šajā pašā pieminekļa daļā konstatēja arī pamatzemē iedziļinātas, 3,1×2,0 m lielas celtnes vietu, kuras apkurei izmantots akmeņu krāvuma pavards, bet siltuma akumulēšanai pie pavarda bija novietots caurmērā ap 1 m liels laukakmens. Atrastās bezripas gludo trauku lauskas pagaidām vēl nedod pietiekamu materiālu celtnes datēšanai. Turpat atsegtas vēl dažas zemē iedziļinātas bedres un atrastas atsevišķas bezripas gludo trauku lauskas.

Pieminekļa dienvidu daļā abās izrakumu sezonās atsegti 16 kapi (visā pieminekļī kopā 18 kapi). Kapu bedres ar apbedījumiem parasti sāka iezīmēties jau tūlīt zem aramkārtas, 0,2—0,3 m dziļumā, tikai atsevišķos gadījumos apbedījumi ierakti dziļāk. Apbedījumu orientācija ir dažāda, nav vērojama kāda noteikta virziena dominance. No atsegtajiem kapiem tikai trīs bija netraucēti. Lielākā daļa apbedījumu izlaupīta jau senatnē, caur kapa galvgali izrokot caurmērā līdz 0,7 m lielu bedri, kurā kauli pēc tam sasviesti atpakaļ. Citi seklāk ieraktie apbedījumi pārrakti ar kapulauka teritorijā nelikumīgi veiktās meliorācijas tranšējām. Samērā daudz senlietu — uzmavas cirvis, uzmavas šķēpu gali, spieķadatas un trīsstūradatas, važiņu rotu un spirālīšu vainadziņu fragmenti u.c. — tika atsegts aramkārtā.

No apbedījumiem atzīmējams 15. kaps, kura galvgalis daļēji iznīcināts ar meliorācijas tranšeju, tomēr pie galvaskausa netraucēts bija saglabājies trīsriindu bronzas spirālīšu un deviņu starploceklišu vainadziņš (19. att.). Līdzīga vainadziņa apakšējo daļu atrada postītajā 11. kapā, bet vēl citus līdzīga veida, bet izmēros atšķirīgus vainadziņiem piederošus starploceklišus ieguva kā savrupatradumus aramkārtā. Ar meliorācijas tranšeju norakts arī 13. kapa galvgalis. Pie mirušā kreisā gurna bija likts dzelzs uzmavas cirvis. 5. vīrieša kapā atrada nazi, uzmavas šķēpa galu un dunci. Netraucētajā 18. sievietes kapā mirušajai bija līdzī dotā bronzas krustadata ar važturi

19. att.

un likais dzelzs nazis. Šis kaps bija viens no pieciem apbedījumiem (izpētīti trīs), kas ierakti līdzās, ZA—DR virzienā orientētā rindā. Kā savrupatradumi gan aramkārtā, gan arī kapu bedru pildījumā tika atrastas vairākas drūpošas gludo bezripas trauku lauskas. Iespējams, ka tās ir liecības par seniem bērū rituāliem.

Gaideļu—Viduču senkapu pētījumos nevienā vietā nav droši noteikta kapulauka robeža, tomēr jau tagad var teikt, ka pieminekļa teritorija ir visai plaša. Iespējams, ka senkapus iezīmē lokāls reljefa izcēlums, kas paralēls Svitenes upei un ir ap 100 m garš; tomēr droši tas nav nosakāms, jo kapulauka virsmas mikroreljefs ir lielā mērā pārveidots meliorācijas darbos.

Pieminekļa dienvidu daļā kapos līdzī dotās un kā savrupatradumi iegūtas senlietas ļauj šo pieminekļa daļu datēt ar 5.—7. gs., bet ziemeļu daļas apbedījumu datēšanai pagaidām vēl trūkst materiāla. Tā kā agrāk Gaideļu—Viduču senkapos iegūtas arī vēlā dzelzs laikmeta senlietas, tad pieminekļa hronoloģija var izrādīties visai plaša. Datu kopums liecina, ka Gaideļu—Viduču senkapi ir plašs vidējā un vēlā dzelzs laikmeta zemgaļu kapulauks, kura teritorijā konstatētas arī apdzīvotības pēdas.

Starp Gaideļu—Viduču senkapiem un Šauvu mājām atrodas viduslaiku kapsēta, kas postīta ar lielu rakumu un joprojām tiek daļēji lauksaimnieciski apstrādāta. Uzartajā kapsētas teritorijā kā savrupatradumi tika iegūtas vairākas 16.—17. gs. monētas un citas tā laika senlietas.

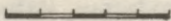
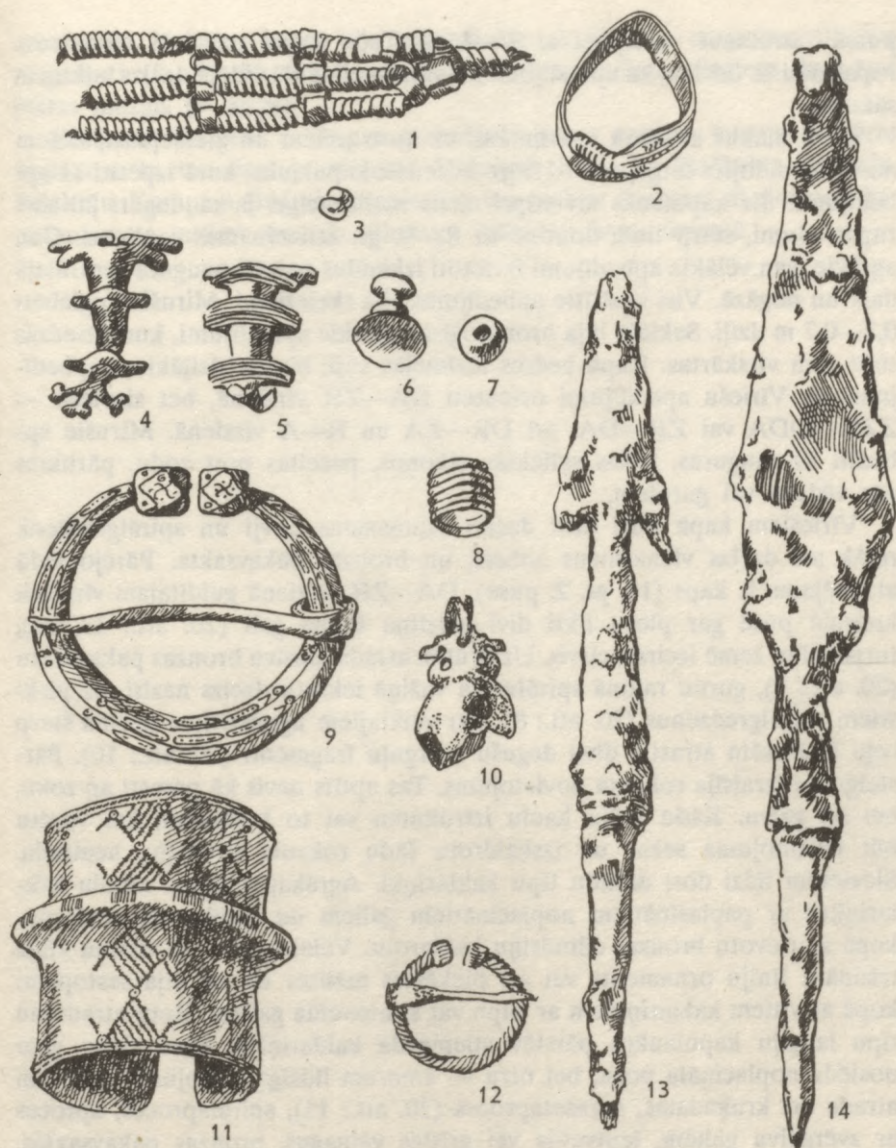
Uz ziemeļiem no Šauvu mājām 1944. g., rokot kartupeļu bedres, uzziets cilvēka skelets, kas bija guldīts no plienakmēņiem veidotā šķirstā. Iespējams, ka te varētu atrasties uz agro metālu laikmetu attiecināmi senkapi.

Ziņu kopums liecina, ka Jaunsvirlaukas Šauvu māju tuvumā ir trīs dažādas apbedījumu vietas; te konstatētas arī senas apbūves pazīmes. Gaideļu—Viduču senkapi tātad ir plaša arheoloģisko pieminekļu kompleksa sastāvdaļa, kuru turpmākā pētniecība varētu dot nozīmīgus rezultātus.

SKRIPSTU SENKAPI

Cēsu vēstures muzeja arheoloģiskā ekspedīcija 1992.—1993. g. turpināja izrakumus Skripstu senkapos (Cēsu raj. Drustu pag.). Pētījumi koncentrēti galvenokārt senkapu paugura augstākajā daļā un ZA nogāzē; kopumā izpētīta 555 m² liela platība. Izrakumu gaitā iegūtas 135 senlietas, kas būtiski papildina līdz šim mūsu rīcībā esošo informāciju par pieminekļa hronoloģiju un raksturu.

Izrakumu gaitā noskaidrots, ka senkapu senākais izmantošanas laiks attiecināms jau uz agro dzelzs laikmetu, kad pakalna augstākajā vietā atradušies Baltijas somu akmeņu krāvumu kapi. Pilnīgu priekšstatu par krāvuma kādreizējo formu vairs nav iespējams gūt, jo tas postīts meliorācijas laikā, kad liela daļa akmeņu novākta. Tas varētu būt saglabājies paugura ziemeļu nogāzē, kur meliorējot sastumti akmeņi, bet augsnes virskārta pēc tam pielīdzināta tā, ka ārēji zemes reljefā krāvums vairs neizdalās. Te izpētītajā (4×8 m) pārbaudes tranšējā tūlīt zem virskārtas atklājās divās kārtās krautu, pārsvarā 10—20 cm diametrā lielu akmeņu klājums. Akmeņi atsedzās visā tranšejas platumā 6 m garā teritorijā. Tie bija izvietoti haotiski, un, spriežot pēc situācijas, lielākā daļa akmeņu bija pārstumta. Akmeņu klājumu pildīja tumša, retām sīkām oglītēm jaukta zeme, kurā atrada atsevišķas nedegušas senlietas — bronzas šķēršusaktu (20. att.: 4) un stikla krellītes (20. att.: 3, 7). Ap 2×1 m lielā platībā starp akmeņiem ieguva piecas diviem dažādiem traukiem piederošas gludās māla lauskas un pie tām — divus nedegušu dzīvnieku kaulu fragmentus (zirga un kazas). Bez tam paugura centrālajā daļā ap izpētīto krāvuma daļu atrada vēl 10 savrupas, uz agro dzelzs laikmetu attiecināmas senlietas. Starp tām minama lentveida aprobece (20. att.: 2), kas raksturīga baltu uzkalniņkapu areālam, dzeramā raga apkaluma gals (20. att.: 6) un šķēršusakta (20. att.: 5). Ko-

pumā atradumi datējami ar 3.—4. gs. Taču dzelzs uznavas cirvja savrupatradums liecina, ka apbedījumi krājumā veikti vēl vidējā dzelzs laikmeta sākumā.

Cieši blakus akmeņu krājumam, uz austrumiem un ziemeļaustrumiem no tā, izveidojies latgaļu 8.—11. gs. līdzenais kapulauks, kurā izpētīti 11 apbedījumi. Šis kapulauks arī stipri cietis meliorācijas laikā. Iegūti 20 savrupatradumi, starp tiem dominē uz 8.—9. gs. attiecināmas senlietas. Gan agrākie, gan vēlākie apbedījumi izvietoti izklaidus pamiši paugura centrālajā daļā un nogāzē. Visi izpētītie apbedījumi bija skeletkapi. Mīrušie apglabāti 0,2—0,7 m dziļi. Seklāki bija hronoloģiski agrākie apbedījumi, kuri atsedzās tūlīt zem virskārtas. Kapa bedres iezīmējās vāji, biežāk dziļākiem apbedījumiem. Viriešu apbedījumi orientēti DA—ZR virzienā, bet sieviešu — ZZR—DDA vai ZR—DA, arī DR—ZA un R—A virzienā. Mīrušie apbedīti uz muguras, rokas saliektas elkoņos, paceltas pret zodu, pārliktas pār vēderu vai gurniem.

Viriešiem kapā līdzī doti dzelzs šaurasmens cirvji un spirālgredzeni, retāk arī dzelzs vienasmens zobens un bronzas pakavsakta. Pārējo vidū atzīmējams 5. kaps (10. gs. 2. puse). DA—ZR virzienā guldītajam vīrietim kreisajā pusē gar plecu likti divi iedzītņi šķēpa gali (20. att.: 13, 14), turpat slīpi zemē iecirsts cirvis. Uz krūtīm atrada masīvu bronzas pakavsaktu (20. att.: 9), gurnu rajonā spirālveida važiņā iekārtu dzelzs nazīti, uz pirkstiem spirālgredzenus (20. att.: 8). Par veiktajiem ugunsritiem liecina starp ceļu locītavām atrastie divu degušu zvārguļu fragmenti (20. att.: 10). Pārsteigumu izraisīja rokauta novietojums. Tas aptīts nevis kā parasti ap roku, bet ap galvu. Kādu ārēju kaulu iztrūkumu vai to bojājumu, kas varētu būt ievainojuma sekas un izskaidrotu šādu rokauta situāciju, neatrada. Sievietēm līdzī doti dažādu tipu kaklariņķi. Agrākajos kapos atrada kaklariņķus ar paplašinātiem noplacinātiem galiem un rombveida rotājumu kopā ar rievotu bronzas cilindriņu kaklarotu. Vēlākajos — to virsmu klāja trīsīnātu līniju ornamenti vai arī piekārtas mēlītes un tie bija sastopami kopā ar vītiem kaklariņķiem ar cilpu vai konusveida galiem. Retu atradumu tipu latgaļu kapulaukos pārstāv stienveida kaklariņķis, kura vienu galu noslēdz noplacināta poga, bet otru — āmuram līdzīgs veidojums. Bez tam atrada arī kruķadatas, manšetaproces (20. att.: 11), spirālaproces, aproces ar zvērgalvu galiem, lentveida vai grīstes vainagus, bronzas pakavsaktas, važiņu rotu ar važturi, spirālgredzenus, dažos kapos arī dzelzs sirpi. Interessants ir 4. kapā iegūtais galvassegas (cepures?) rotājums (20. att.: 1), kurš datējams ar 10. gs. Tam kompozicionāli tuvākā analogija atrodama Laukskolas 232. kapā (11. gs.). Taču Skripstu atradums konstruktīvi šķiet

arhaiskāks. Vairākos kapos bija saglabājušās tekstilijas — nerotātas villaines fragmenti (8., 9., 11. kaps), arī no krāsainiem vilnas diegiem darinātas jostas mezgls (9. kaps).

Pētījumi Skripstu senkapos iezīmējuši jaunu punktu latgaļu kultūras izplatības kartes ziemeļu virzienā Vidzemē. Kopā ar Baižkalna Upmaļu, Priekuļu Kampu—Ģūģeru kapulauku tas ataino tendenci šī perioda kapulaukus te ierīkot somisko akmeņu krāvumu kapu tuvumā.

PĒTĪJUMI VĒRGALES OŠENIEKU KAPULAUKĀ 1992. GADĀ

Ošenieku kapulauks (Liepājas raj. Vērgales pag.; pieminekļa Nr. 755) ar pārtraukumiem pētīts kopš 1988. g. (A. Vasks, I. Virse). Senkapi tika konstatēti ovālā, ZA—DR virzienā orientētā uzkalniņā, kura garums 40 m, platums 30 m. Līdz šim izrakumi veikti ZR, ZA, DA sektorā; 1991.—1992. g. — DR sektorā, aptverot galvenokārt senkapu centrālo daļu. Nepētīta palikusi uzkalniņa perifērija, sevišķi ziemeļu un austrumu pusē, kas ir turpmākā darba uzdevums.

1992. g. jūlijā Latvijas Universitātes ekspedīcija turpināja darbu DR sektorā 1. izrakumu laukumā (104 m² platībā). Norokot 50—70 cm biezu slāni, sasniegta pamatzeme — tīra dzeltena smilts. DR sektora 2. izrakumu laukumā (uz rietumiem no 1. laukuma) 78 m² platībā norakta velēna un 1. kārtā 20—30 cm dziļumā.

Ošenieku kapu uzkalniņu veido pelēcīgi brūna jaukta smilts, kurā vērojamas arī sīkas oglītes, pelnaini plankumi. 1992. g. neizdevās atklāt nevienu apbedījumu, taču, ka tādi DR sektorā bijuši, liecina divi 1991. g. izpētītie kapi, kā arī visā laukuma teritorijā atrastās senlietas, māla miniaturtrauciņi un to fragmenti. Konstatēti arī divi plašāki jaunāku laiku pārrakumi. Viens no tiem lokalizējās laukuma austrumu pusē un saistāms ar jau DA izrakumu laukumā atklāto akmeņu krāvumu. Starp galvas lieluma un mazākiem akmeņiem tika atrasts ķieģeļa fragments. Iespējams, ka šis akmeņu krāvums radies šā gadsimta 20.—30. gados, kad uzkalniņā tika izlauzti priežu celmi, lai būtu iespējams to apstrādāt. Zem akmeņiem 55—60 cm dziļumā pamatzemē iezīmējās četrstūrainis, 2,5×1,4 m liels pelēks plankums, kuru izsmēlot atklājās 35—40 cm pamatzemē iedziļināta bedre ar plakanu dibenu. Tās pildījumā konstatēti gan pelnu—ogļu, gan jauktas smilts noslāņojumi. Bedrē atrasta bronzas aproce ar skaldņotiem vāļu galiem

(21. att.: 10). Šī iedziļinājuma nozīme nav skaidra, taču šķiet, ka tas nav bijis apbedījums un aprobe tajā nokļuvusi nejauši.

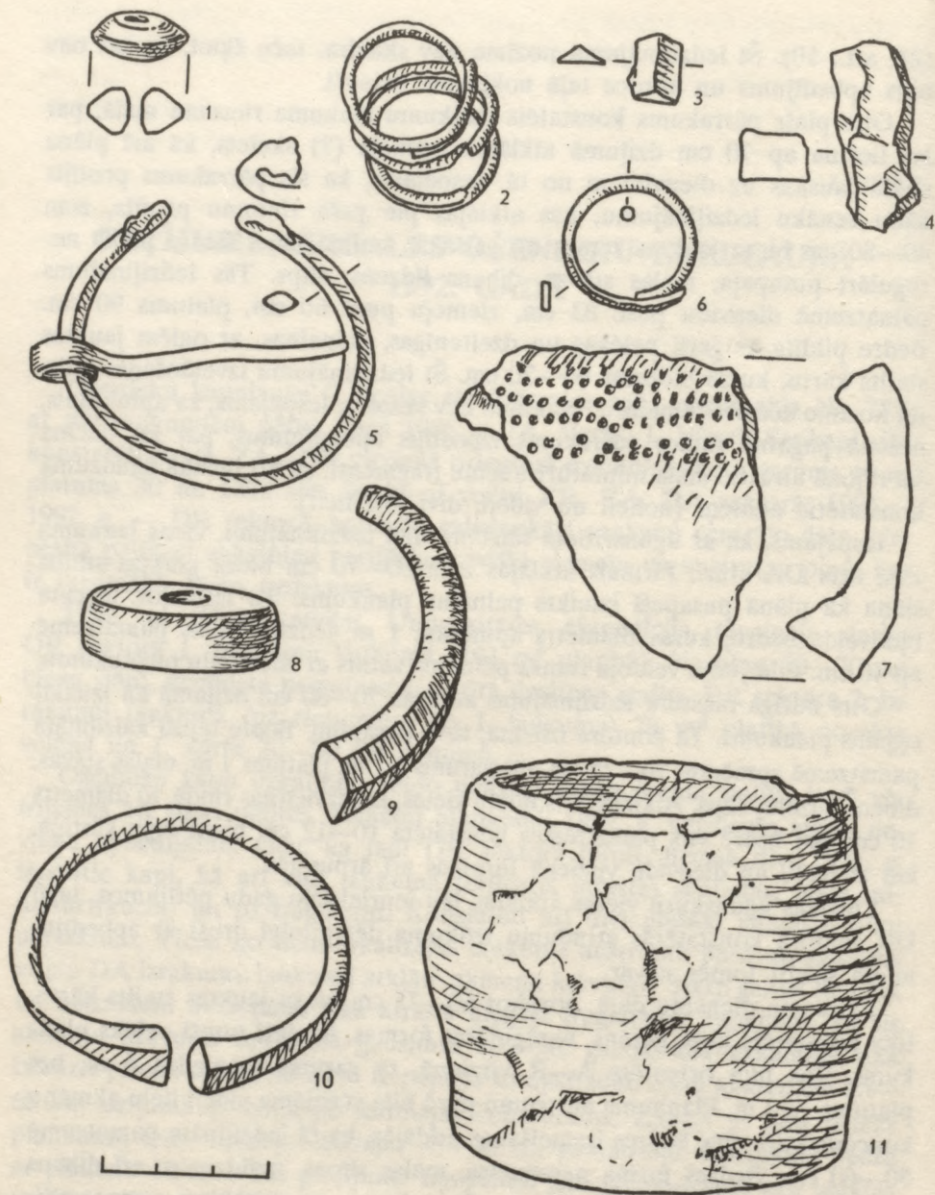
Otrs plašs pārrakums konstatēts izrakumu laukuma rietumu malā, par ko liecina ap 70 cm dziļumā atklātais kumeļa (?) skelets, kā arī plāna stikla lauskas uz dienvidiem no tā. Iespējams, ka šis pārrakums postījīs kādu senāku iedziļinājumu, kas atklājās pie paša rietumu profila, zem 40—80 cm bieza jauktas zemes un gaišākas smilts slāņa. Bedre plānā neregulāri pusapaļa, malas stāvas, dibens līdzens, slīps. Tās iedziļinājums pamatzemē dienvidu pusē 83 cm, ziemeļu pusē 60 cm, platums 90 cm. Bedre pildīta ar gaiši pelēkas un dzeltenīgas, pelnainas, ar ogleņiem jauktas smilts kārtu, kuras biežums 65—70 cm. Šī iedziļinājuma izveidošanas laiks un nozīme bez pētījumiem 2. laukumā nav skaidra. Iespējams, ka aplūkotais, nesēnā pagātnē radies pārrakums izpostījīs apbedījumus, par ko liecina šai rajonā atrastie māla miniatūrtrauciņu fragmenti, kā arī lielākā daudzumā konstatētie akmeņi (nelieli un vidēji, divi ļoti lieli).

Iespējams, ka ar ugunsritiem saistāmi divi iedziļinājumi, viens laukuma ZA, otrs DA stūrī. Pirmais atklājās zem 60—70 cm bieza jauktas smilts slāņa kā plānā pusapaļš izteikts pelnains plankums. To izsmēlot, atsegta blīvdeveida bedre, kuras diametrs apmēram 1 m, iedziļinājums pamatzemē ap 40 cm. Pildījumu veidoja tumša pelnaina smilts ar lielu ogļu piejaukumu.

Otrs līdzīga rakstura iedziļinājums atklājās 70—80 cm dziļumā kā izteikti ogļains plankums. Tā kontūra izliekta, tuva pusaplim. Bedre bijusi iedziļināta pamatzemē apmēram 10—25 cm, tās garums 1,7 m, platums 1 m, malas stāvas, dibens līdzens, slīps. Atklātas trīs mietu vietas, kas izvietotas rindā, to diametrs 10 cm. Šai bedrē virs pamatzemes konstatēta 10—12 cm bieza ogļu kārtiņa, kas ziemeļu un dienvidu virzienā turpinās arī ārpus tās.

Līdzīga ugunsroku vietas atklātas jau iepriekšējo gadu pētījumos, taču DR sektorā konstatētās atradumu trūkuma dēļ pilnīgi droši ar apbedījumiem saistīt tomēr nevar.

Laukuma dienvidu daļā, norokot 60—75 cm biezu jauktas smilts kārtu, tika konstatēts liels, garens, neregulāras formas, izteikti tumši pelēks plankums. Tas bija orientēts A—R virzienā, tā garums sasniedza 6 m, bet platums — 3 m. Plankuma austrumu pusē bija vērojama vidēji lielu akmeņu koncentrācija. Pēc bedres izsmelšanas atklājās, ka tā iedziļināta pamatzemē 50—60 cm. Bedres forma neregulāra, malas slīpas, nelīdzenas, arī dibens nelīdzens. Tās pildījums izteikti tumšs, pelnains, ar vairākiem segmentveidīgiem ogļu un gaišāku smilšu noslāņojumiem, kā arī ogļu koncentrācijas vietām, kuru biežums sasniedza 5—8 cm. Atrastas neliela izmēra biezas

21. att.

trauku lauskas ar rupju zvīrgzdu piejaukumu māla masā. Līdz šim līdzīgas bedres citos laukumos nav konstatētas, tās nozīme nav skaidra.

Aplūkoto bedru pildījums visai krasi atšķiras no uzkalniņa pelēkbrūnās jauktās smilts. Tas, kā arī vairākkārt virs pamatzemes konstatētā ogļu un pelnu kārtiņa (ZA, DA sektora austrumu malā, DR sektora dienvidaustrumu daļā) ļauj vēlreiz izteikt apgalvojumu, ka uzkalniņš ticis uzbērts mākslīgi, zemi ņemot no kādas daudz agrākas apmetnes vietas, par ko liecina krama priekšmetu atradumi.

Lielāka apbedījumu koncentrācija vērojama uzkalniņa centrālajā un ZA daļā, bet tā ZR sektora rietumu daļā un DR sektora 1. izrakumu laukuma dienvidu pusē apbedījumi nav fiksēti.

1992. g. izrakumu laikā atrastas 44 senlietas, no kurām 25 ir krama priekšmeti. Vairums no tiem ir neapstrādātas atšķilas, nukleji, taču atrasts arī kasīklis ar retušas pēdām un nažveida plāksnīte (21. att.: 3, 4), kuri attiecināmi uz mezolītu (krama priekšmetus noteica I. Zagorska). Līdzīgs krama inventārs raksturīgs arī iepriekšējo gadu pētījumiem (kopā 13 priekšmeti). Ar 5.—7. gs. datējamās aprocas ar skaldņotiem vāļu galiem (21. att.: 9, 10), spirālgredzenu (21. att.: 2, 6) un stopa saktu fragmenti, bikoniska dzintara krelle (21. att.: 1), cilindrisks smilšakmens vērppjamās vārpstiņas skriemellītis (21. att.: 8). Tāpat kā iepriekšējos gados, atrasti arī vairāki māla miniatūrtrauciņi — spaiņveida un ar sašaurinātu kaklu (21. att.: 11), kā arī to fragmenti. Uz viena trauciņa konstatēts iespiestu punktiņu un svītriņu rotājums tā plecu daļā (21. att.: 7). Uz 12.—13. gs. attiecināma bronzas pakavsakta ar deģenerētiem zvērgalvu galiem un šķērs-griezumā lēcveida loku (21. att.: 5). Līdzīgi datējami priekšmeti atrasti arī agrāk (nazis ar kniedētu spalū).

Vērgales Ošeniņu kapu uzkalniņā atsegtajos apbedījumos izsekojamas tās pašas apbedīšanas tradīciju un kapa inventāra īpatnības, kādas raksturīgas kuršu kultūrai 5.—7. gs. Dienvidrietumkurzemē un Lietuvas Piejūrā. Tajā pašā laikā uzmanību saista vairākas savdabīgas iezīmes. Te diezgan bieži atrasti rotāti māla miniatūrtrauciņi, rotu ziedojumi (t.s. papildinventārs), kas ietītas vilnas audumā vai ieliktas kriju vācelē, dzintara krellīšu atradums miniatūrtrauciņā. Pie kapulauka īpatnībām jāpieskaita arī bērū ugunsritu pēdas — pavards, ugunsroku vietas, ogļu kārtiņa virs pamatzemes. Savdabīgas ir arī DR sektorā fiksētās bedres, taču to skaidrojums prasa tālākus pētījumus.

AKMENS LAIKMETA MEKLĒJUMI ZEMGALĒ

Pirmās ziņas par iespējamo vēlā paleolīta apdzīvotību Latvijā tika iegūtas 70. gadu sākumā Salaspils Laukskolas apmetnē (A. Zariņa, 1972; I. Zagorska, 1973, 1974). Pamazām, pārskatot vecās kolekcijas Latvijas vēstures muzejā un Latvijas vēstures institūta fondos, dati papildinājās. Pašlaik ar vēlā paleolīta kaula, raga un krama priekšmetu atradumiem labi iezīmējas Daugavas ūdensceļš un ar to saistītais Lubāna ezera baseins. Šajās vietās iegūti arī ziemeļbriežu kauli, kas saistīti ar augšējo driasu, tātad vēlā paleolīta laiku.

Pētnieku interesi piesaistīja arī Lielupes baseins, kur upes lejteces rajonā plašā teritorijā igauņu paleozoologs K. Paavere (1962) atzīmējis ziemeļbriežu kaulu atradumus. Te jāmin Valgunde, Cenas muiža, Olaine, Tīrelpurvs, arī Mēmeles un Mūsas sateces rajons. Šie atradumi tika datēti ar vēlā paleolīta beigām, mezolīta sākumu, t.i., 8. g.t. p.m.ē.

Septiņdesmito gadu otrajā pusē J. Graudoņa vadītajos izrakumos Lielupes kreisā krasta augstienē — Vedgu apmetnē, Ciemaldas un Kakužēnu kapulaukos — cita starpā atrada arī gaiša krama rīkus, kas, iespējams, piederējuši vidējam akmens laikmetam — mezolītam (J. Graudonis, 1976—1980).

1991. g. vasarā Spīdolas skolas direktors A. Tomašūns ar skolēniem pārgājiena laikā Jelgavas—Staļģenes ceļa malā pie Vecsvirlaukas ciema Avotiņu mājām uzartajā laukā savāca zilganpelēkas krama šķilas. Konsultējoties ar arheologu J. Urtānu, kļuva skaidrs, ka tur bijusi sena, iespējams, akmens laikmeta dzīvesvieta (J. Urtāns, 1992). 1992. g. rudenī šo vietu apmeklēja arī Latvijas vēstures institūta arheologi. Ar Anglijas latvietes van Gīzenas (*Gieson*) kundzes materiālu atbalstu Latvijas vēstures institūta arheologi 1993. g. 20.—30. jūnijā Vecsvirlaukas Avotiņos veica nelielus pārbaudes izrakumus.

Augstieni, kurā atrasti krami, veido Baltijas baseina senais krasts. Pa senleju tagad plūst Lielupe un tās pieteka Svitene. Lauks situēts kādu puskilometru uz ziemeļaustrumiem no Svitenes upītes grīvas, tas plešas terasē starp senlejas krastu un mežmalu. Mežmalā vēl vērojamas pirmā pasaules kara laika tranšeju pēdas.

Visvairāk krama savrupatradumu tika iegūts lauka centrālajā, augstākajā daļā un ziemeļaustrumu galā. Tur 200 m garā un 50—60 m platā joslā tika iemērītas piecas nelielas pārbaudes tranšejas 119 m² kopplatībā.

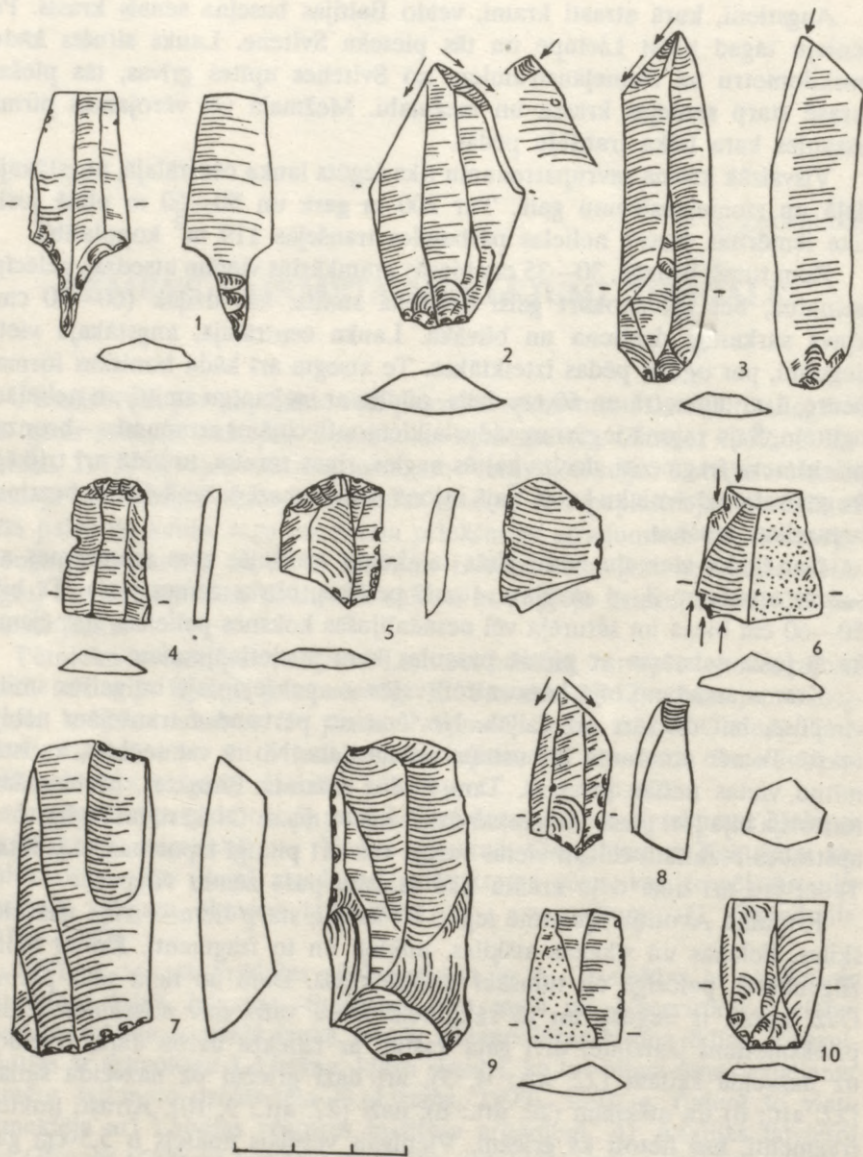
Zem tumši brūnās, 30—35 cm biezās aramkārtas vietām atsedzās pelēcīgi pelnaina, bet galvenokārt gaiši dzeltena smilts, kas dziļāk (60—90 cm) kļuva sarkanīgi dzeltena un blīvāka. Lauka centrālajā, augstākajā vietā degumu, pat oglišu pēdas izteiktākas. Te atsegta arī kāda koniskas formas bedre, 1 m diametrā un 60 cm dziļa, pildīta ar sarkanīgu smilti un nelielām ogļītēm. Šajā rajonā iegūti uz viduslaikiem attiecināmi atradumi — bronzas priekšmetu fragmenti, dzelzs kaltās naglas, ripas trauku, to vidū arī trijkāja fragmenti un dzīvnieku kauli. Šajā rajonā jāatzīmē arī dažas švīkatas bezripas keramikas lauskas.

Gar lauka ziemeļu malu visās izrakumu tranšejās zem aramzemes atsedzās apmēram 3—4 m plata, tumši pelēkas, blīvas zemes josla. Tā bija 50—60 cm bieza un saturēja vēl nesadalījušās koksnes paliekas. Iespējams, ka šī josla saistāma ar pirmā pasaules kara nocietinājumiem.

Krama atradumi bija koncentrēti velēnas apakšējā daļā un gaišās smilts virspusē, bet dažkārt arī dziļāk. Neviena no pārbaudes tranšejām nebija tukša. Tomēr atradumu intensitāte nebija liela. No tā var secināt, ka īstās mītnu vietas netika atrastas. Tam ir divi iemesli. Pirmkārt, pārbaudāmā teritorija bija ļoti plaša un izraktā daļa samērā maza. Otrkārt, lauka ilgstošas apstrādes rezultātā celtņu vietas varēja tikt arī pilnīgi izpostītas, sajauktas. Tādēļ jau arī liela daļa kramu tika salasīta pašā zemes virspusē.

Kopumā Avotiņu apmetnē iegūti 87 krami, starp tiem — rīki, nažveida šķīlas, lielākas un sīkākas atšķīlas, nukleji un to fragmenti. Krami baltā, zilganbaltā, pelēcīgā un tumšāki pelēkā krāsā. Daļu no tiem sedz patina. Daži krami ir deguši, un to sākotnējā krāsa vairs nav nosakāma. Starp priekšmetiem jāatzīmē: divi gala kasīkļi ar izliektu darba daļu, izveidoti uz nažveida šķīlām (22. att.: 4, 5), arī daži griežņi uz nažveida šķīlām (22. att.: 6) un atšķīlām (22. att.: 8), naži (22. att.: 9, 10). Atrasti nukleju fragmenti, kas lietoti kā griežņi. Vienīgais veselais nuklejs ir 5,5 cm garš eksemplārs ar diviem slīpiem atšķēlumu laukumiem (22. att.: 7).

Pēc tik neliela atradumu skaita un ne īpaši raksturīgām un datējošām krama priekšmetu formām Avotiņu apmetni grūti pieskaitīt kādam no-

teiktam akmens laikmeta posmam. Par apmetnes senumu it kā liecina: 1) atrašanās senā Baltijas ledus ezera krasta tiešā tuvumā; 2) atsevišķu krama priekšmetu un šķilu patinējums; 3) divlaukumu nuklejs, kas ir sena forma — galvenokārt attiecas uz vēlo paleolītu un agro mezolītu; 4) tas, ka rīku lielākā daļa veidota uz nažveida šķilām, kas ir senākās tehnikas pazīme. Šaubīties liek: 1) arī nepatinēta krama klātbūtne; 2) neizteiksmīgas, vairāk vidējam akmens laikmetam raksturīgas griežņu formas; 3) isti datējošu rīku trūkums. Iespējams, ka apmetnes vieta izmantota atkārtoti dažādos laikposmos.

Ka Lielupes baseins varēja būt apdzīvots vēlajā paleolītā—agrajā mezolītā, liecina kāds krama bultas gals ar izteiktu, retušētu kājiņu (t.s. «*Stielspitzen*» vai «*Tanged point*»), kas iegūts Mežotnes pilskalna izrakumos jau 30. gadu beigās (V. Ģintera izrakumi, LVM fondi; 22. att.: 1). Stipri patinēti, izteikti paleolītiski griežņi kā savrupatradumi atzīmējami no Ziedoņskolas parka teritorijas (arī 30. gadu izrakumi; 22. att.: 2, 3).

Varbūt Avotiņu apmetnes iedzīvotāji nebija paši pirmie ienācēji Latvijas teritorijā, bet nedaudz vēlāk te dzīvojuši to pēcteči. Neskaidrību vēl daudz, un vēlams būtu šīs vietas pētniecību turpināt.

IZRAKUMI DAUGMALES SENVIETU KOMPLEKSĀ — PILSKALNĀ, SENPILSĒTĀ UN KAPULAUKĀ PIE SENPILSĒTAS.

Latvijas vēstures muzeja Daugmales arheoloģiskā ekspedīcija, kuru finansēja Rīgas raj. valdes Kultūras daļa un Sorosa fonds, 1992. un 1993. g. turpināja pētījumus Rīgas raj. Daugmales senvietu kompleksā 605 m² platībā. Pilskalnā un aizsarggrāvī tā priekšā (8.—10. izrakumu laukums) pētīti 282 m² (izrakumi šeit tika uzsākti jau agrāk), senpilsētas austrumu daļā atsegti 225 m², bet jaunatklātajā kapulaukā pie senpilsētas — 98 m².

Izrakumu gaitā iegūtas 305 senlietas un ap 3200 māla trauku lausku.

8. izrakumu laukumā pilskalna dienvidu pusē izrakumi tika pabeigti. Tie ļāva precizēt pilskalna malas nocietinājumu sistēmas izbūvi. Pilskalna plakuma daļā, kura ietilpa 8. izrakumu laukumā, kultūrslāņa biezums bija 2 m, bet iedziļinājumos 2,5 m, nogāzes daļā laukuma dienvidu profilā tas sasniedza līdz 3,7 m. Tā ir zeme, kas pakāpeniski uzpildīta pilskalna nogāzē, tādējādi to padarot stāvāku un vienlaicīgi paplašinot pilskalna plakumu. Pilskalna apbūves sākuma posmā (1. g.t. p.m.ē.) tā malā atradusies stabos balstīta konstrukcija. Tās vietu iezīmēja trīs lielas, diametrā 0,5, 0,4, 0,2 m stabu bedres. 1 m uz ziemeļiem no tām 0,15—0,2 m platā joslā iezīmējās vairākas, diametrā 0,07—0,08 m mietu vietas, domājams, no pīta žoga. Gan stabu būve, gan žogs veidots pirmajā pilskalna malas izveides stadijā, kad virs pamatzemes atradies līdz 0,3 m biezs zemes slānis. Nākamajā nogāzes izveides posmā virs šī slāņa sabērts 0,7—0,8 m biezs tumšas jauktas zemes slānis. Ar to nogāze padarīta ievērojami stāvāka, bet plakums lielāks. Slānis tikpat kā nesaturēja atradumus, tikai atsevišķas švīkātās keramikas lauskas. Virs tumšās, sabērtās zemes klāts māls ar sīku akmentiņu piejaukumu. Māla slāņa biezums 0,22—0,33 m. Virs tā veidots Daugmales pilskalna malu izbūvei raksturīgais akmeņu krāvums. Starp mālu un bruģi

bija vērojama plāna tumšas zemes kārtiņa, kas liek domāt, ka sākotnēji nogāzi klājis tikai māls un krāvums virs tā veidots nedaudz vēlāk.

9. izrakumu laukumā pilskalna vaļņa ziemeļu galā (Daugavas krastā) kopumā atsegta 13 kārtas, kas vaļņa vidusdaļā atbilst 5,6 m augstumam. Sasniegtais līmenis acīmredzot attiecas uz m.ē. sākumu, bet precīzāks datējums tiks noteikts pēc radioaktīvā oglekļa analīžu datu saņemšanas. 13. kārtas līmenī atsegts ap 2 m plats degušu koku klāsts, tā priekšā atradies no kārtīm, kuru diametrs 0,05 m, veidots žogs. Nākamā apbūves posmā tas apbērts ar gaišu zemi, tādējādi padarot valni ievērojami augstāku — aptuveni par 1,5 m. Virs gaišās zemes vaļņa ārmaļā veidots biezs māla slānis. Nākamajos vaļņa ārmaļas nocietināšanas posmos tā klāta ar akmeņu krāvumiem četrās kārtās. Īpaši masīvi veidoti divi pirmie krāvumi, kas atsegti 10. un 11. kārtā. Tie saturēja lielus 0,4×0,6, 0,2×0,6, 0,32×0,18 m u.tml. akmeņus. Nogāzes lejasdaļā tie lielāki, augstāk — mazāki. Izrakumi rādīja, ka sākotnēji līdz 80 m garais pilskalna valnis visā garumā nav veidots vienādi. Tā ziemeļu galā akmeņu krāvumu nav. Šeit 6. kārtas līmenī ārējās nogāzes vidusdaļā atsedza 4×3 m lielu, vienā kārtā veidotu akmeņu klāstu, kas balstījās mālainā, jauktā zemē. Akmeņi šeit dažāda lieluma. Tā augšdaļā vairākas lielas dolomīta plāksnes (0,8×0,55, 0,87×0,26, 0,6×0,33 m). Lejasdaļā akmens klāsts saturēja granītus (0,5×0,25, 0,53×0,3, 0,3×0,2 m u.tml.). Iespējams, ka šeit ar akmeņiem bijis aizpildīts kāds vēlāks pārrakums.

Vaļņa rietumu pusē pret pilskalnu 11. kārtā atsedza saimniecības bedri, kas liecināja, ka celtnes pieslējušās vaļņa slīpajai nogāzei.

10. izrakumu laukumā pāri aizsarggrāvim tika sasniegts pamatzemes līmenis. Grāvis bijis lēzens, 6—7 m plats, tā dziļums sasniedzis 2 m.

Iegūto senlietu skaits pilskalnā nav liels. Minamas atsevišķas kaula adatas (23. att.: 2), sudraba apaļais vairogveida piekariņš (23. att.: 3), aizsarggrāvī pamatzemes līmenī atrasta Dānijas Haralda Heima (1075—1080) monēta (noteica T. Berga).

Senpilsētā izrakumi tika veikti IX—XII izrakumu laukumā. Kultūrslāņa biezums šeit 0,6—0,7 m, bet iedziļinājumos pārsniedza 1 m. Senpilsētā atsedza piecas māla kleķa krāsnis un divas akmeņu krāsnis, kas iedziļinātas līdz 40 cm. Iegūtais izrakumu materiāls ļauj raksturot senpilsētas austrumu daļu kā izteiktu amatnieku apmetni. Šeit iegūts daudz metālapstrādes produktu — kricas, sārņi, kā arī māla tīģeļu fragmenti. Ar amatniecību acīmredzot saistāma arī zobena roktura pogas puse (23. att.: 8), lai gan tās forma un inkrustētais ornaments liek to uzskatīt par ievestu no Skandināvijas. Par apmetnes iedzīvotāju nodarbošanos ar zemkopību liecina dzelzs

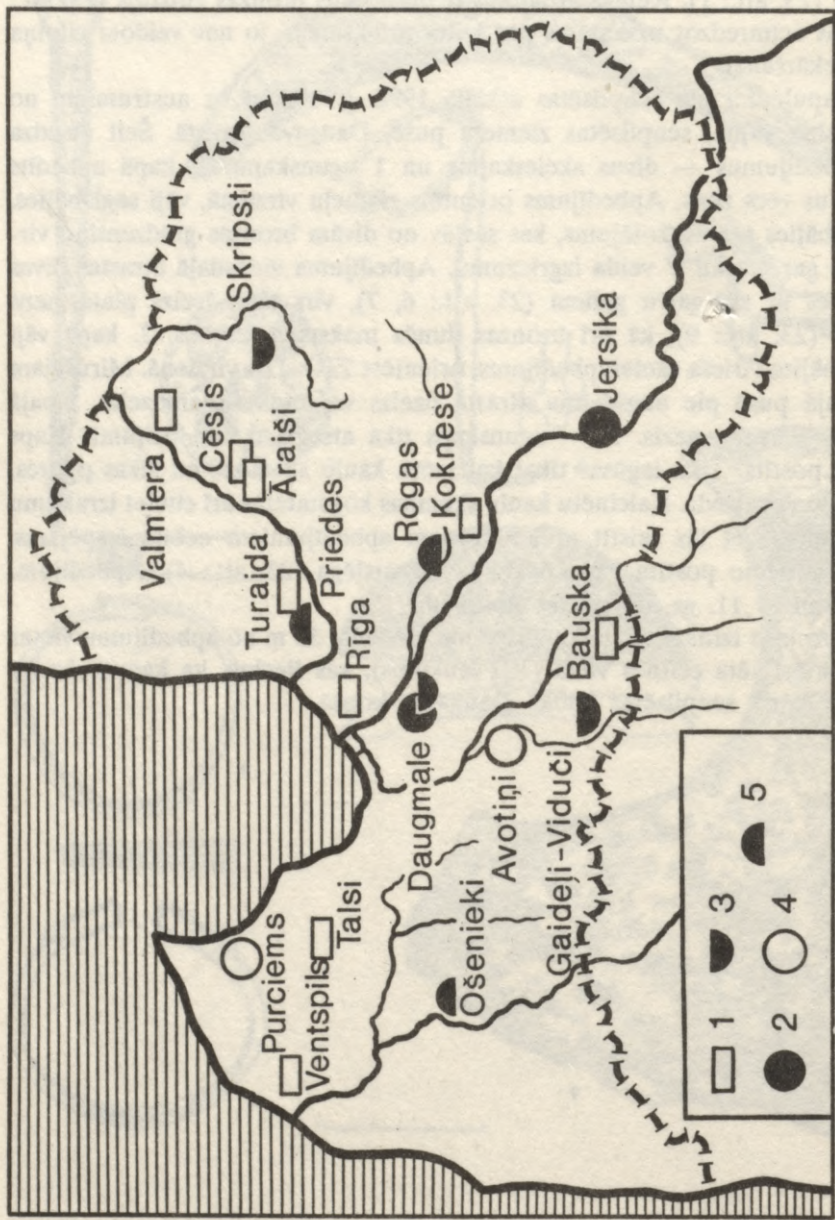

23. att.

sirpis (23. att.: 1). Retāks atradums ir plastiskais bronzas zirdziņš (23. att.: 5), kas acīmredzot uzskatāms par kulta priekšmetu, jo nav veidota cilpiņa tā piekāšanai.

Kapulauku pie senpilsētas atklāja 1992. g. 100 m uz austrumiem no pilskalna vaļņa, senpilsētas ziemeļu pusē, Daugavas krastā. Šeit atsedza 3 apbedījumus — divus skeletkapus un 1 ugunskapu. 1. kapā apbedīts 6 gadus vecs zēns. Apbedījums orientēts ziemeļu virzienā, vāji saglabājies. Saglabājies svārku rotājums, kas sastāv no divām bronzas gredzentiņu virknēm gar svārku V veida izgriezumu. Apbedījuma vidusdaļā atrastas divas aproces ar zvērgalvu galiem (23. att.: 6, 7), virs tām dzelzs platasmens cirvis (23. att.: 9), kā arī bronzas dunča maksts apkalums. 2. kapā vāji saglabājies vīrieša skeletapbedījums, orientēts ZR—DA virzienā. Mirušajam kreisajā pusē pie augšdelma atrasta dzelzs veģveida šķiļamdzelzs, labajā pusē — dzelzs nazis. 3. — ugunskaps tika atsegts 0,5 m dziļumā. Kaps stipri postīts. Tika iegūtas tikai kalcinētu kaulu šķembas un sīkas ogļītes. Piedevas neatrada. Kalcinētu kaulu šķembas konstatētas arī citviet izrakumu laukumos, bet tās saistīt ar konkrētiem apbedījumiem nebija iespējams. Iespējams, no postīta kapa nāk bronzas atslēga (23. att.: 4). Apbedījumi datējami ar 11. gs. un pieder lībiešiem.

Turpinot izrakumus tālāk austrumu virzienā, 30 m no apbedījumu vietas tika konstatēta celtnes vieta (XII laukums), kas liecina, ka kapulauks atradies šaurā senpilsētas ielokā Daugavas krastā.

Arheoloģiskie izrakumi Latvijas teritorijā 1992. un 1993. gadā: 1 — mūra pils, 2 — pilskalns, 3 — līdzinie kapulauki, 4 — apmetnes, 5 — uzkalniņu kapulauki

ERGEBNISSE DER ARCHÄOLOGISCHEN AUSGRABUNGEN IN LETTLAND 1992—1993

Zusammenfassung

Die im Territorium Lettlands 1992 und 1993 erforschten archäologischen Denkmäler sind von der Steinzeit bis zum späten Mittelalter zu datieren.

Unter der Leitung von I. Zagorska wurden Ausgrabungen in Avotiņi bei Vecsvirlauka durchgeführt. Das Fundmaterial (Kratzen aus Flintstein, Messer, Nuclei) zeugen davon, dass Menschen in Zemgale, im Becken der Lielupe, während der Steinzeit, wahrscheinlich schon im späten Paläolithikum, gelebt haben. Davon zeugen auch die damalige geographische Umgebung, die Nähe der Ufer des Baltischen Eissees, und die schon früher gefundenen Knochen der Rentiere in Valgunde, im Trelš-Sumpf, in Olaine sowie mesolithische Erzeugnisse aus Flintstein, gefunden auf dem linken Ufer der Lielupe unweit von Ciemalde.

In den erneuerten Ausgrabungen in der Siedlung Purciems hat I. Loze Funde aus der Steinzeit festgestellt. Sie beziehen sich auf den Beginn der Transgression des Litorinameeres. Unweit von Purciems wurde eine neue steinzeitliche Siedlung, Ģipka A, entdeckt. Neue Untersuchungen sowie die Auswertung der im Rahmen des Programms «Mensch und Meer» gefundenen Materialien sind nicht nur für die Erforschung der frühen Bevölkerungsphase der Küste Kurlands wichtig, sondern könnten auch für die Erforschung der westlichen Küste der Ostsee, besonders der Steinzeit in Gotland, von Bedeutung sein.

Unter der Leitung von I. Virse wurde ein Grabhügel aus der mittleren Eisenzeit in Ošenieki bei Vērgale erforscht. In der Erdaufschüttung wurden mehr als 20 mesolithische Gegenstände aus Flintstein (Kratzen, messerähnliche Plättchen) gefunden. Sie stammen wahrscheinlich aus einer in der Nähe gewesenen steinzeitlichen Siedlung. Der Grabhügel wurde für Bestattungen der Kuren im 5.—7. Jh. ausgenutzt, obwohl einige Funde sich auf das 12. und 13. Jh. sowie das Mittelalter beziehen.

Funde aus verschiedenen Perioden wurden auch in den Ausgrabungen im Gräberfeld Gaidelī-Viduči und in der Siedlung Jaunsvirlauka unter der Leitung von J. Urtāns erworben. Dort befinden sich sowohl Gräber der Sengallen aus dem 5.—7. Jh. als auch ein mittelalterlicher Friedhof mit Funden aus dem 16.—17. Jh. Laut Zeugnissen der örtlichen Einwohner wurde auch ein mit Kalkstein ausgelegtes Sarggrab gefunden, das sich auf die Zeit vor Chr. beziehen könnte. In der Siedlung wurde ohne Töpferscheibe erzeugte Keramik gefunden.

In Skriptsti hat A. Vilka festgestellt, dass im 8.—11. Jh. ein lett-gallisches Gräberfeld hart neben den steingehäuften Gräbern baltischer Finnen aus der frühen Eisenzeit eingerichtet war.

Die Ausgrabungen von J. Asaris in Sāraji bei Lībagi haben ein charakteristisches Fundmaterial der Brandgräber von Männern (Helme, Schwerter, Speere, Beile, Pferdegeschirr u.a.) ergeben. In der Siedlung Talsi wurden von J. Asaris und A. Tora Standorte zweier Gebäude aus dem 12.—13. Jh. mit Bauopfern — Pferdeschädeln — freigelegt. Solche Bauopfer wurden auch vor dem Zweiten Weltkrieg während der Ausgrabungen im Burgberg Talsi festgestellt.

Die Rekonstruktion der Seesiedlung Āraiši wurde unter der Leitung von J. Apals fortgesetzt. Bis jetzt sind bereits 14 Häuser von den insgesamt 22 vorgesehenen errichtet. Es wurde die Erkundung von Wohnorten dieses Typs erneuert. In drei Seen (Bricu, Salu und Liezeres) wurde ohne Töpferscheibe hergestellte Keramik gefunden.

Unter der Leitung von J. Ciglis wurde die Erkundung archäologischer Denkmäler im Rayon Rīga fortgesetzt und fanden Kontrollausgrabungen in den Denkmälern des 11.—13. Jh. in Priedes bei Krimulda, Kārļakalns in Turaida, Krustakalns in Sigulda statt.

Unter der Leitung von Ē. Mugurēvičs und A. Vilcāne wurden die Ausgrabungen im Burgberg und in der Burgsiedlung Jersika fortgesetzt. Im Burgberg wurden Befestigungen der Westseite des Berges und die Bebauung aus dem 10.—12. Jh. (Pfahlzaun, keilförmige Ausbauten) erforscht. Es wurde festgestellt, dass die Burgsiedlung sehr gross gewesen ist. Sie hat sich über die jetzige Landstrasse bis zur Eisenbahn erstreckt; in den früheren Plänen war kein so grosses Territorium verzeichnet.

In den Ausgrabungen von G. Zemītis wurden im Denkmälerkomplex Daugmale Befestigungen des Burgbergs an der Südseite, am nördlichen Ende des Walls und am Schutzgraben erforscht. Im östlichen Teil der Burgsiedlung wurde intensive Handwerkertätigkeit (Metallbearbeitung)

festgestellt. Neben der Burgsiedlung wurde 100 m östlich vom Burgberg ein neues Gräberfeld entdeckt; es wurden auch 3 Gräber aus dem 11. Jh. freigelegt.

M. Atgāzis hat die Hauptergebnisse nach dem Abschluss der langjährigen (1984—1991) Ausgrabungen im grossen Gräberfeld Dreņģeri-Čunkāni zusammengefasst. Der Anzahl der erforschten Gräber nach ist dieses Denkmal das grösste semgallische Gräberfeld aus der mittleren und späten Eisenzeit in Lettland.

I. Bernāte hat die Ausgrabungen im mittelalterlichen Rogu-Friedhof in der Gemeinde Krape geleitet. Dort wurden 13 Gräber aus dem 17. und Anfang des 18. Jh. freigelegt. Das ist ein Bauernfriedhof ausserhalb der Kirche, und somit haben sich hier mehrere alte Bestattungssitten erhalten: den Verstorbenen wurden ins Grab einzelne Münzen und Gegenstände mitgegeben.

Ausgrabungen wurden in 6 mittelalterlichen Burgen fortgesetzt. Unter der Leitung von Z. Apala wurden Forschungen am Fuss des Nordturms der Burg Cēsis fortgesetzt. In der Kulturschicht wurden viele interessante Artefakte gefunden (Schachfiguren, Schreibgriffel u.a.). Besonders reich ist der Fund einer Sammlung von Renaissance-Kacheln aus dem 16. Jh., etwa 2600 Bruchstücke. Unter den zahlreichen Porträtkacheln sind besonders 24 Stück mit der Abbildung Martin Luthers zu erwähnen.

In der Ordensburg Āraiši wurden unter der Leitung von J. Apals Überreste mehrerer in verschiedenen Perioden errichteter Steinbauten freigelegt. Man hat auch einige für die örtlichen Einwohner typische Schmucksachen gefunden.

In der Ordensburg Bauska wurden unter der Leitung von A. Caune und J. Grūbe am Mauerfuss des östlichen Gebäudes der neuen Burg die alten Fundamente der Schutzmauer der im 15. Jh. erbauten Vorburg freigelegt.

In der Ordensburg Valmiera wurden unter der Leitung von T. Berga Keller des Westgebäudes enttrümmert und die Kulturschicht im Hof der Burg erforscht. Während der Ausgrabungen wurde die ehemalige Raumverteilung der Burg präzisiert. Es wurden mehrere lettgallische Artefakte gefunden.

Unter der Leitung von J. Graudonis wurde im Hof der Bischofsburg Turaida ein 9 m tiefer Brunnen aufgegraben. Die Forschungen wurden auch an der Stelle des Tores des Haupteingangs der Burg fortgesetzt und Fundamente mehrerer steinerner Baukonstruktionen freigelegt.

In der Bischofsburg Koknese wurden unter der Leitung von M. Ruša Ausgrabungen im Nordgebäude, im nordwestlichen Turm, im Hof und in der Vorburg durchgeführt, um den Plan der Bebauung während der letzten Wohnperiode festzustellen.

Ausgrabungen haben auch in den Altstädten in Riga, Valmiera und Ventpils stattgefunden. In Riga wurden die bisher grössten Untersuchungen am Ort des während des Zweiten Weltkriegs vernichteten Architekturdenkmals, des Schwarzhäupterhauses, unter der Leitung von A. Caune durchgeführt. Während der Ausgrabungen wurden Fundamente auf dem Niveau des Fussbodens des Erdgeschosses freigelegt. In der nordöstlichen Wand des Gebäudes wurden Fundamente von zwei bisher unbekanntem Wendeltreppen festgestellt. Es wurde auch der Unterteil der alten Aussentreppe gefunden, die im Mittelalter vom Rathausplatz direkt zum Festsaal des ersten Stocks geführt hat.

A. Celmiņš hat die archäologischen Aufsichtsarbeiten im Dannensternhaus in der Mārstaļu-Strasse in Riga geleitet. B. Eglāja hat die Bauarbeiten von 10 Objekten Altrigas archäologisch beaufsichtigt und neue Erkenntnisse über die dort gewesenen mittelalterlichen Gebäude gewonnen. Die in der Kulturschicht gesammelten Artefakte sind für die Lebensweise und Beschäftigung der Städter typisch.

In Valmiera wurden unter der Leitung von T. Berga begrenzte Schutzgrabungen am Lucaskalns durchgeführt und eine verwüstete Kulturschicht festgestellt.

Im Zentrum von Ventpils, an der Kreuzung der Ūdens- und Ostas-Strasse, wurden in den Ausgrabungen unter der Leitung von R. Ritums Bauzeugnisse aus dem 16.—17. Jh. festgestellt und mehrere Artefakte sowie Kacheln aus derselben Zeit gefunden.

SATURS

Priekšvārds	3
Z. Apala. Arheoloģiskie izrakumi Cēsu viduslaiku pili	5
J. Apals. Āraišu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs	11
J. Asaris. Viriešu apbedījumi Sāraju senkapos	15
J. Asaris, A. Tora. Pētījumi Talsu senpilsētā	19
M. Atgāzis. Dreņģeru—Čunkānu kapulauks un zemgaļu senvēstures pētniecības jautājumi	23
T. Berga. Arheoloģiskie izrakumi Valmierā	31
I. Bernāte. Arheoloģiskie izrakumi Rogu viduslaiku kapsētā	35
A. Caune. Jaunākais arheoloģiskajos izrakumos Rīgas Melngalvju namā	38
A. Caune, J. Grūbe. Pētījumi Bauskas pilsdrupās 1992. gadā	44
A. Celmiņš. Arheoloģiskās uzraudzības darbi Rīgā, Mārstaļu ielā 21	46
J. Ciglis. Arheoloģiskie izrakumi un pieminekļu apsekošanas rezultāti Rīgas rajonā	49
B. Eglāja. Arheoloģiskā uzraudzība Vecrīgā	51
J. Graudonis. Turaidas arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1992. un 1993. gadā	55
J. Grūbe. Pētījumu rezultāti Bauskas jaunās pils starpvaļņu rajonā	60
I. Loze. Arheoloģiskie pētījumi Dundagas pagasta Purciemā	65
Ē. Mugerēvičs, A. Vilcāne. Arheoloģiskie pētījumi Jersikas pilskalnā un senpilsētā	68
I. Ose. Dažas kopīgas iezīmes Latvijas un Čehijas senajā krāsns keramikā	73
R. Ritums. Aizsardzības izrakumi Ventspils vecpilsētā	76
M. Ruša. Izzrakumi Kokneses pili	79
J. Uriāns. Arheoloģiskie pētījumi Gaideļu—Viduču senkapos	87
A. Vilka. Skripstu senkapi	90
I. Virse. Pētījumi Vērgales Ošenieku kapulaukā 1992. gadā	94
I. Zagorska. Akmens laikmeta meklējumi Zemgalē	98
G. Zemūis. Izzrakumi Daugmales senvietu kompleksā — pilskalnā, senpilsētā un kapulaukā pie senpilsētas	102
Arheoloģiskie izrakumi Latvijas teritorijā 1992. un 1993. gadā. <i>Schematiska karte</i>	106
Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen in Lettland 1992—1993. <i>Zusammenfassung</i>	107

ZINĀTNISKĀS ATSKAITES
SESIJAS MATERIĀLI
PAR ARHEOLOGU
1992. UN 1993. GADA
PĒTĪJUMU REZULTĀTIEM

Redaktore un korektore *I. Stašulāne*

Mākslinieciskais redaktors *G. Krutojs*

Tehniskā redaktore *G. Šļepkova*

Parakstīta iespiešanai 21.03.94. Formāts 60x84/16. Ofseta papīrs.
Taisns garmitūra. Ofsetspiedums. 6,51 uzsk. iespiedi.; 6,25 izdevn. l.
Izdevniecība «Zinātne», Turgeņeva ielā 19, Rīgā, LV-1530. Reģistr.
apl. Nr. 2-0250. Iespiesta izdevniecības «Zinātne» operatīvās po-
ligrāfijas nodaļā, Meistaru ielā 10, Rīgā, LV-1050. Pas. Nr. 28.

Kontroleksemplārs

40.60

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305045022

94-3
263